БУТУН ДУНЕ ПРОЛЕТАРЛАРИ, БИРЛАШИНГИЗ!

ТОШКЕНТ ҲАҚИҚАТИ

ЎЗБЕКИСТОН КП ТОШКЕНТ САНОАТ ВА ҚИШЛОҚ ОБЛАСТЬ КОМИТЕТЛАРИ
ЎЗБЕКИСТОН КП ТОШКЕНТ ШАҲАР КОМИТЕТИ, МЕҲНАТКАШЛАР ДЕПУТАТЛАРИ
ТОШКЕНТ САНОАТ ВА ҚИШЛОҚ ОБЛАСТЬ ҲАМДА ШАҲАР СОВЕТЛАРИНИНГ ОРГАНИ

10-йил чиқиши
№ 242 (2533).
10 ДЕКАБРЬ
СЕШАНБА
1963 йил
Баҳоси 3 тийин.

СССР ОЛИЙ СОВЕТИ ПРЕЗИДИУМИНИНГ ФАРМОНИ

Ўртоқ В. И. Поляковни Ленин ордени билан мукофотлаш тўғрисида

КПСС Марказий Комитетининг секретари ўртоқ Василий Иванович **Поляков** Коммунистик партия ва Совет давлати олдидаги хизматлари учун ҳамда туғилган кунига эллик йил тўлиши муносабати билан **Ленин** ордени билан мукофотлансин.

СССР Олий Совети Президиумининг Раиси Л. БРЕЖНЕВ.

СССР Олий Совети Президиумининг Секретари М. ГЕОРГАДЗЕ.

Москва, Кремль.
1963 йил 9 декабрь.

Совет Иттифоқи Коммунистик партияси Марказий Комитетининг Пленуми тўғрисида ИНФОРМАЦИОН БИЛДИРИШ

1963 йил 9 декабрда Кремлдаги Съездлар саройида КПСС Марказий Комитетининг Пленуми очилди.

Пленум кун тартибига «Химия саноатини жадал ривожлантириш — қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришини юксалтиришнинг ва халқ фаровонлигини оширишнинг энг муҳим шартидир» деган масала қўйилган.

Бу масала юзасидан КПСС Марказий Комитетининг Биринчи секретари, СССР Министрлар Советининг Раиси ўртоқ Н. С. Хрушчев доклад қилди.

Марказий Комитет Пленуми ишида иштирок этиш учун иттифоқчи республикалар компартиялари Марказий Комитетларининг иккинчи секретарлари, ўлка ва область партия комитетлари секретарлари, Марказий Комитет составига кирмаган биринчи секретарлари, иттифоқчи республикалар компартиялари Марказий Комитетларининг секретарлари — саноат ва қурилишга раҳбарлик бюросининг раислари ҳамда қишлоқ хўжалигига раҳбарлик бюросининг раислари, ўлка ва область партия комитетларининг химия ва нефть саноати ҳамда қишлоқ хўжалиги масалалари билан шуғулланувчи секретарлари, иттифоқчи республикалар, ўлкалар ва областлар партия-давлат контроли комитетларининг раислари, иттифоқчи республикалар компартиялари Марказий Комитетлари, ўлка ва область партия комитетлари саноат ва қишлоқ хўжалик бўлимларининг мудирлари, баъзи шаҳар партия комитетлари, шаҳарлардаги район партия комитетлари, саноат-ишлаб чиқариш партия комитетларининг биринчи секретарлари, колхоз-совхоз ишлаб чиқариш бошқармалари партия комитетларининг секретарлари, иттифоқчи ва автоном республикалар Министрлар Советларининг раислари, иттифоқчи ва автоном республикалар Министрлар Советининг раисларининг саноат ва қишлоқ хўжалиги бўйича ўринбосарлари, меҳнаткашлар депутатлари ўлка ва область Советлари ижроия комитетларининг раислари, иттифоқчи ва автоном республикалар Госпланларининг раислари, йирик иқтисодий районлар план комиссияларининг раислари, халқ хўжалиги кенгашларининг раислари ва ўринбосарлари, иттифоқчи республикалар қурилиш министрлари ва қурилиш ишлари давлат комитетларининг раислари, РСФСР ва иттифоқчи республикалар иқтисодий районларидаги қурилиш бош бошқармаларининг бошлиқлари, иттифоқчи республикалар Министрлар Советларининг илмий тадқиқот ишларининг координациялаш давлат комитетларининг раислари, иттифоқчи республикалар фанлар академияларининг президентлари ҳамда химия машинасозлиги, енгил саноат ва қишлоқ хўжалиги соҳаларида ишлаётган олимлар, иттифоқчи республикалар комсомол Марказий Комитетларининг биринчи секретарлари ҳамда баъзи ўлка ва область комсомол комитетларининг секретарлари, республика касаба союзлари советларининг раислари ва касаба союзлар Марказий Комитетларининг раислари, химия саноати йирик корхоналарининг директорлари, бош инженерлари ва мутахассислари, енгил саноат ва химия саноати корхоналарининг директорлари, бош инженерлари, конструкторлик бюроларининг бошлиқлари, саноатнинг шу соҳаларидаги илмий тадқиқот институтларининг директорлари, химия ва нефть саноати йирик қурилишларининг раҳбарлари, химия саноати корхоналари ва қурилишлари партия комитетларининг секретарлари ҳамда химия машинасозлиги илмий тадқиқот институтларининг партия ташкилотларининг секретарлари, химия саноати корхоналари ва қурилишларидаги ҳамда қишлоқ хўжалигидаги ишлаб чиқариш илғорлари, баъзи колхоз раислари ва совхоз директорлари, иттифоқчи ва автоном республикалар қишлоқ хўжалик маҳсулотлари етиштириш ва тайёрлаш министрлари, ўлка ва область қишлоқ хўжалик маҳсулотлари етиштириш ва тайёрлаш бошқармаларининг бошлиқлари, колхоз, совхоз ва колхоз-совхоз ишлаб чиқариш бошқармаларининг мутахассислари, «Сельхозтехника» республика, ўлка ва область бирлашмаларининг раислари, министрлар, комитетларнинг раислари, СССР ва РСФСР марказий ташкилотлари, муассасалари ва бошқармаларининг раҳбарлари ҳамда уларнинг ўринбосарлари, СССР Госплани, СССР Госстройи, СССР Совнархози, Химия ва нефть саноати давлат комитети, Химия ва нефть машинасозлиги давлат комитети бошқармаларининг бошлиқлари, СССР Қишлоқ хўжалик министрлиги, СССР Министрлар Советининг Тайёрлаш давлат комитети раҳбар ходимлари, Совет Армияси ва Ҳарбий-Денгиз Флотининг партия-сиёсий ходимлари, марказий газеталар ва журналларнинг редакторлари, КПСС Марказий Комитети, СССР Министрлар Совети ҳамда СССР ва РСФСР Олий Совети Президиумлари аппаратининг масъул ходимлари таклиф қилиндилар.

КПСС Марказий Комитетининг Пленуми ўз ишини давом эттирмоқда.

ХИМИЯ САНОАТИНИ ЖАДАЛ РИВОЖЛАНТИРИШ—ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИК ИШЛАБ ЧИҚАРИШИНИ ЮКСАЛТИРИШНИНГ ВА ХАЛҚ ФАРОВОНЛИГИНИ ОШИРИШНИНГ ЭНГ МУҲИМ ШАРТИДИР

КПСС Марказий Комитетининг Пленумида 1963 йил 9 декабрда

ЎРТОҚ Н. С. ХРУШЧЕВ ДОКЛАДИ

Ўртоқлар! Коммунистик партия, совет халқи XXII съезднинг қарорларини, партиямизнинг Программасини изчиллик ва сабот билан амалга оширмоқдалар.

Эсингизда бўлса керак, **коммунизмнинг моддий-техника базасини вужудга келтириш — партия ва халқнинг асосий иқтисодий вазифаси эканлиги** съезд қарорларида ҳам, Программада ҳам уқтириб ўтилган эди. Партия ва халқ ҳозирги замон фани ва техникасининг муваффақиятларидан жамиятнинг ишлаб чиқарувчи кучларини ўстириш учун фойдаланиб, халқ хўжалигининг энг муҳим тармоқларини жадал ривожлантиришга ўзларининг бутун куч-ғайратларини сарфламоқдалар. Партия ўзининг бутун фаолияти сингари бу ишни ҳам халқ фаровонлигини тўхтовсиз ошириш, халқнинг ўсиб бораётган эҳтиёжларини тобора тўлароқ қондириш мақсадида амалга ошириб келмоқда.

Саноатда ва қурилишда ҳам, қишлоқ хўжалигида ҳам ишлаб чиқаришни ташкил этишни яхшилашга, халқ хўжалигига партия раҳбарлигини такомиллаштиришга қаратилган муҳим чора ва тадбирлар Марказий Комитетнинг март ва ноябрь Пленумларида ишлаб чиқилди. Партиянинг идеология иши, меҳнаткашларни коммунистик руҳда тарбиялаш масалалари июнь Пленумида ҳар томонлама муҳокама қилиб чиқилди. Партия ўз ишида хўжалик қурилиши вазифаларини халқни коммунизмнинг юксак идеаллари руҳида тарбиялаш билан ҳамиша чамбарчас боғлаб олиб борди ва боғлаб олиб бормоқда. Шундай қилиб, Марказий Комитетнинг бўлиб ўтган Пленумлари ва ушбу Пленум партия Программасидан келиб чиқаётган энг актуал вазифаларни ички ва халқаро турмушнинг конкрет шарт-шароитини ҳисобга олиб ҳал қилишга бағишланган Пленумлардир.

Революция ғалаба қилганидан кейин хўжалик қурилиши, экономика — коммунизм учун курашнинг асосий жабҳасидир, деб Ленин берган кўрсатмаларга партиямиз муттасил амал қилиб келмоқда. Социализм берадиган неъматлар ва афзалликлар тўғрисидаги чиройли сўзлар, умумий революцион даъватлар, умумий мулоҳазалар оммага янги жамият қуришдаги амалий муваффақиятларга қараганда кўпроқ таъсир ўтказади, деб ўйлаш жуда кам деганда гўллик бўлур эди.

Революция тайёрланаётган ва амалга оширилаётган вақтда унинг ҳақидаги илҳомбахш чиройли сўзлар одамларни ғайратлантиради ва уларни капитализмга қарши курашга отлантиради. Революцион даъватнинг, шиорнинг кучи жуда катта. Лекин революция ғалабасидан кейин умумий шиорларнигина такрорлашни давом эттириб, социализм ва коммунизм қуриш йўлида амалий ишлар билан жиддий шуғулланилмаса, халққа қаратилган олижаноб даъватлар билан партиянинг амалий фаолияти бир-биридан ажраб қолади. Социализм ва коммунизм қуришда фақат шиорларгина керак эмас, эндиликда янги жамият қуриш, унинг экономикасини, маданиятини қуриш ишининг моддий конкрет мазмуни, бу йўлдаги амалий иш ҳал қилувчи аҳамиятга эга бўлиб қолади.

Партия органлари ноябрь Пленумининг қарорларига мувофиқ ишлаб чиқариш принципи асосида қайта қурилганлиги партия ташкилотларининг саноат ва қишлоқ хўжалиги билан тағин ҳам конкретроқ ва муайян мақсадни кўзлаб шуғулланишларига, ишлаб чиқаришнинг туб масалаларини сабот ва изчиллик билан ҳал қилишларига имконият берди. Планлаштиришни яхшилашга, техника сиёсатини марказлаштиришга, капитал қурилишда тартиб ўрнатишга қаратилган катта чоралар кўрилди. Эндиликда бу чоралар ўзининг ижобий натижаларини бермоқда, келгусида эса ҳеч шубҳасиз, тағин ҳам зўр куч билан ўз натижасини беради.

Совет Иттифоқи саноатининг ялпи маҳсулоти кейинги ўн йил ичида 2.7 баравар кўпайди. Меҳнат унумдорлиги қарийб икки баравар ошди. 8.500 та янги йирик корхоналар қурилди.

Экономикамизнинг тез суръатлар билан ривожланиши бизда одат бўлиб қолди, биз бу юксак суръатларни оддий ва табиий деб ҳисоблаймиз. Лекин, ўртоқлар, мана шу рақамларнинг мағзини чақиб кўринг: 1953 йилнинг ўзидаёқ гигант даражаға етган саноатимиз ёнига бир ўн йилликда яна иккита шундай гигант қўшилди! Бу гигантлар космосга учиш сингари ҳаммани ҳайратда қолдирди. Бизнинг фахрланишга арзийдиган, қувонишга арзийдиган нарсаларимиз бор!

Саноат маҳсулотининг энг муҳим турларини ишлаб чиқариш қанчалик ўсганлигига бир назар солинг:

Ишлаб чиқаришнинг ҳажми	1953 йилда	1963 йилда (кутилади)	Абсолют ўсиш	Ишлаб чиқариш неча баравар кўпайди
Чўян (миллион тонна)	27,4	58,7	31,3	2,1 баравар
Пўлат (миллион тонна)	38,1	80,0	41,9	2,1 баравар
Машинасозлик ва металл ишлаш саноатининг маҳсулоти (миллиард сўм)	12	48	36	4 баравар
Электр энергияси (миллиард киловатт-соат)	134,3	411,6	277,3	3,1 баравар
Нефть (миллион тонна)	52,8	205,5	152,7	3,9 баравар
Газ (миллиард кубметр)	8	91,6	83,6	11 баравар
Кўмир (миллион тонна)	320	530	210	1,7 баравар
Минерал ўғитлар (миллион тонна)	7	20	13	2,9 баравар
Синтетик смолалар ва пластмассалар (минг тонна)	103,6	580	476,4	5,6 баравар
Химиявий толалар (минг тонна)	62,3	310	247,7	5 баравар
Цемент (миллион тонна)	16,0	60,6	44,6	3,8 баравар
Газламанинг ҳамма турлари (миллион метр)	6.260	8.634	2.374	1,4 баравар
Ички ва устки трикотаж (миллион дона)	341	686	345	2 баравар
Чарм пойафзал (миллион жуфт)	238	461	223	1,9 баравар

Ўн йил ичида мебеллар сотиш 5,2 баравар, холодильниклар ва телевизорлар сотиш 17 баравар, радиоприёмниклар сотиш 2,6 баравар, соатлар сотиш 1,7 баравар, велосипедлар сотиш 1,6 баравар, мотоцикллар сотиш 4,8 баравар кўпайди.

Қишлоқ хўжалигида ҳам анчагина муваффақиятлар бор. Қўриқ ерлар ўзлаштирилганлиги, ҳосилдорлик оширилганлиги, чорвачиликнинг маҳсулдорлиги ўсганлиги туфайли қишлоқ хўжалик маҳсулотлари етиштириш ва шу маҳсулотларни давлатнинг харид қилиши анча кўпайди. 1953 йилдагига нисбатан ўтган йил 1,8 баравар кўп дон, 2,4 баравар кўп гўшт, 2,7 баравар кўп сут, 3,2 баравар кўп тухум, қарийб 2 баравар кўп қанд лавлаги, 12 процент кўп пахта харид қилинди.

Ўзларингизга маълумки, бу йилги иқлим шароити ғоят ноқулай келди.

Қаҳратон қиш, сўнгра эса, жуда қаттиқ қурғоқчилик мамлакатнинг энг муҳим қишлоқ хўжалик районларига зарар етказди. Ўтган йилдагига қараганда камроқ ҳосил олинди, бир неча миллион гектар ердаги кузги ғалла эса нобуд бўлди. Мана шундай мураккаб шароитда колхозчилар, совхозларнинг ишчилари, ишлаб чиқариш бошқармаларининг ходимлари қаттиқ қиш ва қурғоқчиликнинг жиддий оқибатларини енгиш, мамлакатни ғалла ва бошқа маҳсулотлар билан таъминлаш учун юксак уюшқоқлик билан ишладилар.

Россия Федерациясидаги кўп районларнинг меҳнаткашлари бу ишга катта ҳисса қўшдилар. Краснодар ўлкасининг колхозлари ва совхозлари давлатга 202 миллион пуд — планда кўзда тутилганига қараганда 52 миллион пуд кўп дон сотдилар. Ставрополь ўлкаси Ватанга пландаги 127 миллион пуд ўрнига 175 миллион пуд, Саратов области 165 миллион пуд дон берди.

Украина колхозлари ва совхозлари бу йилги қийин шароитда давлатга қарийб 600 миллион пуд дон сотишга муваффақ бўлдилар. Ғарбий Қозоғистон ўлкасининг қўриқ областлари, Жанубий Қозоғистон ўлкасининг колхозлари ва совхозлари дон тайёрлаш планини анча ошириб бажардилар. Молдавия ССР меҳнаткашлари жуда яхши меҳнат қилишди — республика давлатга 40 миллион пуддан кўпроқ ғалла сотди.

Ўзбекистон ССР қишлоқ хўжалик ходимлари жуда катта меҳнат ғалабасига эришдилар. Улар давлатга пахта сотиш юзасидан олган мажбуриятларини бажардилар. Тайёрлов пунктларига 3 миллион 670 минг тонна — ўтган йилнинг шу вақтидагига қараганда 759 минг тонна кўп пахта топширилди. Қирғизистон ССРнинг колхозлари ва совхозлари пахта тайёрлаш планини ошириб бажардилар. Тожикистон ва Туркманистонда ўтган йилдагига қараганда анча кўп пахта тайёрланди. Умуман мамлакатда 5 миллион 130 минг тонна пахта харид қилинди. Бу — совет пахтачилигининг бутун тарихида энг кўп олинган ҳосилдир. Грузия республикаси 186 минг тонна сара чой барги топшириб, 1965 йил учун мўлжалланган даражадан бу йил ўзиб кетди.

Қишлоқ хўжалигининг фақат колхоз-совхоз системасигина мана шундай зўр табиий офатга бардош бера олди. Социалистик қишлоқ хўжалигимизнинг меҳнаткашларига шон ва шарафлар бўлсин!

Бу йил қишлоқ хўжалик маҳсулотининг энг муҳим турлари қанча тайёрланганлигини 1953 йилдагига таққосласак, қуйидаги аҳволни кўрамиз.

Тайёрланган маҳсулотнинг ҳажми	1953 йилда	1963 йилда (кутилади)	Абсолют ўсиш	Неча баравар кўпайди
Дон (миллион пуд)	1.899	2.735	836	1,4 баравар
Пахта (миллион тонна)	3,9	5,2	1,3	1,3 баравар
Қанд лавлаги (миллион тонна)	22,9	42	19,1	1 8 баравар
Картошка (миллион тонна)	5,4	8	2,6	1,5 баравар
Сабзавот (миллион тонна)	2,5	6,3	3,8	2,5 баравар
Кунгабоқар (миллион тонна)	1,8	3,1	1,3	1,7 баравар
Гўшт (миллион тонна)	3,6	9,4	5,8	2,6 баравар
Сут (миллион тонна)	10,6	28,8	18,2	2,7 баравар
Тухум (миллиард дона)	2,6	8,7	6,1	3,3 баравар
Жун (минг тонна)	197	384	187	1,9 баравар

Бу йил мамлакатда гарчи 1953 йилдагига қараганда 836 миллион пуд кўп ғалла тайёрланган бўлса ҳам, ҳар ҳолда, бу йил бизда дон, асосан буғдой етишмаяпти. Ҳукумат чет мамлакатлардан маълум миқдорда ғалла сотиб олишга мажбур бўлди. Доннинг ялпи ҳосили илгари камроқ миқдорда бўлганида ўзимиз четга ғалла сотиб келган бўлсак-у, аммо, эндиликда четдан сотиб олаётганлигимизнинг боиси нима, деб гапираётган одамлар ҳам бор экан.

Бундай кишиларга нима деса бўлади? Аҳолини ғалла билан таъминлашда Сталин, Молотов методи билан иш кўрилганда, бу йил ҳам чет мамлакатларга ғалла сотиш мумкин бўлур эди. Ўша метод бундай эди: ғаллани чет мамлакатларга сота берар эдилар, аммо, баъзи районларда эса нон йўқлигидан одамлар оч қолиб, шишиб кета берар ва, ҳатто, ўлиб кета берар эди. Ахир, ўртоқлар, 1947 йилда мамлакатнинг бир қанча областларида, масалан, Курск областида одамларнинг очдан ўлганлиги бор гап-ку. Аммо, ўша вақтда четга ғалла сотишар эди! Партия бундай методларни қатъиян қоралади ва абадий тугатди.

КПСС Марказий Комитети ва ҳукумат халқ манфаатларини кўзлаб, аҳолини ортиқча қийинчиликда қолдирмаслик учун доннинг ўзимизда етишмаётган қисмини четдан сотиб олишга қарор қилдилар. Барча совет кишилари Марказий Комитет ва ҳукуматнинг бу тадбирларини маъқуллайдилар, деб ўйлаймиз.

Қишлоқ хўжалик маҳсулотлари етиштиришнинг кўпайишини анализ қилганда, давлат йўли билан маҳсулот тайёрлаш, айниқса чорвачилик маҳсулотлари тайёрлаш структураси кескин ўзгарганлигини таъкидлаб ўтиш зарур.

1940 йилда колхоз ва совхозлар давлатга бир миллион 360 минг тонна, колхозчилар эса мажбурият тариқасида ўз шахсий хўжалигидан 805 минг тонна гўшт етказиб берган эдилар, яъни колхозчилар колхоз-совхозлар етказиб берган гўштнинг ярмидан кўпроғини берган эдилар; ўша 1940 йилда колхоз ва совхозлар 4 миллион 259 минг тонна, колхозчиларнинг шахсий хўжаликлари 2 миллион 194 минг тонна сут; колхоз ва совхозлар 185 миллион дона, шахсий хўжаликлар эса 2 миллиард 494 миллион дона тухум етказиб берган эдилар.

1953 йилда колхоз ва совхозлар давлатга 2 миллион 956 минг тонна, колхозчилар эса ўз шахсий хўжалигидан 649 минг тонна гўшт топширдилар; колхоз ва совхозлар 7 миллион 554 минг тонна, колхозчилар 3 миллион 92 минг тонна сут топширдилар; колхоз ва совхозлар 1 миллиард 445 миллион дона, колхозчилар 1 миллиард 173 миллион дона тухум сотдилар.

Колхозларда жамоат хўжалигини мустаҳкамлаш ва ривожлантириш соҳасида партия кўрган чоралар натижасида колхозчилар, ишчи ва хизматчиларнинг хонадонларидан мажбурий тариқада маҳсулотлар етказиб беришни бекор қилиш учун шарт-шароитлар вужудга келтирилди. Маълумки, партия бу тадбирни XX съезддан кейин тез орада амалга оширди. Колхозчи ўз ихтиёрида қолган ортиқча маҳсулотларни кооперацияга ёки колхоз бозорида сотмоқда.

1962 йилда давлат харид қилган чорвачилик маҳсулотлари орасида колхоз ва совхозлар улуши гўштнинг 86 процентини, сутнинг 95 процентини, тухумнинг қарийб 70 процентини ташкил этди.

Чорвачилик маҳсулотларини давлат йўли билан харид қилиш структурасининг шу тахлитда ўзгарганлиги — катта социал-сиёсий ғалабадир. Эндиликда деҳқонларнинг шахсий хўжаликлари эмас, балки колхоз ва совхозлар, яъни социалистик сектор мамлакатнинг донга ва бошқа озиқ-овқат маҳсулотларига бўлган эҳтиёжларини таъмин этмоқда, саноатни қишлоқ хўжалик хом ашёси билан таъминлаб келмоқда. Биз бу ғалаба билан ҳақли суратда фахрланамиз.

Афсуски, қишлоқ хўжалик ишлаб чиқариши структурасидаги туб ўзгариш экономистларимиз томонидан етарли даражада анализ қилинмаяпти, матбуотда ва оғзаки пропагандада дуруст тушунтирилмаяпти, социализм душманлари эса, бундан фойдаланишга интилиб, колхоз-совхоз тузуми тўғрисида бўҳтон гапларни тарқатмоқдалар. Колхоз ва совхоз ишлаб чиқаришининг тўла ғалаба қилганлиги хусусий, якка хўжаликнинг социалистик хўжаликка нисбатан аллақандай афзалликлари тўғрисида душманлар тўқиган уйдирмаларни бутунлай чиппакка чиқармоқда.

Ижтимоий ишлаб чиқаришнинг тез ўсганлиги ўн йил ичида миллий даромадни 2,3 баравар кўпайтиришни таъминлади. Меҳнаткашларнинг реал даромадлари (ишлаб турган бир киши ҳисобига) 61 процент кўпайди. Аҳоли ижтимоий фондлардан олган тўловлар ва имтиёзлар 17 миллиард сўм ёки 2,3 баравар кўпайди.

Мамлакат экономикасида, халқ турмушининг моддий ва маданий шароитларида юз берган ғоят катта ўзгаришларни ҳар бир совет кишиси яхши кўриб, ўтган ўн йиллик совет кишисига берган ҳамма ижобий нарсаларни ўз тажрибасидан билиб турибди.

Мамлакатда уй-жой қурилиши жуда кенг миқёсларда авж олдириб юборилди. Ҳар йили қурилаётган квартираларнинг сони жиҳатидан Совет Иттифоқи энг тараққий этган капиталистик мамлакатларни анча орқада қолдириб кетди. 1954 йил билан 1963 йил ўртасидаги ўн йил ичида шаҳарлар ва ишчи посёлкаларида жами фойдали саҳни 630 миллион квадратметр бўлган уй-жойлар — 17 миллиондан кўпроқ квартира ва қишлоқ жойларда 6 миллионга яқин уй қурилди. 108 миллион киши — Совет Иттифоқидаги бутун аҳолининг қарийб ярми янги уйларга кўчиб кирди ва уй шароитларини яхшилаб олди.

Кўп ишлар қилдик, лекин биз бундан ҳам кўпроқ ишларни қилмоқчимиз ва шунга, албатта, эришамиз!

Партия техника тараққиётини жадаллаштириш йўлини тутганлиги экономикани ривожлантиришда ғоят катта роль ўйнади. Сўнгги ўн йил ичида фан ва техниканинг энг яхши муваффақиятлари даражасида бўлган машиналар, механизмлар, аппаратлар, ҳар хил ускуналарнинг 22 мингдан кўпроқ янги типлари яратилди. Замонавий ускуналар ишлаб чиқаришнинг йўлга қўйилганлиги халқ хўжалигининг етакчи тармоқларини техника билан қайта қуроллантириш имкониятини берди. Янги техника кенг жорий қилинганлиги натижасида фақат сўнгги 5 йилнинг ўзида асосий ишлаб чиқариш фондларининг деярли ярми янгиланди.

Ўтган ўн йилликнинг қарийб ярми СССР халқ хўжалигини ривожлантириш етти йиллик плани амалга оширилаётган йилларга тўғри келди. Етти йилликнинг бешинчи йили охирлаб қолган ҳозирги кунларда тўла ишонч билан айтиш мумкинки, саноат ишлаб чиқаришини ўстириш соҳасидаги топшириқлар ошириб бажарилади. Беш йил ичида саноат ялпи маҳсулотини 51 процент кўпайтириш мўлжалланган бўлса, ҳақиқатда 58 процент кўпайтирилади.

Етти йилликнинг беш йили мобайнида мамлакат етти йиллик топшириқларидан ташқари 14 миллион тоннадан кўпроқ пўлат, 22 миллион тоннадан ортиқ нефть, 3 миллион тоннага яқин минерал ўғит, 3,8 миллион дона автомобиль покришкаси, 900 миллион сўмликдан кўпроқ автоматлаштириш приборлари ва воситалари, 5 миллион сўмлик химия ускуналари, 27 миллион кубометр йиғма темир-бетон буюмлар ҳамда бошқа кўпгина маҳсулотлар олади. Истеъмол буюмлари ишлаб чиқариш юзасидан белгиланган етти йиллик топшириқлари тахминан 3 миллиард сўмлик миқдорида ошириб бажарилади. Беш йилда пландан ташқари 1,3 миллиард метр ип газлама, 90 миллион жуфтга яқин чарм пойафзал ишлаб чиқарилади.

(давоми иккинчи бетда).

ЎРТОҚ Н. С. ХРУЩЕВ ДОКЛАДИ

(Боши 1-бетда).

Эндиликда, планлаштириш органлари 1964—1965 йилларга мўлжалланган халқ хўжалиги плани лойиҳасини халқ хўжалиги кенгашлари, маҳаллий партия ва касаба союз ташкилотлари, корхона ва қурилишларнинг коллективлари иштирокида ишлаб чиққач, шу нарса кўриниб турибдики, саноат маҳсулоти ишлаб чиқариш даражаси юзасидан белгиланган етти йиллик план топшириқлари муддатидан олдин ва ортиғи билан бажарилади.

Совет халқи партия XXII съезди қарорларида белгиланган улуғ программани амалга ошириш учун зўр юриш бошлаган ҳозирги вақтда буюк мақсадимиз — коммунистик жамият қуриш сари кенг фронт бўйлаб, янада тезроқ боришимиз учун бирон кунни ҳам қўлдан бермай, ҳамма имкониятлардан, ҳамма резервлардан фойдаланишимиз муҳим бўлиб қолди.

Партия ишлаб чиқаришнинг иқтисодий самараларини оширишга алоҳида эътибор бериб келмоқда. Асосий ишлаб чиқариш фондларидан яхшироқ фойдаланиш, саноат объектларини қуриш муддатларини қисқартириш, бу объектлардаги қувватларни тезроқ ўзлаштириш, маҳсулот сифатини яхшилаш керак. Биз техникадаги ва умуман халқ хўжалигининг энг муҳим тармоқларидаги энг прогрессив соҳаларни ривожлантиришга кенг майдон очишимиз лозим.

Химия саноати ана шундай тармоқлардан биридир.

Партия Марказий Комитети химия саноатини ривожлантириш тўғрисидаги масалани сўнгги йилларда ўз пленумларида иккинчи марта муҳокама қилмоқда. Эсингизда бўлса керак, бу масала биринчи марта Марказий Комитетнинг 1958 йилдаги май Пленумида қараб чиқилган эди.

Партия нима учун химия саноатига шундай эътибор бермоқда! Бу тармоқни жадал ривожлантиришдан алоҳида манфаатдор бўлганлигимизнинг боиси нима? Маълумки, техниканинг ва жамиятдаги ишлаб чиқарувчи кучларнинг ривожланишида бурилиш босқичлари бўлиб турди, бу босқичлар янги илмий кашфиётлар билан боғлиқ бўлди. Бу — буғ энергияси, ички ёниш двигатели, электрдан фойдаланиш натижасида ишлаб чиқарувчи кучларни ривожлантиришда амалга оширилган чинакам революциялар эди. Физика, химия, биология ва математикадаги буюк кашфиётлар туфайли бизнинг давримизда техника тараққиёти беқиёс даражада жадаллашиб кетди.

Ўзининг бутун фаолиятини илмий асосга қураётган ленинчи партиямизнинг тарихий хизмати шундаки, у жаҳон миқёсида сиёсат соҳасида революцион партия сифатида иш кўриб келди ва кўрмоқда, айни маҳалда партиямиз ишлаб чиқаришни, фан ва техникани ривожлантириш соҳасида ҳам қудратли революцион куч сифатида иш кўриб келди ва кўрмоқда.

1920 йилда, яъни инглиз ёзувчиси Уэлленинг иборасига кўра, Россия зулмат ичида бўлган бир пайтда Владимир Ильич Ленин Россияни давлат миқёсида электрлаштириш ғоясини илгари сурган ва бу ғоя партиямизнинг иккинчи программаси деб аталган машҳур ГОЭЛРО планида гавдалантирилган экан, шунинг ўзи диққатга сазовор эмасми, ахир. Кўрдингизми, ўртоқлар, партиянинг социализм ва коммунизмнинг моддий негизини яратиш соҳасидаги бутун фаолиятида унинг иқтисодий программаси аҳамиятини Ленин нақадар юқори қўйган эди. «Коммунизм — Совет ҳокимияти ва бутун мамлакатни электрлаштиришдир» деган ҳикматли гапларни В. И. Ленин айтган эди. Агарда Владимир Ильич Ленин ҳозир тирик бўлганида, эҳтимол, тахминан шундай деган бўлур эди: Коммунизм — Совет ҳокимияти, бутун мамлакатни электрлаштириш ва халқ хўжалигини химиялаштиришдир.

Мамлакатни индустрлаштириш ва электрлаштириш тўғрисидаги Ленин васиятларининг амалга оширилганлиги Коммунистлар партиясига, бутун совет халқига эски Россияни қудратли Совет Социалистик Республикалари Иттифоқига айлантириш имкониятини берди. Эндиликда Советлар мамлакати саноат ишлаб чиқаришининг даражаси жиҳатидан жаҳонда иккинчи давлат бўлиб қолди ва бизнинг жаҳонда биринчи, энг қудратли индустриал давлат бўлиб қоладиган вақтимиз узоқ эмас.

Фан ва техниканинг энг янги муваффақиятлари, Ватанимиз ва чет элларнинг сўнгги йиллардаги практикаси химия индустриясининг ўсиб бораётган потенциал имкониятларини тобора тўлароқ рўёбга чиқармоқда, унинг жамият ишлаб чиқарувчи кучларини ривожлантиришдаги ролини оширмоқда.

Биз химия саноатини жадал ривожлантириш тадбирларини ишлаб чиқиш билан умуман мамлакат халқ хўжалигини юксалтиришда ва айниқса қишлоқ хўжалиги ҳамда халқ истеъмоли товарлари ишлаб чиқариш сингари ҳаётий муҳим тармоқларда янада катта қадамлар қўймоқдамиз.

Марказий Комитет Президиуми химия саноатини янада ривожлантириш тўғрисидаги масалани КПСС Марказий Комитети Пленуми муҳокамасига яна бир марта қўйишга қарор қилар экан, ана шу мулоҳазаларга амал қилди. Аслини олганда, бу — коммунизм моддий-техника базасини яратишнинг энг мақсадга мувофиқ йўллари ва воситаларига доир жуда муҳим масалалардан биридир.

I.

ЯҚИН ЕТТИ ЙИЛ ИЧИДА ХИМИЯ САНОАТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ АСОСИЙ ВАЗИФАЛАРИ

Ўртоқлар! Халқ хўжалигида химия саноати ҳозирги вақтда биринчи ўринга қўйилаётганлигининг сабаби шуки, химиявий маҳсулотлар ва синтетик материалларни қўлланиш моддий ишлаб чиқаришнинг етакчи соҳаларида тубли сифат ўзгаришларини амалга ошириш имконини беради. Бу ўзгаришлар сарфланадиган капитал маблағларни тежаш ва ишлаб чиқариш чиқимларини камайтириш билан бир вақтда, маҳсулот ишлаб чиқаришни тез кўпайтиришга, унинг сифатини оширишга имкон беради.

Химиянинг жуда катта истиқболи борлигини олдиндан айтиб қўйган улуғ рус олими Д. И. Менделеевнинг сўзлари ҳозирги вақтда алоҳида куч билан янграмоқда. Д. И. Менделеев қуйидагиларни ёзган эди: «Егишиб келаётган авлод рус химикларининг ҳозирча қўлга киритган илмий заминларини секин-аста кенгайтира бориб, классик қадимий дунёда жуда кўп тажрибадан ўтказилган кўпгина бошқа усулларга қараганда Ватаннинг муваффақиятлар қозонишига кўпроқ ва ишончлироқ ёрдам беради, бундан буён қўлга киритиладиган ғалабалар эса бизга ва умуминсониятга манфаат келтиради, фақат зулмат ва хурофотгина ютқизади. Илм-фан уруғи ўсиб-униб, халққа ҳосил беради».

Химия хом ашё базасини кенгайтиради, қайта ишловчи саноатга янги материаллар, қишлоқ хўжалигини юксалтириш, халқ истеъмол қиладиган моллар ишлаб чиқаришни кўпайтириш ва сифатини яхшилаш учун энг самарали воситалар беради.

Синтетик материаллар ишлаб чиқаришда химиянинг эришган муваффақиятлари техниканинг энг янги тармоқларини: атом энергетикасини, радиоэлектроникасини; реактив техникани ва шу каби тармоқларни барқ уриб ривожлантириш учун шарт-шароит яратиб берди.

Агар чет мамлакатларининг тажрибасига қарасак, шуни кўрмаслик мумкин эмаски, урушдан кейинги йилларда етакчи капиталистик мамлакатларда химия саноати умуман саноат ишлаб чиқаришига қараганда анча тез суръатлар билан ривожланди.

Чет мамлакатларда химия саноатининг ривожланиши учун энг характерли нарса нима?

Аввало, шуни кўрсатиб ўтиш кераки, химия саноатидаги етакчи тармоқларнинг хом ашё базаси тубдан ўзгарди. Органик синтезнинг энг муҳим махсулотлари, синтетик материаллар, азотли ўғитлар ва бошқа кўпгина химикатлар эндиликда кўмир, озуқа маҳсулотлари ва бошқа ўсимлик хом ашёларидан ишлаб чиқарилмасдан, балки нефть газини ва табиий газни, нефтни ва нефть маҳсулотларини қайта ишлаш негизида ишлаб чиқарилмоқда.

Яна шу нарса ҳам характерлидирки, химия саноатининг барча жуда кўп тармоқлари орасида пластмассалар, химиявий толалар ва минерал ўғитлар ишлаб чиқариш энг тез суръатлар билан ривожланиб кетди. Химия саноатининг бундай суръатлар билан ривожланишига сабаб шуки, бу саноат иқтисодий жиҳатдан ғоят кўп самарали саноатдир. Америка матбуотида босилган маълумотларга қараганда, АҚШ химия компанияларининг олаётган фойдалари (кўпинча улар 80 процент ва ундан ҳам кўпроқ фойда олмоқдалар) хом ашёни қайта ишловчи бутун саноатдан олинаётган ўртача фойдага қараганда анча ошиқдир. Нефть химиясининг маҳсулотларини ишлаб чиқариш билан шуғулланаётган етакчи химия концернлари айниқса катта фойда олмоқдалар.

1957 йилдан 1962 йилга қадар бўлган давр ичида АҚШнинг химия саноатига 22 миллиард доллар ёки саноатга сарфланган жамики капитал маблағларнинг 13 процентга яқини сарфланди; Англия ва Германия Федератив Республикасида кейинги йилларда химия саноатига сарфланган капитал маблағлар 10-12 процентни ташкил қилди. Франция, Италия ва Японияда ҳам химия индустрияси тез суръатлар билан ўсяпти.

Бизнинг мамлакатимизда Марказий Комитетнинг май (1958 йил) Пленумидан кейин химия саноатини ривожлантиришга катта эътибор берилмоқда. Шуни ҳам айтиш кераки, бу соҳада кўпгина ишларни қилиб қўйдик. Химия заводлари ва цехларини қуриш кенг миқёсда авж олиб кетди. Етти йилликнинг беш йили мобайнида бу тармоққа 5,3 миллиард сўм ёки Совет ҳокимияти ўрнатилганидан бери май Пленумига қадар бўлган бутун 40 йилдагига қараганда, қарийб бир ярим баравар кўп капитал маблағ сарфланди. Химия индустриясига сарфланаётган капитал маблағларнинг ҳар йилги ўртача ўсиши беш йил мобайнида 27 процентга етди, ваҳолонки, бутун халқ хўжалигига капитал маблағ сарфлашнинг ўсиши 9,6 процент бўлди. Бизда бошқа ҳеч бир соҳа шундай суръатлар билан ривожлангани йўқ.

Беш йил ичида 35 завод ва икки юз элликтадан кўпроқ йирик химия корхоналари ишга туширилди. Бошқирдистонда, Волга бўйида, Озарбайжонда. Сибирь ва Ўрта Осиёда табиий хом ашёнинг энг тежамли турларига асосланиб, химия маҳсулоти ишлаб чиқарувчи янги йирик саноат марказлари вужудга келтирилди. **Химия саноатидаги асосий фондларнинг учдан икки қисми етти йиллик йилларида қурилган заводлар ва цехлардан иборат бўлиб қолди.**

Янги қувватлар ишга туширилганлиги, ишлаб турган корхоналар интенсивлаштирилганлиги шу йиллар мобайнида химия маҳсулоти ишлаб чиқаришни 89 процент кўпайтириш имконини берди, ваҳолонки, бутун саноат маҳсулотини ишлаб чиқариш 58 процент кўпайди. Шу вақт ичида синтетик смола ва пластмассалар ишлаб чиқариш 2,3 баравар, химиявий толалар ишлаб чиқариш 1,9 баравар, минерал ўғитлар ишлаб чиқариш 1,6 баравар кўпайди. Синтетик каучук, автомобиль шиналари, олтин гугурт кислотаси ва бошқа маҳсулотлар ишлаб чиқариш анча ортди.

Лекин, ўзларингиз шуни яхши тушунасизларки, химия саноатини ривожлантиришдаги ҳозирги даражани 1958 йилда бўлган даража билангина таққослаб қолмасдан, шу билан бирга, халқ хўжалигининг эҳтиёжи ва мамлакатимизнинг ҳозирги вақтда бўлган имкониятлари билан ҳам таққослаб кўриш керак.

Ҳозир химия саноатини ривожлантиришни бутун чоралар билан жадаллаштириш ва шу асосда халқ хўжалигининг етакчи тармоқларини химиялаштиришни тезлатиш вазифаси қўйилмоқда. Бунинг учун саноатнинг айрим тармоқларини ўстириш суръатларини вақтинча бир оз секинлаштириб туришга ҳам тўғри келиб қолур. Қудратли химия индустриясига эга бўлиб қолганимиздан кейин, моддий ишлаб чиқаришнинг ҳамма соҳаларида техника тараққиётини жадаллаштириб, озиқ-овқат маҳсулотларини ва халқ истеъмол қиладиган буюмларни мўл-кўл қилибгина қолмасдан, шу билан бирга, катта жамғармалар оладиган ҳам бўлиб қоламиз, бу жамғармалар мамлакатнинг бутун экономикасини тағин ҳам тез олға силжитиш имконини беради.

Яқин етти йил ичида химия саноатини ривожлантиришнинг асосий вазифаларини ва халқ хўжалигида химиявий материаллардан фойдаланишдаги асосий йўналишларни баён қилиб ўтишга ижозат бергайсиз.

Марказий Комитет Президиуми эҳтиёжларимизни чамалаб кўриб, ҳозир қўлимизда бўлган имкониятларни реал ҳисобга олиб, химия саноатини ривожлантиришнинг қуйидаги программасини Пленум муҳокамасига тақдим қилади:

Химия маҳсулотининг асосий турларини ишлаб чиқариш 1970 йилгача қуйидагича ўсади:

маҳсулотларнинг номлари	1963 йил	1965 йил	1970 йил	1963 йилдагига нисбатан 1970 йилдаги ўсиш
Химия саноатидаги энг муҳим тармоқларнинг ялпи маҳсулоти таққосланган нархларда— (миллиард сўм)	8	10,5	24—26	3-3,3 баравар
Минерал ўғитлар—жами (миллион тонна)	20,0	35	70—80	3,5-4 баравар
Ўсимликларни ҳимоя қилишнинг ва зараркунандалар билан курашнинг химиявий воситалари (таъсир қилувчи моддаиинг ўзига айлантириб ҳисоблаганда)— (минг тонна)	59,7	125,9	450	7,5 баравар
Пластмасса ва синтетик смолалар— (минг тонна)	580	950	3500—4000	6-6,9 баравар
Химиявий толалар—жами (минг тонна)	310	444	1350	4,4 баравар
Автомобиль шиналари (миллион дона)	22,5	26,0	44	2 баравар

Бу жадвалдан кўриниб турибдики, химия маҳсулоти ишлаб чиқаришнинг умумий ҳажми эндиги етти йил мобайнида 3-3,3 баравар кўпайтирилади, шу билан бирга ўсишнинг йиллик ўртача суръати 17-19 процент бўлиши лозим. СССРдаги бутун саноат бераётган ялпи маҳсулотда химия саноати маҳсулотининг улуши 1970 йилга бориб қарийб икки баравар кўпаяди.

Етти йил мобайнида тахминан 200 та янги корхона қуриш ва ишлаб турган корхоналарнинг 500 тадан кўпроғини реконструкция қилиш зарур. Бу мақсад учун 25 миллиард сўмдан кўпроқ пул сарфлашга тўғри келади. Бундан ташқари, химия индустриясининг хом ашё ва энергетика базасини кенгайтиришга ҳамда пластмассани қайта ишлашга ихтисослаштирилган корхоналар қуришга 8 миллиард сўм чамаси пул керак бўлади. Химия машинасозлигини ривожлантиришга 1,5 миллиард сўм сарфлаш мўлжалланади. Складлар қуриш, полиэтилен идишлар ишлаб чиқариш, шунингдек ўғитлардан фойдаланишда ишлатиладиган машиналар ясашга уч миллиард сўм чамаси сарфлаш лозим бўлади. Қурилиш индустриясини ривожлантиришга 4,5 миллиард сўм маблағ ажратишни кўзда тутишга тўғри келади.

Химия саноатини ривожлантиришга ва қишлоқ хўжалигини комплекс химиялаштиришга сарфланадиган жамики капитал маблағ 42 миллиард сўмдан ошиб кетади, шу жумладан фақат қишлоқ хўжалигини химиялаштириш учунгина қилинадиган сарфлар тахминан 10,5 миллиард сўм миқдорида белгиланмоқда.

Совет ҳокимияти барпо қилинганидан бери ўтган ҳамма йиллар мобайнида партия ва ҳукуматимиз халқ эҳтиёжини қондириш билан бевосита боғлиқ бўлган ишлаб чиқариш тармоқларига биринчи марта шу қадар кўп капитал маблағлар ажратиб бериш имкониятига эга бўлдилар. Мамлакатимизнинг тарихий ривожланиши шундай бўлиб қолдики, ишчилар синфи, меҳнаткаш халқ ҳокимиятни ўз қўлларига олганларидан кейин, бутун куч ва маблағни оғир индустрияни вужудга келтиришга сарфлашга мажбур бўлдилар. Империализмга қарши курашда енгиб чиқмоқ, социализмни муваффақиятли равишда қурмоқ учун ўз металимиз, кўмиримиз, нефтимиз, ҳар хил машиналаримиз бўлиши керак эди. Владимир Ильич Лениннинг ибораси билан айтганда, оғир саноатни вужудга келтирамиз деб ҳамма нарсада, ҳатто мактаблар қуришда ҳам тежаб-тергашга мажбур бўлдик.

Халқимиз партия раҳбарлигида биринчи даражали оғир саноатни вужудга келтирди. Эндиликда давлат халқ эҳтиёжини бевосита қондирадиган озиқ-овқат маҳсулотларини ва кенг истеъмол молларини кўп ишлаб чиқармоқ учун химияни, қишлоқ хўжалигини, енгил саноатни ривожлантиришга жуда катта маблағлар сарфлаши мумкин. Совет кишиларининг фаровонлигини ошириш вазифасини ҳал қилиш мустаҳкам негизга қўйилмоқда.

Ўртоқлар! Химияни ривожлантиришга катта капитал маблағлар сарфлаш мўлжалланмоқда. Ўз-ўзидан маълумки, айниқса дастлабки даврда бундай катта маблағларни сарфлаш бутун кучимизни ишга солишни, моддий ресурслар ва маблағларни тежаб ишлатишни талаб қилади. Лекин бундай сарфларни қилиш керак, чунки химия қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришини жуда тез юксалтириш, енгил саноатнинг ривожланишини ва халқ хўжалигининг бошқа баъзи тармоқларини ривожлантиришни тезлатиш имконини беради.

Химия саноатини ривожлантиришнинг биз мўлжаллаётган миқёслари жаҳон практикасида мисли бўлмаган миқёслардир. Лекин биз, коммунистлар, меҳнат аҳли бўлган совет кишилари, шу нарсага ғоят аминмизки, агар биз бугун Пленумда муҳокама қилинаётган вазифаларни ҳал қилишга ўзимизнинг бутун кучимизни, иродамизни, бутун ғайратимизни тўпласак, партия ва халқ аҳамияти бундан қолишмайдиган бошқа вазифаларни нақадар муваффақиятли ҳал қилган бўлсалар, бу вазифалар ҳам шу қадар муваффақиятли ҳал қилинади.

II.

ХИМИЯ—ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИК ИШЛАБ ЧИҚАРИШИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ ҚУДРАТЛИ ВОСИТАСИ

Ўртоқлар! Механизация билан бир қаторда химияни жорий қилиш қишлоқ хўжалигида революция бўлади, энг юксак меҳнат унумдорлигига эришиш сари йўл очиб беради, десак муболаға қилган бўлмаймиз. Ўғитлардан кенг фойдаланиш ва ирригацияни ривожлантириш кўпгина районларда дон ва техника экинларидан муттасил юқори ҳосил олишни гарантиялаб қўйишга имкон беради.

Химияни ривожлантириш перспективаларини назарда тутиб, қишлоқ хўжалигининг конкрет вазифалари ва имкониятларини қараб чиқишга рухсат бергайсиз. КПСС Программасида халқ ва давлатнинг ўсиб бораётган эҳтиёжларини тўла қондириш учун зарур миқдорда қишлоқ хўжалик маҳсулотлари етиштиришни таъминлаш вазифаси қўйилган.

Марказий статистика бошқармасининг ҳисобларига кўра, мамлакатимиз аҳолиси 1964 йил 1 январгача 226 миллион кишидан ошиб кетади, 1970 йил охирларига бориб 250 миллион кишига яқинлашиб қолади, 1980 йил охирларига борганда эса, совет халқларининг оиласи тахминан 280 миллион кишидан иборат бўлади.

Ўз-ўзидан маълумки, мамлакатни истеъмол маҳсулотлари ва буюмлари билан мўл-кўл таъминлаш, халқимизга коммунистик жамият неъматларидан баҳраманд бўлиш имкониятини бериш учун биз ҳозирдаёқ ҳамма зарур чораларни кўрмоғимиз керак.

Совет давлатига қайси маҳсулотлардан қанча керак? Баъзи бир ҳисобларни эслатиб, химия қишлоқ хўжалиги олдида янги имкониятлар очиб бераётганлиги муносабати билан айрим рақамларга аниқлик киритмоқчиман.

Мамлакатнинг қишлоқ хўжалик маҳсулотларига эҳтиёжларини белгилар эканмиз, биз аҳоли жон бошига маҳсулотлар истеъмол қилишнинг ҳозирги даражасига асосланмаймиз, албатта. Илмий тадқиқот муассасалари тавсия қилган нормалар ҳисоб-китобга асос қилиб олинган. Бу нормалар гўшт, сут, тухум, сабзавот, мева ва бошқа энг қимматли маҳсулотлар истеъмол қилишни анча кўпайтиришни кўзда тутади, шу муносабат билан нон истеъмол қилиш ўз-ўзидан камайиб боради.

Давлатнинг ҳамма эҳтиёжларини қондиришни назарда тутиб, қуйидаги миқдорда озиқ-овқат маҳсулотлари етиштириш талаб қилинади:

	1970 йил	1980 йил
Дон (миллиард пуд)	14—16	18—19
Гўшт сўйилган вазнда (миллион тонна)	20—25	30—32
Сут (миллион тонна)	115—135	170—180
Қанд-шакар (миллион тонна)	10	12

Ана шу даражага эришиш партия билан халқнинг қишлоқ хўжалигини ривожлантиришдаги асосий вазифасидир. Бу билан партиямиз Программаси конкрет амалга оширилган бўлади.

Қишлоқ хўжалигидаги ҳамма, ёки қарийб ҳамма маҳсулотларни етиштириш дон хўжалигини ривожлантириш билан тўппа-тўғри ва бевосита боғланган. Дон бўлса — гўшт ҳам, сут ҳам, бошқа маҳсулотлар ҳам бўлади.

Дон балансини тузиш вақтида биз озиқ-овқатга ишлатиладиган донга бўлган эҳтиёжларнигина назарда тутмаслигимиз керак. Биз чорвачиликни концентрат емлар билан тўла таъминлашни ҳам мўлжаллаб қўйишимиз зарур. Яқин ўтмишда бу соҳада жиддий хатоларга йўл қўйиб келинди. Дон тайёрлашни биринчи, уруғ жамғаришни иккинчи вазифа деб ҳисобласалар, чорвачиликнинг емга бўлган эҳтиёжларини қондиришни ҳатто эсга олмас эдилар. Вазифаларни бундай бўлиб қўйиш мутлақо яроқсиздир. Ахир, уруғликни иккинчи даражали вазифа деб ҳисоблаш мумкинми. Уруғлик деҳқон учун ҳамиша ҳамма нарсадан мўътабар бўлиб келган. У ўзи оч қолса қоларди-ю, лекин уруғликка қўл тегизмас эди. Ахир, чорвани концентрат емлар билан таъминлашни аллақандай учинчи ёки бешинчи даражали вазифалар қаторига киритиш мумкинми. Ҳаммамиз шуни англаб олишимиз кераки, агар концентрат емларни керакли миқдорда етиштирмасак, чорвачилик соҳасидаги ҳамма мўлжалларимиз яхши ниятлигича қолаверади.

Чорвачилик учун концентрат емлар, аслини олганда, дон балансининг асосий харажат қисмидир. 1970 йилда 20-25 миллион тонна гўшт етиштирмоқ учун қанча дон керак бўлади?

Қишлоқ хўжалик министрлиги тақдим этган ҳисобларни келтираман. Мен энг юқори даражани оламан:

Жами гўшт 25 миллион тонна
шу жумладан:

Мол гўшти	9,2 миллион тонна
чўчқа гўшти	9,1 миллион тонна
қўй гўшти	2,8 миллион тонна
парранда гўшти	3,3 миллион тонна
бошқа турдаги гўшт	0,6 миллион тонна

115-135 миллион тонна сут, 68 миллиард дона тухум етиштириш мўлжалланади.

Маҳаллий шароитларни ва орттирилган тажрибани назарда тутиб, чорва молларни бўрдоқига боқишда ҳам қуруқ,ембоп дон, ҳам силос ва бошқа ширали озуқалар ишлатилади. Жами ем-хашакка нисбатан доннинг салмоғи процент ҳисобида ва маҳсулот бирлигига сарфланадиган дон миқдори қуйидагича бўлади:

	Рациондаги доннинг салмоғи процент ҳисобида	маҳсулот бирлигига сарфланадиган дон килограмм ҳисобида
Мол гўшти	30	2,5
Чўчқа гўшти	60	3
Қўй гўшти	20	1,52
Парранда гўшти	80	2,25
Сут	20	0,18

Маҳсулот бирлигига ана шунча миқдорда дон сарфлангач, 1970 йил планида мўлжалланган гўшт ва тухум етиштиришга талаб қилинадиган жами дон озуқа бирлиги ҳисобида қуйидагича бўлади:

Мол гўшти етиштиришга	24 миллион 500 минг тонна
чўчқа гўшти етиштиришга	27 миллион 300 минг тонна
қўй гўшти етиштиришга	4 миллион 200 минг тонна
парранда гўшти етиштиришга	7 миллион 420 минг тонна
сут етиштиришга	24 миллион 300 минг тонна
тухум етиштиришга	13 миллион 600 минг тонна

Бундан ташқари насл берадиган асосий подани боқиш учун 23 миллион 400 минг тонна концентрат ажратиш керак.

Шундай қилиб, кўрсатилган ҳажмдаги гўшт, сут ва тухумни етиштиришга ҳаммаси бўлиб тахминан 125 миллион тонна, ёки 7 миллиард 500 миллион пуд дон керак бўлади.

Баъзи бир ходимлар қишлоқ хўжалик министрлигининг ҳисобларида чорвачилик маҳсулотлари етиштиришга сарфланадиган дон бирмунча камайтириб кўрсатилган дейишмоқда. Башарти шундай бўлганида ҳам, дон етиштириш соҳасида мўлжалланаётган даража чорвачилик эҳтиёжларини барибир таъминлайди. Кези келганда шуни айтиб қўяйки, бир группа химик олимлар КПСС Марказий Комитетига ёзган ва матбуотда эълон қилинган хатида 70-80 миллион тонна ўғит ишлатганимиз тақдирда, 14 миллиард пуд эмас, балки бундан анча кўпроқ дон олиш мумкин, деб ҳатто 18 миллиард пуд деган рақамни тилга олганлар.

Озиқ-овқат билан таъминлашга, шунингдек чорванинг емига дон сарфлаш билан бир қаторда, бизга давлатнинг бошқа эҳтиёжларини қондириш: донни саноатда қайта ишлаш, резервни тўлдириш, экспорт қилиш ва шу кабилар учун муайян миқдорда дон керак бўлади.

Дон етиштиришни кўпайтириш масалаларини партия 1953 йилдаёқ кескин қилиб қўйган эди. Лекин биз ўша даврда донга бўлган ҳамма эҳтиёжларни тўлиқ қондира олмадик. Гап шундаки, қишлоқ хўжалигига керакли миқдорда минерал ўғитлар етказиб бериш учун имкониятларимиз йўқ эди, бусиз колхоз ва совхозлар ҳосилдорликни зарур миқдорда дон олишни таъминлаш даражасига кўтара олмадилар.

Дастлабки кезларда партия дон экинлари майдонини кенгайтириш, шу йўл билан дон етиштиришни анча кўпайтириш, аҳолининг эҳтиёжларини тўлароқ қондириш ҳамда чорвачиликни ривожлантириш учун яхшироқ имкониятлар яратиш вазифасини қўйди.

Экин майдонларини кенгайтириш йўлини тутиб биз қўриқ ерларни ўзлаштира бошлаганимиздан кейин, деярли 1-2 йил ичидаёқ мамлакатни дон билан таъминлаш соҳасидаги аҳволни жиддий ўзгартириш, озиқ-овқат билан таъминлашни яхшилаш имкониятига эга бўлдик, бу эса, оқибат натижада бутун совет экономикасини ривожлантиришда бениҳоя катта роль ўйнади.

Мамлакатда дон етиштириш 1953 йилдаги 5 миллиард пуддан 1962 йилда 9 миллиард пудга етказилди, дон тайёрлаш эса шу давр ичида 1 миллиард 899 миллион пуддан 3 миллиард 458 миллион пудга кўпайтирилди.

Ғоят қурғоқ келган 1963 йилни истисно қилганда, биз сўнгги йилларда Марказий Комитет сентябрь Пленумидан аввалги даврдагига нисбатан ҳар йили уч миллиард пуддан кўп миқдорда ялпи дон ҳосили олиб келдик.

Қўриқ ва бўз ерларнинг ўзлаштирилганлиги ана шу натижаларни қўлга киритишда жуда катта роль ўйнади. Қўриқ ерларни очиш соҳасида партия ва халқ амалга оширган ишнинг тарихий аҳамияти КПСС съездлари ва Марказий Комитет пленумларида қайд қилиб ўтилди. Лекин буни бугун ҳам яна бир карра гапириб ўтиш керак. Гап шундаки, Совет Иттифоқининг ғанимлари сўнгги вақтларда қўриқ ерлар тўғрисида ҳар хил уйдирма — бўҳтонларни тарқатмоқдалар, гўё янги ерларни ўзлаштириш сиёсати кутилган натижаларни бермади, деб исботлашга уринмоқдалар. Буржуа матбуоти ишни шу тахлитда тасвирлашга ҳаракат қилмоқдаки, гўё ҳозир химия масалаларига эътибор бера бошлаганимиз қўриқ ерлардаги муваффақиятсизликлар билан боғлиқ эмиш.

СССР қишлоқ хўжалигини «биладиган» бундай одамлар тўғрисида нима дейиш мумкин? Қарға қағ этади-ю, ғойиб бўлади, лекин совет халқининг қўриқ ерлардаги буюк шижоати асрлар бўйи яшайверади.

Коммунистик партиянинг қўриқ ерларни ўзлаштиришдаги сиёсати яхши натижалар берди, халққа катта-катта моддий неъматлар бағишлади. Қўриқ ерларнинг ўзлаштирилганлиги совет халқига қандай манфаатлар етказганлиги ҳақида илгари гапириб ўтилган эди. Давлатнинг қўриқ ерларни ўзлаштиришга қилган сарфлари ва мамлакат олган иқтисодий фойдалар тўғрисида Марказий статистика бошқармаси тақдим этган ҳужжатни ўқиб беришга рухсат этгайсиз.

«1954 — 1962 йилларда қўриқ ва бўз ерларни ўзлаштириш соҳасидаги харажатлар қандай қопланганлиги тўғрисида маълумот:

1954 — 1962 йиллардаги давр ичида мамлакат қўриқ ва бўз ерлар ўзлаштирилган зонада 1949 — 1953 йилларда тайёрланган ўртача йиллик даражага нисбатан 8 миллиард 200 миллион пуд қўшимча товар дон, шу жумладан РСФСР районларида 4,4 миллиард пуд ва Қозоғистон ССРда 3,8 миллиард пуд дон олди.

1954 — 1962 йилларда давлат қўриқ ва бўз ерлар ўзлаштирилган зонада одатда шу районларда сарфланиб келган капитал маблағлардан ташқари, қўшимча 6,7 миллиард сўм сарфлади.

Худди ана шу давр ичида қўриқ ва бўз ер районларида доннинг товар маҳсулотини кўпайтириш йўли билангина давлат оборот солиғидан ва давлатга дон топшириш натижасида совхозлар келтирган фойдадан қўшимча равишда 10 миллиард сўмга яқин (9,7 миллиард сўм) пул олди.

Шундай қилиб, давлат фақат товар дон эвазига қўриқ ерлардаги қишлоқ хўжалигига сарфланган ҳамма маблағни қоплаб олдигина эмас, балки бундан ташқари ана шу даврда 3 миллиард сўмга яқин соф даромад ҳам олди.

Ана шу 3 миллиард сўмдан ташқари давлат қўриқ ерларда сарфланган капитал маблағлар ҳисобига совхозлар ва тайёрлов ташкилотларининг ишлаб чиқариш фондларини тахминан 4,7 миллиард сўмлик кўпайтирди». Қўриқ ва бўз ерларни ўзлаштириш туфайли ўртоқлар, биз шундай натижани қўлга киритдиқ.

Бироқ, ана шу йиллар мобайнида фақат дон етиштиришгина кўпайиб қолгани йўқ. Озиқ-овқат маҳсулотларига бўлган эҳтиёжлар ҳам кўпайиб борди. Донга бўлган эҳтиёжлар айниқса ортди. **Яқин йиллар ичида дон етиштиришни беш-етти миллиард пуд кўпайтириш, яъни ялпи ҳосилни йилига 14 — 16 миллиард пудга етказиш эндиликда олдимизда энг зарур вазифа бўлиб турибди.**

Дон хўжалигини ривожлантиришда бундан буён ҳам экин майдонларини кенгайтириш йўлидан бориш мумкинми? Келгусида бундай йўлдан бора олмайдиганга ўхшаймиз. Экин майдонларини кенгайтириш учун жуда катта имкониятларимиз бор. Лекин шу ерларни яроқли ҳолга келтирамиз десак, зах қочиришга, ерларни тошдан, бутазорлар ва шу кабилардан тозалашга жуда кўп маблағ сарфлашимиз керак. Энг яхши ерлар ўзлаштириб бўлинган ҳозирги пайтда маблағларни химия саноатини ривожлантиришга сарфлаш манфаатлироқми ёки экин майдонларини кенгайтиришга сарфлаш манфаатлироқми? Албатта, ана шу маблағларни химияни ривожлантиришга, минерал ўғитлар ишлаб чиқаришга сарфлаш фойдалироқдир. Деҳқончиликни интенсивлаштириш, ҳосилдорликни анча ошириш йўли билан ҳайдаладиган ҳар гектар ерда дон етиштиришни кўпайтириш йўлидан бориш учун эндиликда Советлар мамлакати реал имкониятларга эга.

Дон экинларидан мўл ҳосил етиштириб, мамлакат эҳтиёжларини тўлиқ қондириш учун керак бўлганича дон олишга эришмоқ мақсадида химияни жадал суръатлар билан ривожлантириш, минерал ўғитлар ишлаб чиқаришни тобора кўпайтириш зарур.

Эндиликда колхоз, совхоз, ишлаб чиқариш бошқармаси, область, республиканинг муваффақиятлари етакчи қишлоқ хўжалик экини маҳсулотларининг ялпи ҳосили ва биринчи навбатда, доннинг ялпи ҳосили, тегишли районларда эса — лавлаги, пахта, картошка ва шу кабиларнинг ялпи ҳосили ҳосилдорликни ошириш ҳисобига қанчалик кўпайтирилаётганлиги билан, экиладиган ва ҳайдаладиган ерларнинг ҳар гектарига ҳисоблаганда етиштириладиган дон, лавлаги, пахтанинг миқдори билан белгиланади.

Бизнинг қишлоқ хўжалик кадрларимиз қилаётган раҳбарликнинг сифатига кўп йиллардан бери асосан дон, гўшт, сут ва бошқа маҳсулотларни давлатга сотиш мажбуриятлари қандай бажарилаётганига қараб баҳо берилиб келди, кадрларимиз бунга одатланиб қолдилар. Албатта, давлат манфаатларини кўзда тутиш — раҳбарнинг энг муҳим бурчи. Мамлакат ғалла ва бошқа озиқ-овқат маҳсулотларига зарур миқдорда эга бўлиши, аҳолини муттасил таъминлаб туриши лозим.

Лекин у ёки бу хўжаликнинг ишига давлатга маҳсулотлар сотиш планларини бажараётганлигига қарабгина баҳо бериш билан кифояланиш ярамайди. Ернинг ҳар 100 гектарига ҳисоблаганда етиштирилаётган маҳсулотнинг миқдори қишлоқ хўжалигида ҳал қилувчи кўрсаткич бўлиши лозимлиги Марказий Комитетнинг 1953 йил сентябрь Пленумидаёқ уқтириб ўтилган. Минерал ўғитлардан кенг фойдаланиш асосида хўжаликни интенсив тарзда юритиш учун моддий база вужудга келтирилаётган ҳозирги вақтда ернинг ҳар бир гектаридан етиштирилаётган маҳсулот колхозлар ва совхозлар ишининг асосий мезони бўлиб қолмоқда.

Хўжалик давлатга қанча маҳсулот сотганлигига қараб ва асосан хўжалик қанча маҳсулот етиштирганлигига, бу маҳсулотнинг таннархи қандай бўлганлигига, бинобарин, ишлаб чиқаришни ривожлантирмоқ учун қўшимча қандай имкониятлар яратилганлигига ҳам қараб колхоз раисининг ёки совхоз директорининг фаолиятига баҳо бериш керак.

Бизда баъзан бундай бўлади: агар ҳайдаладиган ерларнинг ҳар гектарига ҳисоблаганда икки хўжалик давлатга баб-баравар миқдорда маҳсулот топширган бўлса, уларга бериладиган баҳо ҳам баб-баравар бўлади. Лекин бунга чуқурроқ қарасангиз, бир раҳбар хўжаликни иккинчи раҳбарга қараганда анча самаралироқ юритилаётганлигини кўрасиз. Ҳайдаладиган ерларнинг ҳар бир гектарига ҳисоблаганда, шу раҳбарларнинг бири 20 центнер, иккинчиси эса фақат 15 центнер дон етиштирмоқда. Модомики биз хўжаликка раҳбарликнинг сифати тўғрисида гапираётган эканмиз, буни ҳисобга олмаслик мумкинми, ахир?

Етиштирилаётган маҳсулот асосий мезондир. Ҳар бир хўжаликнинг давлатга сотаётган ёки топшираётган маҳсулотларининг ҳажми шу хўжалик етиштириб берган маҳсулотнинг умумий миқдоридан олинади. Агар хўжаликлар географик, тупроқ-иқлим жиҳатидан баб-баравар шароитда бўлса, уларнинг моддий имкониятлари баб-баравар бўлса, демак, уларда ишлаб чиқариш ҳам баб-баравар юксак даражада бўлиши, улар ўз ресурсларидан энг кўп миқдорда фойдаланишлари лозим. Лекин кўпинча бундай бўлмайди. Колхозлар ва совхозлар имкониятлари баб-баравар бўлгани ҳолда, уларнинг ишлаб чиқариш соҳасида эришган даражалари турлича бўлади. Шу сабабли, раҳбарларнинг ишига ҳам турлича баҳо бериш, бунинг учун фақат маҳсулот тайёрлаш плани бажарилганлигинигина асос қилиб олиш билан кифояланмаслик керак. Маҳсулот тайёрлаш планларини муваффақиятли бажараётган, меҳнат ва моддий маблағларни энг кам сарфлаган ҳолда, кўпроқ қишлоқ хўжалик маҳсулоти олаётган раҳбар энг яхши, илғор раҳбардир.

Ишлаб чиқариш бошқармаларининг ишига ҳам худди шундай тарзда қараш керак. Ишлаб чиқариш бошқармасининг колхозлари ва совхозлари 50 миллион пуд дон ҳосили олди, сўнгра эса, дон етиштиришни 75 миллион пудга етказди, деб фараз қилайлик. Биринчи қарашда бу нарса ёмон

(Давоми учинчи бетда).

ЎРТОҚ Н. С. ХРУШЧЕВ ДОКЛАДИ

(Давоми. Боши 1, 2-бетларда)

эмас, албатта. Лекин шу хўжаликларнинг ўзи ердан яхшироқ фойдаланганларида, 75 миллион пуд эмас, балки 100 миллион пуд дон етиштира олган бўлур эдилар. Кўриб турибмизки, бошқармада дон етиштириш 50 процент кўпайган бўлса ҳам, лекин колхоз ва совхозлар ҳамма имкониятлардан фойдалангани йўқ.

Ҳамма раҳбарлар — совхозларнинг директорлари, колхоз правлениеларининг раислари, агрономлар, зоотехниклар, инженерлар, ишлаб чиқариш бошқармалари ва партия комитетларининг ходимлари ҳар бир хўжаликнинг резервларини чуқур ўрганишлари, илм-фаннинг ҳозирги даражасидан, замонавий техника воситаларидан фойдаланиб, ердан энг кўп ҳосил олишга эришишлари мутлақо шарт.

Интенсивлаш — қишлоқ хўжалигини ривожлантиришнинг туб масаласидир. Ҳар бир гектардан 10 центнер ўрнига 20-30 центнер дон етиштириш учун нима қилиш керак? Бунинг учун меҳнат унумдорлигини икки-уч баравар ошириш керак, меҳнат унумдорлигини ошириш саноат соҳасида ҳам, қишлоқ хўжалиги соҳасида ҳам биз учун энг муҳим, энг асосий вазифадир.

Мен қишлоқ хўжалигининг конкрет вазифаларини, ривожланишимизнинг перспективаларини мана шу позицияда туриб кўздан кечириб ўтмоқчиман.

Юқорида айтиб ўтилганидек, яқин йиллар ичида дон етиштиришни 14—16 миллиард пудга етказишимиз керак. Гектар бошига 10 центнердан ҳосил олинади, деб шунга асосланиб ҳисоб-китоб қилсак, шу миқдордаги донни етиштирмоқ учун 233 миллион гектар ерга дон экишимиз керак бўлади. Ҳозирги вақтда эса биз 136 миллион гектарга дон экмоқдамиз. Кўрдингизми, қўшимча равишда яна 97 миллион гектар ер топиш керак бўлиб қолади. Ҳатто, биз шу миқдордаги ерни топдик, деб фараз қилганимиз тақдирда ҳам, экин майдонларини кенгайтириб бориш кўпроқ фойда берадими ёки ернинг ҳар гектаридан етиштирилаётган донни кўпайтириб бориш кўпроқ фойда берадими, деган савол туғилади.

Бундай пайтда гапни қаламга бериб қўйиш яхшироқ. Масалан, 14 миллиард пуд дон олмоқ учун ҳосилдорлик даражаси турлича бўлганида, қанча ерга дон экиш керак?

— Гектар бошига 10 центнердан ҳосил олинганида, 233 миллион гектар ерга дон экиш керак;

— гектар бошига 20 центнердан ҳосил олинганида, 117 миллион гектар ерга дон экишга тўғри келади;

— гектар бошига 25 центнердан ҳосил олинган тақдирда, 93 миллион гектар ерга дон экишга тўғри келади;

— гектар бошига 30 центнердан бўлган тақдирда, 77 миллион гектарга дон экиш кифоя қилади.

Агар масаланинг фақат бир томонини — дон экинларининг ҳар бир гектарини парвариш қилишга сарфланадиган харажатларнигина олиб қарасак, экономика учун бунинг оқибати қандай бўлади?

Экономистларнинг берган маълумотларига қараганда, 14 миллиард пуд дон олмоқ учун қуйидаги миқдордаги ерга дон экиш ва қуйидаги миқдорда харажатлар қилиш керак бўлади:

Ҳар бир гектардан 10 центнердан ҳосил олинган тақдирда

Бутун майдон	233 миллион гектар
Бир гектарга қилинган сарфлар (1962 йилги ҳисобот бўйича ҳақиқатан қилинган сарфлар)	51 сўм 50 тийин
233 миллион гектарга қилинган сарфлар	12 миллиард сўм

Ҳар бир гектардан 30 центнердан ҳосил олинган тақдирда

Бутун майдон	77 миллион гектар
Ишлатилган 5 центнер минерал ўғитни ва қўшимча ҳосилни ўриб олиш учун қилинган харажатларни қўшиб ҳисоблаганда бир гектар учун қилинган сарфлар	70 сўм 60 тийин
77 миллион гектарга қилинган сарфлар	5,4 миллиард сўм бўлади.

Бинобарин, ҳар гектардан 30 центнердан ҳосил олинган тақдирда, дон экинларини парвариш қилиш учун сарфланадиган харажатларнинг 6,6 миллиард сўми тежалади.

Қишлоқ хўжалигида химияни кенг жорий қилиш ишлаб чиқариш раҳбарлари, мутахассислар олдига, ўғитлардан фойдаланишга алоқадор бўлган ҳамма кишиларнинг олдига ғоят юксак талаблар қўймоқда. Шу сабабли, илғор хўжаликларнинг, илмий муассасаларнинг тажрибаларини ўрганишнинг ва ўғитларни энг кўп иқтисодий самара берадиган қилиб ишлатишга эришишнинг аҳамияти катта.

Дон етиштиришнинг ана шу мўлжалланган миқдорига ҳар бир республика қандай ҳисса қўшиши керак? Конкрет рақамларни айтиб ўтирмайман. Буни республикаларнинг раҳбарлари ўзлари ҳисоблаб чиқадилар, деб ўйлайман. Лекин Россия Федерацияси, Украина ва бошқа баъзи республикаларнинг имкониятларига тўхталиб ўтмоқчиман. Дон етиштириш даражасини белгилашда қандай йўлдан бориш, нимани мўлжал қилиб олиш керак? Баъзи ўртоқлар ҳозирги вақтдаги ҳосилдорликка ўйлаб-нетмай 3-4 центнер қўшиб, шу тариқа доннинг ялпи ҳосилини бирмунча кўпайтиришга уринмоқдалар.

Биз бунга қўшила олмаймиз. Биз химия саноатини ривожлантирмоқдамиз. Муайян зоналардаги колхоз ва совхозларни минерал ўғитлар билан таъминлаш учун давлат баббаравар шароит белгилаб қўяди. Ҳақиқатда ерга солинадиган ўғитнинг нормаси жиҳатдан ўртача хўжаликлар ҳам, қолоқ хўжаликлар ҳам илғор колхоз ва совхозлар даражасига чиқиб оладилар, мазкур хўжаликларда деҳқончилик маданияти ҳам, механизация даражаси ҳам кўтарилади. Агар зонада минерал ўғитлардан омилкорлик билан фойдаланаётган энг яхши хўжаликларнинг кўрсаткичлари ҳисоб-китоб учун асос қилиб олинса, у ҳолда, республикаларда бутунлай бошқа имкониятлар вужудга келади.

Россия Федерациясини олиб кўрайлик. Шимолий Кавказ зонасида 9,4 миллион гектар ерга дон экилмоқда. Олти йил мобайнида (1958 — 1963 йилларда) гектар бошига ўрта ҳисобда 17 центнердан ҳосил олинди. Бу зонанинг колхоз ва совхозлари 1962 йилда давлатга 500 миллион пуддан кўпроқ дон сотишди. Бундан буён бу зонанинг ёғингарчилик кўпроқ бўладиган районларига давлат дон экинларига солиш учун ўғитни тўла нормада беради. Хўш, бундай шароитда колхоз ва совхозлар қанча ҳосил олишни планлаштиришлари ва давлатга қанча ғалла сотишлари лозим. Буни область ва ўлка партия комитетларининг секретарлари, ишлаб чиқариш бошқармаларининг, колхоз ва совхозларнинг раҳбарлари айтиб беришсин. Мен бунда ўртоқларни Пленумда ўз мўлжалларини айтишга даъват этмоқдаман, токи кейинчалик улар: бу гапларни биз эмас, балки Хрушчев айтган эди, деб юришмасин. Энг муҳими — бу ўртоқлар мўлжалларини айтиш билангина чекланмасдан, гапиришдан илгари яхшилаб ўйлаб ҳам олсинлар.

Уларнинг бу саволга жавоб беришини осонлаштирмоқ учун мен шу зонадаги бошқа хўжаликлар бундан буён оладиган ўғитга тахминан тенг келадиган миқдорда ўғит ишлатаётган илғор хўжаликлар қанча ҳосил олаётганлигини айтиб бераман.

Кубань трактор ва қишлоқ хўжалик машиналарини синаш институтидаги ўртоқ В. А. Светличний раҳбарлик қилаётган механизациялашган звенонинг тажрибаси ҳаммага маълум. Шимолий Кавказнинг келажакда олиши лозим, деб биз мўлжаллаётган ҳосилнинг худди ўзини В. А. Светличний энг кам меҳнат сарфлаган ҳолда олмоқда. Кейинги уч йил ичида унинг звеноси қуйидагича ҳосил олиб келди (ҳар гектардан олинган ҳосил центнер ҳисобида):

	1961 йил	1962 йил	1963 йил
Кузги буғдой	39,9	48,1	50
Қанд лавлаги	332	252	300
Нўхат	экилмаган	29,4 ҳар гектаридан 33,1 центнер	

Ўртоқ Светличний звеносида ўғитлар системаси қуйидагича: қанд лавлагининг ҳар гектарига 6 центнерга етказиб суперфосфат ҳамда 3 центнер азотли ва калий ўғитлар солинади. Илгари қандай экин экилганлигига ва мавжуд шароитга қараб буғдой экиладиган ерларга 6 центнердан 7 центнергача фосфатли ва азотли ўғит солинади. Агар буғдой қанд лавлагидан кейин экилган бўлса, қанд лавлаги учун солинган ўғитнинг таъсири ҳисобга олиниб, ўғитнинг миқдори камайтирилади.

Бошқа зоналарда буғдой экилган ерларга солинадиган ўғитларнинг нормаси камроқ бўлса керак, чунки Кубанда жуда серҳосил ва ўғитни кўп талаб қиладиган «безостая-1» деган буғдой экилмоқда.

Ўртоқ Светличнийнинг бу маълумотлари Кубань сингари зонанинг буғдой экиладиган ерларга солинадиган ўғитларга бўлган эҳтиёжини, чамамда, хийла тўлиқ акс эттиради. Институт хўжалигида ерга қандай ўғитлар солинганида, буғдой энг юқори ҳосил беради, шуни менга ёзиб юборинг, деб машҳур селекционер В. С. Пустовойтдан илтимос қилган эдим. Ҳозир у партия аъзолигига қабул қилинди, бу билан мен уни самимий табриклайман. У ёзиб юборган маълумотга қараганда, институтнинг марказий экспериментал базасида беш йил мобайнида (1959—1963 йилларда) гектар бошига ўрта ҳисобда 46 центнердан буғдой олинган. Бунинг учун ерга қуйидаги миқдорда ўғит солиниб турган:

— ерни асосий ҳайдаш вақтида гектар бошига 2 центнер суперфосфат.

— икки марта (кузда ва баҳорда) озиқлантириш учун 4 центнер азотли ўғит.

Кўриб турибсизки, Светличний қанча ўғит ишлатган бўлса, бунда ҳам деярли шунча ўғит ишлатилган — гектар бошига 6 центнердан ўғит солинган ва олинган ҳосил ҳам тахминан ўшандай — гектар бошига 50 центнергача буғдой олинган.

Краснодардаги кенгашда академик П. П. Лукьяненко ҳам тахминан худди шундай маълумотларни айтиб берган эди.

Ҳосилдорликни қанча оширишни ҳисоб қилаётган вақтда, биз ўғит солиш билан бир қаторда биология фанининг, селекциянинг муваффақиятларидан кенг фойдаланишни ҳам назарда тутишимиз лозим. Буғдойнинг эски навлари ўрнига ҳозирги вақтда «безостая-1», «мироновская-808» ва бошқа серҳосил навлар экиладиган бўлиб қолди.

Сиз, кубанлик ўртоқларнинг, яхши навли буғдойларингиз бор, ўғитларни оласиз. Лекин сизларнинг олдингизга мен ҳам бир талаб қўймоқчиман. Краснодарда бўлган вақтимда, миришкор ғаллакорлар, олимлар ва мутахассислар билан гаплашиб, давлатга дон сотиш соҳасида ўлканинг қандай имкониятлари борлиги ҳақида улар билан маслаҳатлашган эдим.

Сизлар 1963 йилда ҳар гектардан 26 центнердан ҳосил олиб, давлатга 202 миллион пуд дон топширдингиз. Ўғитдан фойдаланганингиз тақдирда, гектар бошига 45 — 50 центнердан ҳосил олишингиз, яъни ҳозир илғор хўжаликлар олаётган миқдорда дон олишингиз мумкин. Бунда гектар бошига 19—24 центнер қўшимча ҳосил олинади. Сизлар 2 миллион 200 минг гектар ерга дон экмоқдасиз, бинобарин, ҳаммаси бўлиб қўшимча равишда 250—300 миллион пуд чамаси дон олинади. Ҳақиқатда бу ҳосилнинг катта қисми товар дон бўлади ва буни ўлканинг колхоз ҳамда совхозлари топширган донга қўшиш мумкин. Краснодар ўлкасининг колхоз ва совхозлари дон экиладиган, айниқса шоли экиладиган майдонларни кенгайтира берадилар. Кубанда суғориладиган деҳқончилик, суғориладиган ерларда маккажўхори етиштириш ривожлантирила беради. Бу эса, дон етиштиришнинг катта резервидир. «Кубанец» совхозида суғориладиган ерларга экилган маккажўхорини кўрганман. Совхоз коллективи маккажўхорининг ҳар гектаридан 70 центнердан дон олди. Кубань буғдой ва маккажўхоридан мана шундай ҳосил олганида, ўзининг шундай имкониятлари билан колхоз ва совхозларнинг донга бўлган бошқа ҳамма эҳтиёжларини тўла қондирган ҳолда давлатга ғалла сотишни яқин йиллар ичида 400-450 миллион пудга етказиши мумкин.

Мана шу миқдордаги ҳосилни олишга Ставрополь ўлкасидаги кўпгина районларнинг, Шимолий Осетия, Кабарда-Балкария автоном республикаларининг ва Шимолий Кавказдаги бошқа баъзи районларнинг бемалол қурби етади.

Россия Федерациясининг бошқа бир зонасини — **Марказий Қоратупроқ областларини** олиб кўрайлик. Бу зонада 7 миллион 113 минг гектар ерга дон экинлари экилмоқда. Гектар бошига 14 центнер чамаси ҳосил олинмоқда, ўтган йил эса, давлатга 212 миллион пуд ғалла сотилди.

Бу зонада гектар бошига қанчадан ҳосил олиш мумкин ҳамда колхоз ва совхозлар давлатга қанча ғалла сотишлари лозим? Буни ҳам областларнинг раҳбарлари ўзлари айтиб беришсин.

Марказий Қоратупроқ зонасида қандай хўжаликларнинг тажрибасига таяниш мумкин. Баъзи мисолларни айтиб ўтаман. Липецк областида «Петровский» совхози бор. Бу совхозда ҳозирги қишлоқ хўжалик министри ўртоқ Воловченко узоқ вақт директор бўлиб турган, ҳозир эса ўртоқ И. П. Ксенз директор бўлиб турибди.

Совхоз қанд лавлаги экиладиган майдонларнинг ҳар гектарига 9,5 центнер, дон экинларининг ҳар гектарига 3-4 центнер ўғит солмоқда.

Совхозда мана шундай норма билан ўғит солинган дон экинларининг ҳар гектаридан қуйидагича ҳосил олинди:

(гектар бошига центнер ҳисобида)

	Кузги буғдой	Қанд лавлаги	Нўхат
1959 йил	24,7	213	13
1960 йил	27,5	329	17
1961 йил	19,5	343	36
1962 йил	26,2	357	42,1
1963 йил	29,3	267	23,5
Беш йил ичида ўрта ҳисобда	25,4	302	26,3

Яна бир хўжаликни — «Марьино» совхозини мисолга оламан. Бу совхоз Марказий Қоратупроқ зонасининг бошқа қисми учун характерлидир. Курск областидаги бу совхоз дон экинларининг ҳар гектарига 4,6 центнердан ва қанд лавлагининг ҳар гектарига 9 центнердан минерал ўғит солмоқда. Бундан ташқари, совхоз қанд лавлаги ва буғдойни органик ўғитлар билан ҳам ўғитламоқда. Мана шундай норма билан ўғитланган ерлардан қуйидагича ҳосил олинди:

	Дон экинлари	Қанд лавлаги
1959 йилда гектар бошига	30,9 центнер	435 центнер
1960 йилда «—»	32,2 »	483 »
1961 йилда «—»	34,8 »	451 »
1962 йилда «—»	36,2 »	492 »
1963 йилда «—»	24,1 »	372 »

Шу йиллар ичида кузги буғдойнинг ҳар гектаридан 33—38 центнердан ҳосил олинди.

Липецк, Воронеж, Курск, Белгород, Орёл, Тамбов ва шу зонадаги бошқа баъзи областлар шароитида ерни ўғитлашнинг тегишли системаси жорий қилинган тақдирда, ўрта ҳисобда ҳар бир гектардан 250-300 центнер қанд лавлаги ва 25-30 центнер дон олиш мумкинлиги «Петровский», «Марьино» совхозларининг ва бошқа илғор хўжаликларнинг тажрибаси билан исбот қилинди. Шу областларнинг колхоз ва совхозлари зарур миқдорда минерал ўғитлар оладиган бўлиб қолганларидан кейин, энди бундай ҳосил умуман областлар учун норма бўлиб қолиши мумкин ва лозим.

Ниҳоят, Россия Федерациясининг ери қора тупроқ бўлмаган зонаси учун мисол келтирмоқчиман. Москванинг атрофида «Горки Ленинские» деган хўжалик бор. Академик Т. Д. Лисенко шу хўжаликда илмий-тадқиқотлар олиб бормоқда. Бу ерда ерга ўғитлар гўнг-тупроқ компостлари тариқасида солинади. Ҳар гектарга 15 тоннадан 20 тоннагача компост берилади. Бу компостларнинг таркибида 5-6 тонна гўнг, 3-4 центнер оҳак, 2 центнер фосфорит уни ва 2 центнер минерал ўғит бор. Бу хўжаликда шундай норма билан ўғитланаётган ерларнинг ҳар гектаридан қуйидагича ҳосил олинмоқда:

	Дон экинлари	Қанд лавлаги
1959 йил	24,02 центнер	328 центнер
1960 йил	17,2 »	514 »
1961 йил	19,3 »	373 »
1962 йил	29,4 »	470 »
1963 йил	30,5 »	423 »

Қанд лавлагига келганда академик Лисенконинг отаси Денис Никонорович меҳнатини алоҳида қайд қилиб ўтмоқчиман.

Россия Федерациясидаги Шимолий Кавказ, Марказий Қоратупроқ ва ери қора тупроқ бўлмаган Марказий зоналарнинг ҳақиқатда мана шундай имкониятлари бор. Хуллас, булар мамлакатнинг шундай зоналаридирки, бу зоналарда ерга солинган ўғитлар ҳосилдорликка ғоят катта таъсир ўтказмоқда.

Украина ССРнинг қишлоқ хўжалигига химия катта истиқболлар очиб беради. Украинада тупроқ шароити яхши бўлган ерларга яна ўғит ҳам солинса, бу билан дон етиштиришни икки баравар, кўп районларда эса уч баравар кўпайтириш мумкин.

Ҳозирги вақтда Украинада 17 миллион гектар ерга дон экинлари экилмоқда ва гектар бошига 17-18 центнер ҳосил олинмоқда. Колхоз ва совхозлар давлатга 600-700 миллион пуд дон сотмоқда. 1961 йилда эса 786 миллион пуд дон сотган эди. Шуни уқтириб ўтиш керакки, мана шу ҳосилдорлик ва мана шу миқдорда тайёрланган ғалла, аслида, ўғитланмаган ерлардан олинган эди.

Яқин йиллар ичида мамлакат Украинага дон экиладиган ерларга солиш учун тобора кўпроқ миқдорда ўғит бериши мумкин. Ўрмон-дашт ва ўрмон аралаш районлардаги колхоз ва совхозлар гектар бошига 5-6 центнердан фосфорли, азотли ва калийли ўғитлар оладиган бўлиб қоладилар. Колхоз ва совхозларнинг дон экинларини ўғитлаш учун бўлган эҳтиёжи қондирилган тақдирда, қандай ҳосил олишни умид қилиш мумкин? Республиканинг турли зоналаридаги илғор хўжаликлар эришган ҳосилдорлик бу республика учун бирдан-бир тўғри мезон бўлса керак. Бу хўжаликлар минерал ўғитлардан кўп вақтлардан бери фойдаланиб келмоқдалар. Бинобарин, уларнинг бугунги натижалари эртага шу зонадаги бошқа колхоз ва совхозлар учун норма бўлиб қолиши лозим.

Агар Украинанинг ўрмон-дашт зонасини олиб қарасак, бу зона учун қандай хўжалик ўрнак бўлиши лозим. Масалан, Винница областидаги Бершадский ишлаб чиқариш бошқармасида КПСС XXII съезди номли колхоз сингари хўжалик ўрнак бўлиши лозим. Шу колхознинг раиси ўртоқ В. М. Кавунни ўзларингиз биласизлар. У, Умань қишлоқ хўжалик институтини тамомлаган, колхозда агроном бўлиб ишлаган, сўнгра раисликка сайланган эди. У, партиямиз Марказий Комитетининг аъзосидир.

1958 йилдан бошлаб колхозда қанд лавлаги ва дон экинлари экилган ерларни ўғитлашнинг қуйидаги системаси вужудга келди.

Қанд лавлагининг ҳар гектарига ўрта ҳисобда 7,6 центнер минерал ўғит, шу жумладан 3,8 центнер азотли ўғит, 2,1 центнер фосфорли ўғит ва 1,7 центнер калийли ўғит солинади.

Бундан ташқари колхоз қанд лавлаги экилган ернинг ҳар гектарига 20 тоннагача гўнг солади.

Шундай система билан ўғитланган ернинг ҳар гектаридан қуйидаги миқдорда қанд лавлаги олинди:

1958 йилда	370 центнер
1959 йилда	272 »
1960 йилда	348 »
1961 йилда	343 »
1962 йилда	354 »
1963 йилда	213 центнер

Украиналик ўртоқлар, бутун республика гектаридан шунчадан ҳосил олиши мумкин.

Қанд лавлаги экилган ерларга солинган ўғитлар шу ерларга кейин экиладиган экинларга ҳам яхши таъсир қилади. Колхоз қанд лавлагидан кейин экилган экинлардан ҳар гектарига қўшимча равишда яна 2,5-3 центнер ўғит солиш билан қуйидагича ҳосил олди:

Маккажўхори дони — 1.000 гектар майдоннинг ҳар гектаридан 71,2 центнер;

Силос бостириш учун йиғиштириб олинган думбул сўтали маккажўхори — 75 гектар майдоннинг ҳар гектаридан 540 центнер.

Гречиха — 60 гектар майдоннинг ҳар гектаридан 27,9 центнер.

КПСС XXII съезди номли колхозда дон экинларининг ўртача ҳосили қуйидагича бўлди:

1959 йилда	—	гектар бошига 27,6 центнер
1960 йилда	—	» » 31,9 »
1961 йилда	—	» » 39,3 »
1962 йилда	—	» » 42,1 »
1963 йилда	—	гектар бошига 23 центнер

Хўш, XXII съезд номидаги колхозни яккаю-ягона деб бўладими, ахир? Украинада бундай хўжаликлар кўп. Киев областидаги Белая церковь ишлаб чиқариш бошқармасида 9 январь номли совхоз дон экинларига 3-4 центнердан, қанд лавлаги экилган ерларга 9-10 центнердан минерал ўғит солади. Олинган ҳосил қуйидагича:

	Дон экинлари	Қанд лавлаги
1958 йилда	30 центнер	312 центнер
1959 йилда	35,7 —»—	232 —»—
1960 йилда	26 —»—	288 —»—
1961 йилда	38,8 —»—	339 —»—
1962 йилда	31,2 —»—	301 —»—

Беш йил ичида гектар бошига ўрта ҳисобда 32,3 центнердан дон, 294 центнердан қанд лавлаги олинди.

Беш йил ичида эса, бу совхозда кузги буғдойнинг ҳар гектаридан ўрта ҳисобда 36,5 центнердан ҳосил олинди.

Украинанинг турли зоналаридан бошқа мисолларни ҳам келтириш мумкин. Бундай хўжаликларни том маъноси билан намунали-таянч хўжаликлар қилиш, атрофдаги колхозлар ва совхозларга уларнинг тажрибасини ўргатиш керак.

Украина жанубидаги ва бошқа баъзи республикалардаги қурғоқчилик бўладиган районларда дон олиш учун кузги буғдой экиш фойдалими ёки маккажўхори фойдалими эканлигини синчиклаб текшириб чиқиш даркор. Бунда қандай йўл тутиш, қайси экинни биринчи ўринга қўйиш керак? Албатта, камроқ меҳнат сарф қилинган ҳолда, кўпроқ дон берадиган экинни биринчи ўринга қўйиш керак. Колхозлар ва совхозлар гектар бошига 15-20 центнер буғдой олаётган, маккажўхорининг гектаридан эса 30-40 центнер дон олаётган муайян шароитда маккажўхори экишни кенгайтириш учун курашиш керак эди. Буғдойнинг «безостая-1» «мироновская-808» ва бошқа шулар сингари гектар бошига 40-50 центнер ва, ҳатто, 60 центнердан дон бераётган ажойиб навлари пайдо бўлган ҳозирги вақтда аҳвол ўзгаради, суғориладиган ерларда эса «безостая-1» гектаридан 74 центнердан ҳосил берди. Агар колхоз маккажўхорининг гектаридан 40 центнер ва буғдойнинг ҳар гектаридан ҳам шунча ҳосил олаётган бўлса, у вақтда буғдой экиш фойдали эканлиги очиқ кўриниб турибди.

Маккажўхорининг етилиш (вегетация) даври узоқлиги билан ҳам ҳисоблашишга тўғри келади. Маккажўхори донининг тўлишадиган вақти кўпинча гармсел бўладиган вақтга тўғри келади ва бундай вақтда маккажўхорининг дони тўқ бўлмайди. Бундай шароитда кузги буғдой, кузги арпа, нўхат анча серҳосил бўлиб қолади. Бунинг сабаби ҳам маълум. Буғдой, нўхат ва арпанинг етилиш даври қисқароқ, улар кузги ва кўкламги намликдан яхшироқ фойдаланади ва гармсел бошланадиган давргача одатда пишиб етилади.

Баъзи бир кишилар бу қандай гап, маккажўхорини кўпроқ экиш учун тинмай курашиб келган Хрушчев бугун нега ўз гапидан қайта бошлади, деб ўйлашлари мумкин. Гап бунда эмас, ўртоқлар. Маккажўхори кўп зоналарда қулай шароит бўлган тақдирда, энг кўп дон ҳосили берадиган забардаст экин эканлигини ҳозир ҳам таъкидламоқдамиз. Маккажўхорининг силоси энг кўп миқдорда тўйимли озуқа беради.

Бироқ, шуни уқтириб ўтиш керакки, биз бирор экинга умрбод ёпишиб олмаймиз, унга абадий сажда қилмоқчи эмасмиз. Биз албатта битта экинни биринчи ўринга қўймаслигимиз лозим. Биз ҳосилни биринчи ўринга қўйишимиз лозим. Муайян зона шароитида энг кўп ҳосил бераётган, сарфланган меҳнат эвазига энг яхши даромад бераётган экин хўжаликда биринчи ўринга қўйиладиган экин бўлиши лозим. Экин майдонларининг структурасини ўзгартиришдан қўрқмаслик керак ва, башарти лозим бўлса, қурғоқчилик бўладиган зонада маккажўхори экишни камайтириб, бунинг ўрнига буғдой, арпа, нўхат, оқжўхорининг серҳосил навларини экабериш керак. Жанубдаги суғориладиган ерлар тўғрисида гапириб ўтирмайман. Суғориладиган ерларда маккажўхори энг кўп ҳосил беради.

Нам етарли бўлган Винница, Хмельницкий ва бошқа областларда маккажўхори энг серҳосил экин бўлиши мумкин. Ўша областлардаги бир қанча хўжаликларда маккажўхорининг ҳар гектаридан 80 центнерга етказиб ва ундан ҳам ошириб дон олинмоқда, шу сабабли, бундай хўжаликларда маккажўхори экиш фойдалидир. Тернополь областида ҳам, шунингдек Ғарбий Украинанинг бошқа областларида ҳам маккажўхорига меҳр қўйилса, у шу қадар мўл ҳосил берадики, бошқа бирор экин маккажўхори билан беллаша олмайди.

Бу ерда бошқа қишлоқ хўжалик маҳсулотларини етиштириш масалалари ҳақида гапирилаётгани йўқ. Албатта, Украина қанд лавлаги, кунгабоқар, гречиха, ловия, гўшт, сутни давлатга зарур миқдорда бериб туриши лозим.

Украина раҳбарларининг қилган ҳисобларига қараганда, республика 1970 йилга бориб қанд лавлаги етиштиришни 50 миллион тоннага етказади ва мамлакатга 7 миллион тонна чамаси қанд-шакар берадиган бўлади.

Ўртоқлар! Қозоғистонда дон етиштиришни кўпайтиришга илгаригидек ҳозир ҳам катта эътибор беришимиз лозим. Бу республика ҳар йил давлатга бир миллиард пуд ва ундан ҳам кўпроқ дон бериши мумкин. Республикада деҳқончилик маданиятини оширишнинг ҳал қилувчи аҳамияти бор. Зарур бўлган жойларда ерларни ёзда қора шудгор қилиб қўйиш керак. Қўриқ районлардаги илғор хўжаликларнинг ва тажриба станцияларининг тажрибаларини ҳисобга олиш керак, бу тажриба озгина солинган фосфорли ўғитлар ҳам ҳосилни сезиларли миқдорда кўпайтираётганини кўрсатмоқда.

Қозоғистонда, айниқса Қўриқ ўлкада дон экинлари экилаётган жуда катта ерларни ўғитлар билан тез ва тўла-тўкис таъминлаш мумкин эмас, албатта. Бироқ, бу республикада ҳам биз минерал ўғитларни ишлатиш натижасида энг кўп самара берадиган районларни топишимиз керак. Академик В. П. Кузьминнинг бу масалада КПСС Марказий Комитетига ёзган хатини далил қилиб келтираман. У, шуни уқтириб ўтганки, Қўриқ ўлканинг қора тупроқли ўрмон-дашт қисмидаги ерларга ва дашт қисмидаги қўнғир ерларга фосфорли ўғитлар солинган тақдирдагина, шу ерлардан энг кўп фойда олиш мумкин. Куз ва қишда ёғингарчилик яхши бўлган йилларда ерни ўғитлашнинг аҳамияти айниқса кучаяди. Масалан, дейди ўртоқ Кузьмин, 1963 — 1964 йилнинг кузги шароити Қўриқ ўлканинг бир қанча районларида ерларни ўғитлашнинг жуда яхши натижа бериши мумкинлиги, фойдали эканлиги ҳозирги пайтнинг ўзида кўриниб турибди.

Ўғитлар ишлаб чиқариш кўпая борган сари, биз Қўриқ районларнинг эҳтиёжларини ҳам кўпроқ ҳисобга олишимиз лозим бўлиб қолади. Қўриқ ўлкада дон экилган 17 миллион гектар ер ўғитланган тақдирда ҳар гектаридан олинадиган ҳосил, ҳатто 2 центнер кўпайтирилганида ҳам, бу ўлкада етиштирилаётган доннинг миқдорини 200 миллион пуддан зиёдроқ ошириш мумкин бўлур эди.

Химия ривожлана борган сари **Болтиқ бўйи республикалари** қишлоқ хўжалигининг имкониятларига бизнинг қарашларимиз ҳам ўзгара беради. Бу республикаларнинг экономикани ва маданиятни ривожлантиришдаги ютуқлари ҳаммага маълум. Лекин Латвия, Литва ва Эстония совет социалистик республикалари қишлоқ хўжалиги соҳасида ўз имкониятларидан ҳали тўла фойдаланаётганлари йўқ.

Қишлоқ хўжалик маҳсулотлари етиштириш соҳасида Скандинавия мамлакатларининг, масалан, Швециянинг даражасига кўтарилиш вазифасини Болтиқ бўйи республикалари олдига қўйиш учун ҳозир шарт-шароит етилди. Уларнинг иқлим ва тупроқ шароитлари тахминан баб-баравар. Бинобарин, ерларни ўғитлаш ва техника билан таъминлаш жиҳатидан ҳам баб-баравар шароит вужудга келтирилса, биз Латвия, Литва, Эстония қишлоқ хўжалик маҳсулотлари етиштириш жиҳатидан Швеция ва бошқа баъзи шимолий мамлакатлардан паст бўлмаган, ҳатто улардан юқори даражага эриша олади, деб умид қилишга ҳақлимиз.

Хўш, Болтиқ бўйи республикаларининг маҳсулот етиштириш жиҳатидан, масалан, Швеция ва Финляндия даражасига чиқиб олишлари қандай натижа беради? Мен шу икки мамлакатни олиб таққосламоқдаман, чунки шу икки мамлакатнинг қишлоқ хўжалигига яроқли ерларини ва ҳайдаладиган ерларини бирга қўшиб ҳисобласак, Болтиқ бўйи республикаларидаги шундай ерларга тахминан тенг келиб қолади. Латвия, Литва ва Эстония етиштираётган маҳсулотнинг миқдорини бирга қўшиб, бу тўғридаги рақамларни Швеция ва Финляндия бераётган маҳсулотнинг ҳам бирга қўшиб ҳисоблаган миқдори билан таққослаб кўрсатаман. Чорвачилик маҳсулоти етиштиришда Швеция ва Финляндиянинг кўрсаткичлари бир-бирига тенг деса бўлади. Аммо, Швецияда дон экинларининг ҳосили Финляндиядагига қараганда бирмунча ошиқроқ.

	Болтиқ бўйи республикалари	Швеция ва Финляндия
Қишлоқ хўжалигига яроқли майдон	8.475 минг гектар	7.207 минг гектар
Шу жумладан ҳайдаладиган ерлар	5.244 »	6.245 минг гектар
Экин майдони	4.835 «	5.946 »
Шу жумладан дон экинлари	1.740 »	2.551 »
Ҳар бир гектардан олинган ҳосил:		
дон экинларидан	8,6 центнер	23,1 центнер
картошка	77 »	140 »
доннинг ялпи ҳосили	1.496 минг тонна	5.891 минг тонна
Сигирлар	1.680 минг бош	2.456 минг бош
Ҳар 100 гектар ерга ҳисоблаганда сигирларнинг сони	19 бош	34 бош
Ҳар бир сигирдан соғиб олинган сутнинг ўртача миқдори	2.351 килограмм	3.095 килограмм
Етиштирилган		
гўшт	482 минг тонна	553 минг тонна
сут	3.987 минг тонна	7.602 минг тонна
Қишлоқ хўжалигига яроқли ерларнинг ҳар юз гектарига ҳисоблаганда етиштирилган		
гўшт	56 центнер	77 центнер
сут	470 »	1.055 »

Кўриб турибсизларки, ишлаб чиқариш даражасида ғоят жиддий тафовут бор. Болтиқ бўйи республикалари яқин йилларда керакли миқдордаги ўғитларни олишади ва ана шундай кўрсаткичларга эришмоқ ва бу кўрсаткичлардан ўзиб кетмоқ учун бу ўғитлардан ишнинг кўзини билиб, омилкорлик билан фойдаланмоқ керак.

Пленумга тайёргарлик кўрар эканмиз, республикалар Компартияларининг Марказий Комитетлари, Министрлар Советларидан қишлоқ хўжалик маҳсулотлари етиштиришни ана шу даражада кўпайтириш имкониятларини олимлар ва мутахассислар билан биргаликда ўрганиб чиқиб, ўз таклифларини айтишни илтимос қилдик. Бу ерда шуни айтишим керакки, Литва, Латвия, Эстония ССР раҳбарлари дон экинлари ҳосилдорлиги, гўшт ва сут етиштириш жиҳатидан ўз республикаларининг колхоз ва совхозлари яқин йилларда Швеция ва бошқа шимолий мамлакатлар даражасига чиқа олажагини тасдиқладилар. Тўғри, бунда уларнинг ҳаммаси ўғит ва қишлок хўжалик техникасини кўпроқ етказиб бериш масаласини қўйдилар. Бу ўринли талаблардир.

Ўғитлар бўлган тақдирда Белоруссия ССРга нисбатан ҳам юксакроқ талаблар қўйиш мумкин.

Белорус ўртоқлар менга баъзи бир мисолларни беришди. Шулардан бирини айтиб ўтаман. Любанск ишлаб чиқариш бошқармасидаги «Белоруссия ССР 10 йиллиги» совхози ҳар гектар ерга 5 центнергача минерал ўғит солмоқда.

Сўнгги ўн йил ичида совхозда ҳосилдорлик қуйидагича бўлган:

Арпа	— гектар	бошига	22	центнер
Картошка	—»—	—»—	193	—»—
Қанд лавлаги (сўнгги икки йил ичида)	—»—	—»—	296	—»—

Бу совхозда ерга солинган ўғитнинг ҳар бир центнери ҳисобига қуйидагича қўшимча ҳосил олинган:

Арпа —	гектар	бошига	4,7	центнер
Картошка	—»—	—»—	41,2	—»—
Қанд лавлаги	—»—	—»—	63,0	—»—

Бу мисол ўғитларнинг фойдали ва самарали эканлигини яна бир карра айтиш учун келтирилаётгани йўқ, албатта. Бу нарса ҳаммага маълум. Гап бошқа нарса устида, яъни Белоруссия дон экинлари, зиғир, картошка, лавлаги ҳосилдорлигини яқин йиллар ичида республикадаги илғор хўжаликлар даражасига етказа олажаги устида бормоқда. Бу — реал вазифа бўлиб, республика партия ташкилоти уни амалга оширмоғи керак. Шу билан бирга, ўртоқлар, ҳосилдорликни ошириш учун курашда ўғитлардан, дон экинларининг энг яхши навларидан, қишлоқ хўжалик техникасидан ишнинг кўзини билиб фойдаланиш, колхозчилар билан совхоз ишчиларининг маҳоратини ошириш зарур.

Биз, ўртоқлар, минерал ўғитлар ишлаб чиқаришни кўпайтиришнинг каттагина программасини муҳокама қиляпмиз. Бу программани амалга ошириш учун бир неча йил керак. Партия кучларни ўнлаб янги заводларни қисқа муддат ичида қуриб битказишга, химия саноатининг хом ашё базасини кенгайтиришга сафарбар қилади.

Айни бир маҳалда минерал ўғитларнинг ҳар тоннаси, ҳар килограммидан самаралироқ фойдаланиш ғамини емоқ керак. Мамлакатимиз ҳозирнинг ўзида ҳам озмунча ўғит ишлаб чиқараётгани йўқ. 1963 йилда қишлоқ хўжалигига 15,9 миллион тонна ўғит берилди, 1964 йилда эса колхоз ва совхозлар тахминан 22 миллион тонна минерал ўғит олади. Қишлоқ хўжалиги эҳтиёжларини тўла қондириш нуқтаи назаридан қараганда бу, албатта, етарли эмас, лекин ҳосилни ошириш учун унчалик кам ҳам эмас.

Шу сабабли, ўғитлардан самаралироқ фойдаланиш вазифаси ҳозирги вақтда дон ва бошқа қишлоқ хўжалик маҳсулотлари етиштиришни кўпайтириш учун курашда муҳим вазифалардан биридир.

Бахтга қарши бизда минерал ўғитларни ҳаммага оз-оздан тақсимлашдек нотўғри практика вужудга келди. Бу практикага иложи борича тезроқ барҳам бериб, 1964 йилда ва ундан кейинги йилларда минерал ўғитлардан самаралироқ фойдаланишга эришиш керак. Ишлаб чиқариш бошқармалари тупроқ карталарини, об-ҳаво шароитларини ўрганишлари, ёғингарчилик миқдорини ҳамда минерал ўғитларнинг дон экинларига, хусусан буғдой ва баъзи бошқа экинларга қандай таъсир кўрсатишини билишлари керак. Шунга асосланмоқ керакки, **минерал ўғитлар хўжаликларга рағбатлантириш тариқасида берилсин ҳамда ўғит олаётган колхоз ёки совхоз дон ва бошқа қишлоқ хўжалик маҳсулотлари етиштириш ҳамда давлатга сотишни кўпайтиради, деган ишонч бўлсин.**

Техника экинлари учун минерал ўғитларни тўла нормада ажратиш керак.

1964 йилда дон экинларига солиш учун ажратиладиган 10 миллион тонна, шу жумладан 1964 йил ҳосили учун солинадиган 7 миллион тонна ўғитдан рационал фойдаланиш йўлини ўйлаб кўриш лозим. Шак-шубҳасиз, ўғитларни энг кўп самара олиш мумкин бўлган районларга — Шимолий Кавказга ва Россия Федерациясининг Марказий Қора тупроқ областларига, Украинанинг ўрмон-дашт районларига, шунингдек ўғит солишдан энг кўп фойда келадиган бошқа республикаларга юбориш керак.

Башарти биз кўпроқ уюшқоқлик ва сабот-матонат кўрсатиб, дон экинлари учун ажратилган ўғитлардан энг қулай районларда фойдалансак, келгуси йилнинг ўзидаёқ мамлакат бундан кўп манфаат кўради. 1 тонна минерал ўғит дон ҳосилига 2-3 тонна ҳосил қўшади, деган фикр бор. Бинобарин, кузги буғдой, маккажўхори ва бошқа дон экинларига солинган 7 миллион тонна минерал ўғит 14-20 миллион тонна ёки 850 миллион — 1 миллиард 200 миллион пуд қўшимча дон олиш имкониятини беради.

Бу мисоллар ва ҳисоб-китоблар минерал ўғитлар ишлаб чиқариш ва бу ўғитлардан фойдаланиш ишини партия ўз қўлига олиши зарурлигидан далолат беради.

Ўртоқлар! Қишлоқ хўжалик меҳнаткашларининг меҳнатига ҳақ тўлашдаги текисчиликка қарши кескин кураш олиб бориш зарурлигини яна бир марта таъкидлаб ўтмоқчиман. Моддий манфаатдорлик жуда оз меҳнат сарфлаб, энг юқори ҳосил олишнинг ғоят муҳим омилларидан бири бўлиб келди ва шундай бўлиб қола беради. Қишлоқ хўжалик ходимлари энг яхши, энг унумли меҳнатлари учун кўпроқ ҳақ олмоқлари керак.

СССР Қишлоқ хўжалик министрлиги, иттифоқчи республикалардаги Қишлоқ хўжалик маҳсулотлари етиштириш ва тайёрлаш министрликларининг вазифаси дон экинларига солиш учун ўғитлар ажратиб берилаётган районлар ва областлардан қайсилари энг кўп ҳосил беришини аниқлашдангина иборат бўлиб қолмай, шу билан бирга, ўғитларни олгач, ҳосилга энг кўп ҳосил қўшадиган колхозлар, совхозлар ва бригадалар учун моддий рағбатлантиришнинг қўшимча тадбирларини ишлаб чиқишдан ҳам иборатдир. Бу ишда ҳам моддий рағбатлантириш чораси ҳосилдорликни оширишда, дон қимматини пасайтиришда ғоят муҳим роль ўйнаши мумкин.

(Давоми тўртинчи бетда).

ЎРТОҚ Н. С. ХРУШЧЕВ ДОКЛАДИ

(Давоми. Боши 1, 2 ва 3-бетларда).

Бироқ, ўртоқлар, моддий рағбатлантириш тадбирларининг Иттифоқ қишлоқ хўжалиги министрлиги томонидан ишлаб чиқилишини кутиб ўтириш ярамайди. Бу тадбирни министрликда мамлакатимиз ҳамма зоналари учун ишлаб чиқиш жуда қийин, деярли мумкин эмас. Республика, ўлка ва область партия ва қишлоқ хўжалик органлари ҳамда ишлаб чиқариш бошқармалари маҳаллий шароитларни ҳисобга олган ҳолда рағбатлантиришнинг шундай конкрет тадбирларини ишлаб чиқишлари кераккики, бу тадбирлар илғор тажрибани ҳисобга олсин, меҳнатда эришилган яхшироқ натижалар учун кўпроқ ҳақ тўланишини кўзда тутадиган бўлсин. Бундай тадбирлар яхши ишловчиларни рағбатлантиради ва қолоқларни илғорлар даражасига етказиб олишга ёрдам беради.

Бу ўринда **суғориладиган деҳқончилик проблемалари** тўғрисида гап бораётгани йўқ. Партия Марказий Комитети ва ҳукумат суғориладиган деҳқончиликни ривожлантириш, суғориладиган ерларда дон, пахта ва бошқа маҳсулотлар етиштиришни кўпайтиришнинг каттагина программасини ишлаб чиқишни СССР Госпланига топширдилар. Дастлабки ҳисоб-китоблар шуни кўрсатмоқдаки, Ўрта Осиё республикаларида ва Қозоғистонда, Россия Федерацияси, Украина ССР ва Молдавияда яқин йиллар ичида қўшимча 2 миллион 800 минг гектар янги ерларни суғориладиган деҳқончилик учун ўзлаштириш мумкин.

Биз суғориладиган ерларда тахминан 2 миллиард пуд дон, айниқса шоли маккажўхори, кузги буғдой етиштириш имкониятини топишимиз керак. Бу эса, яхшигина эҳтиёт фонди, об-ҳаво шароитларидан қатъи назар, муайян миқдорда дон олиб туришнинг мустаҳкам гарови бўлади. Имкониятларни ҳар тарафлама ўрганиб чиққандан кейин, партия Марказий Комитети ва ҳукумат суғориладиган деҳқончиликни ривожлантириш масалалари юзасидан қарор қабул қилишади. Ирригация бутун халқнинг энг муҳим иши бўлиб қолади.

ЎҒИТЛАР ИШЛАБ ЧИҚАРИШНИ КЎПАЙТИРИШ— КОММУНИСТИК ҚУРИЛИШНИНГ МУҲИМ ВАЗИФАСИ

Ўртоқлар! Сўнгги йилларда партия ва ҳукумат минерал ўғитлар ишлаб чиқаришни кўпайтириш соҳасида анчагина иш қилдилар. Химия корхоналари қурилишига ва хом ашё базасини ривожлантиришга бир талай маблағлар сарфланди.

Натижада ўғитлар ишлаб чиқариш 1953 йилдаги 7 миллион тоннадан бу йил 20 миллион тоннага етказилди. Бу ўсиш чакки эмас албатта. Лекин ишлаб чиқарилаётган ўғитларнинг миқдори қишлоқ хўжалигининг эҳтиёжларини қондирмаяпти.

Минерал ўғитлар ишлаб чиқариш жиҳатидан биз анча орқада қоляпмиз. Шунинг натижасида ҳосилдорлик жиҳатидан ҳам, ҳар гектар экинзор ҳисобига олинаётган қишлоқ хўжалик маҳсулотлари миқдори жиҳатидан ҳам орқадамиз. Бир вақтлар академик Д. Н. Прянишников ҳосил ўғитлардан унадиган нарса, деб атаган эди. У ҳақ гапни айтган эди. Башарти, ҳосилдорлик жиҳатидан мамлакатларни бир-бирига таққослайдиган бўлсак, кўпроқ минерал ўғит солаётган мамлакатлар олдинда эканлигини кўрамиз.

Мана, 1962 йилда турли мамлакатларда солинган ўғитлар ва ҳосилдорлик тўғрисидаги маълумотларни кўринг:

	Ҳайдаладиган ҳар гектар ерга стандарт тук килограмми ҳисобида тўғри келадиган ўғит.	Дон экинларининг (маккажўхори ҳам) гектар бошига ҳосилдорлиги
СССР	62	10,9
АҚШ	229	26,6
Шу жумладан:		
Буғдой		16,9
Маккажўхори		40,2
Франция	507	26
ГДР	715	26,3
Англия	766	35,8

Бу жадвалдан ҳамма нарса равшан кўриниб турибди. Масалан, Америка Қўшма Штатлари ҳозир қишлоқ хўжалик маҳсулотлари етиштириш соҳасида биздан олдинда бораётган экан, бунга америкаликларнинг қандайдир алоҳида бир донишмандлиги сабаб бўлаётгани йўқ. Ҳосилдорлик даражасининг юқори бўлишига, аввало, сабаб шуки, 1962 йилда АҚШда 118 миллион гектар экинзор учун 36,5 миллион тонна минерал ўғит ишлаб чиқарилган бўлса, бизда 216 миллион гектар экинзор учун атиги 17,3 миллион тонна минерал ўғит ишлаб чиқарилди. Ҳайдаладиган ерларнинг ҳар гектарига АҚШда 229 килограмм ўғит солинган бўлса, бизда 62 килограмм ўғит солинди.

Шундай савол туғилади: нима учун бизнинг мамлакатимиз қишлоқ хўжалик химиясини ривожлантиришда шу қадар жиддий орқада қолди? Ўз-ўзидан маълумки, минерал ўғитлар ишлаб чиқаришни оғир саноатнинг бошқа муҳимроқ тармоқларини ривожлантириш билан бир қаторга қўйиш учун зарур моддий ресурсларга эга бўлмаганимиз бунга асосий сабаб бўлди.

Лекин гап фақат шунинг ўзида эмас. Бизнинг мамлакатимизда ўт-далали система қабул қилинган эди. Бу система минерал ўғитларнинг ролини ва таъсирчанлигини аслида инкор этар эди. Деҳқончиликдаги ўт-далали система кўп йиллик ўтлар ҳисобига тупроқнинг ҳосилдорлигини тиклашга эришилади, деган фикрга асосланар эди. Гражданлар уруши тугалланиб, қишлоқ хўжалигини ривожлантиришга доир амалий масалалар кўндаланг бўлгач, мамлакатимиз деҳқончилигида қуйидаги икки мактаб вужудга келди:

— академик В. Р. Вильямснинг ўт-далали деҳқончилик мактаби

— академик Д. Н. Прянишниковнинг агрохимия мактаби.

Вильямс ҳосилни химиясиз ва, бинобарин, химияни ривожлантиришга ҳеч нарса сарфламасдан оширмоқчи бўлди.

Прянишников минерал ўғитларни кенг кўламда ишлатмасдан туриб, ҳосилдорликни ошириб бўлмайди, деди ҳамда қишлоқ хўжалик химиясини ривожлантиришга зарур маблағлар қидириб топилсин, деб талаб қилди.

Д. Н. Прянишников СССР Госпланида сўзлаган нутқларидан бирида бундай деган эди:

«... Германияда ҳар гектар ерга бир тоннанинг сал кам учдан бир қисмича минерал ўғит солинмоқда, шунинг учун ҳам Германияда саноат 8 миллион тонна ўғит ишлаб чиқармоғи керак. Аммо бизнинг экин майдонимиз 6 баравар кўп бўлиб, бинобарин, 48 миллион тонна ўғит ишлаб чиқаришимиз лозим бўлади. Равшанки, биз шунча ўғитни саноатимиздан талаб қила олмаймиз, лекин бизга шунча ўғитнинг кераклиги шак-шубҳасиздир. Башарти биз ўзимизни анча тийиб, 140 миллион гектар еримиздан ярмини ўғитлаб, ярмини ўғитламаймиз, десак 24 миллион тонна ўғит керак бўлади».

Хўш, В. Р. Вильямс бунга нима жавоб қайтарди? У бундай деб ёзди: «Академик Д. Н. Прянишниковнинг ҳисоблашича, Оғир саноат халқ комиссарлиги минерал ўғитлар ишлаб чиқаришни 24 миллион тоннага етказишни лозим эмиш... Албатта, бу фикрга сира қўшилиб бўлмайди». Сўнгра Вильямс маблағларни минерал ўғитлар ишлаб чиқарувчи саноатга сарфлаш «миллиард-миллиард сўмлик бойликни ўлик ҳолга келтириб қўйиш» демакдир, деган хулоса чиқарди.

Вильямс учинчи беш йиллик планни тузиш юзасидан ҳукумат учун тавсиялар ишлаб чиқар экан, тупроқларга нисбатан «тупроқларни бугунги кунда ўғитлашни кучайтириш эмас, балки колхоз ва совхозларда тўғри, яъни ўт-далали алмашлаб экишларни жорий қилиш йўли билан тупроқларнинг структура ҳолатини тиклаш...» вазифаси турмоғи керак, деб ёзди.

Бахтимизга қарши, Вильямснинг нуқтаи назари деҳқончиликда устун бўлди, бу эса, химия саноатини ривожлантиришга кўп халақит берди. Химияни назар-писанд қилмаслик 1953 йилгача давом этди. 1948 йилда қабул қилинган ва табиатни қайта ўзгартириш деб аталган планда ҳамма иш ўтлар экиш ва иҳота дарахтзорлари барпо этишдан иборат қилиб қўйилди.

Партия Марказий Комитети йўл қўйилган хатоларни тузатиш чораларини кўрди. Партия деҳқончиликдаги ўт-далали системани ҳар тарафлама чуқур танқид қилиб, бу системанинг қишлоқ хўжалигига етказган зарарини кўрсатиб берди.

Фан талабларига мувофиқ, ҳозир биз минерал ўғитлар, гербицидлар, заҳарли химикатлар ва ўсимликларни ҳимоя қилишнинг бошқа воситаларни ишлаб чиқаришнинг катта программасини белгиламоқдамиз. Қишлоқ хўжалигини техника билан қуроллантиришни кучайтириш соҳасида амалга оширилаётган тадбирлар билан бир қаторда минерал ўғитлар ишлаб чиқариш қишлоқ хўжалигини янада юксалтиришнинг ҳал қилувчи асосидир. **Ҳозирги вақтда партия, ҳукумат, бутун халқ қишлоқ хўжалиги соҳасида химия билан механизация тўғрисида алоҳида ғамхўрлик қилмоғи керак. Қишлоқ хўжалиги химияси билан механизацияни ривожлантириш — КПСС Программасини, партия XXII съезди қишлоқ хўжалиги олдига қўйган улуғвор вазифаларни амалга ошириш учун кураш демакдир.**

Яқин йилларда мамлакатимизга қайси ўғитлардан қанча керак бўлади? Шу масалани муҳокамадан ўтказар эканмиз, мен минерал ўғитлар ишлаб чиқариш программасини қуйидаги икки босқичга ажратишимизга тўғри келажагини айтиб ўтмоқчи эдим:

1-босқич — қишлоқ хўжалик маҳсулотлари етиштириш соҳасида 1970 йилга мўлжалланган топшириқларнинг бажарилишини назарда тутиб, қишлоқ хўжалиги эҳтиёжларини таъминлаш.

2-босқич — қишлоқ хўжалик маҳсулотлари етиштириш соҳасида 1980 йилга мўлжалланган топшириқларни назарда тутиб, қишлоқ хўжалиги эҳтиёжларини таъминлаш.

Яқин йиллар ичида биз дон экинлари ҳосилдорлигини гектар бошига жуда кам деганда 5-7 центнер оширишимиз керак, бу эса ялпи дон ҳосилига 5-7 миллиард пуд дон қўшади. Дон, техника экинлари ва бошқа экинлар учун қанча ўғит керак бўлади?

Мутахассисларнинг ҳисобларига кўра, ҳосилдорликни ана шу даражада ошириш учун ҳар гектар ерга қуйидаги миқдорда ўғит солиш зарур:

кузги дон экинларига	—	4-5 центнер
баҳори дон экинларига	—	1,5-2 »
дуккакли дон экинларига	—	1,5-2 »
дон учун экилган маккажўхорига	—	6-7 »
қанд лавлагига	—	10 »
ғўзага	—	11 »

Хўш, колхоз ва совхозларга ҳаммаси бўлиб қанча минерал ўғит керак?

Пленумга материаллар тайёрлаш вақтида планчилар, экономистлар, олимлар, бир томондан, минерал ўғитлар ишлаб чиқариш соҳасидаги реал имкониятларимизни, иккинчи томондан эса, қишлоқ хўжалигининг минерал ўғитларга бўлган эҳтиёжларини аниқлаб чиқишди.

Синчиклаб ўрганиш натижасида маълум бўлдики, 1970 йилда кўзда тутилган даражада дон ва бошқа маҳсулотлар етиштириш учун 70-80 миллион тонна минерал ўғит кифоя қилар экан.

Ўғитлар ишлаб чиқаришни ана шу миқдорга етказиш учун ишлаб турган заводларнинг қувватларини тахминан 20 миллион тонна кўпайтириш зарур ҳамда яна 55 та завод, шу жумладан 28 та азот ўғити заводи, 19 та фосфатли ўғитлар заводи, 6 та калий кони ва фосфорит уни ишлаб чиқарувчи иккита корхона қуришга тўғри келади.

Тахминий ҳисобларга кўра, бу мақсадларга 4,5 миллиард сўмга яқин пул сарфлаш керак. Бу каттагина маблағ, албатта, лекин ҳозир ана шунча маблағни сарфлашга қурбимиз етади.

Минерал ўғитлар ишлаб чиқаришга сарфланадиган капитал маблағлар жуда ўрнига тушади, чунки ўғитларни ишлатишдан тез ва ғоят кўп самара оламиз. Капитал маблағларнинг ўрни қандай қопланажагига доир баъзи рақамларни келтираман.

Дон экинларига солиш учун 30-35 миллион тонна минерал ўғит ажратилади. Шу миқдордаги ўғитларни ишлаб чиқариш учун заводлар қуришга тахминан 2 миллиард сўм капитал маблағ сарфланади. Шунча миқдордаги ўғит эвазига қўшимча сал кам 3 миллиард пуд дон олинади. Давлат шу донни сотишдан 2 миллиард сўмдан кўпроқ фойда кўради. Бошқача қилиб айтганда, ана шу заводларни қуришга сарфланган капитал маблағлар, аслини олганда, қурилган заводлар ишга туширилганидан кейин бир йил ичида қопланиши мумкин.

Минерал ўғитларнинг дон экинлари ҳосилига таъсири тўғрисида илмий муассасалар илғор колхоз ва совхозлар тўплаган маълумотлар жуда диққатга сазовордир.

Мойли экинлар Бутуниттифоқ илмий тадқиқот институтининг далаларида ҳар гектар ерга 3 центнер ўғит солинганида, буғдой ҳосилига 15 центнер ҳосил қўшилган.

Бу, иқтисодий жиҳатдан фойдалими? Албатта. Уч центнер ўғит 7 сўм 30 тийин туради, уни солишга 1 сўм 14 тийин сарф бўлган, жами харажат эса 8 сўм 44 тийин. Айни маҳалда шу ўғит эвазига олинган ўн беш центнер буғдой 105 сўм туради. Бинобарин, 96 сўм 56 тийин фойда олинган бўлиб чиқади. Мен бу ўринда хўжаликнинг оладиган фойдасини айтяпман. Сотиш вақтида маҳсулотнинг устига қўйиладиган нархларни ҳисобга олганда, давлатнинг кўрадиган фойдаси бундан ҳам кўп бўлади.

Тракторлар ва қишлоқ хўжалик машиналарини синовчи Кубань илмий тадқиқот институтининг далаларида 1962 йилда «Безостая-1» навли кузги буғдойнинг ҳар гектаридан ўғит солинмасдан 30 центнер ҳосил олинган, 346 гектар ернинг ҳар гектарига 5 центнердан ўғит солинганда эса, 48 центнер ҳосил етиштирилган.

Беш центнер ўғитнинг қиммати ва уни ерга солиш харажатлари 18 сўм 25 тийин, қўшимча олинган 18 центнер буғдойнинг қиммати эса 117 сўмдир. Жами фойда 98 сўм 75 тийин бўлди.

Сўнгги беш йилда (1958—1962 йилларда) Бутуниттифоқ ғаллачилик институтининг тажриба далаларида (Шўртанди) баҳори буғдой ҳосили ўғит солинмаганда гектар бошига 12,2 центнер; ҳар гектар ерга 100 килограмм донадор суперфосфат солинганда 15 центнер бўлган. Ҳосилга 2,8 центнер ҳосил қўшилган. Юз килограмм суперфосфат 3 сўм 36 тийин туради, ўғит эвазига олинган 2,8 центнер қўшимча доннинг қиммати эса 16 сўм 20 тийин. Олинган фойда—12 сўм 84 тийин.

Қанд лавлагига солинадиган ўғитлар ғоят кўп даромад келтиради. Бизда саноат учун етиштириладиган қанд лавлагининг жами майдони 3,3 миллион гектардир. Сўнгги тўрт йил ичида ҳар гектаридан ўрта ҳисобда 167 центнер лавлаги ҳосили олинди. Маълумки, селитранинг ҳар центнери қанд лавлаги ҳосилига 25—30 центнер ҳосил қўшади, башарти, ўғитни тўла, яъни азот, фосфор ва калийни керакли миқдорда солинса, ҳосилни 100 центнер ошириш мумкин.

Гектар бошига қўшимча 100 центнер лавлаги олиш, деган гапнинг маъноси нима? Бу — гектар бошига 13 центнер қанд-шакар олиш демакдир. Мамлакат 3,3 миллион гектар экин майдонидан қўшимча 4 миллион 300 минг тонна қанд-шакар олган бўлади.

Бир тонна қанд-шакарни сотиш давлатга 554 сўм даромад келтирмоқда. Давлатнинг жами оладиган фойдаси 2 миллиард 380 миллион сўм бўлади. Бинобарин, ўғит солиш натижасида қанд лавлаги ҳосилига қўшилган ҳосилнинг ўзигина минерал ўғитлар ишлаб чиқарувчи заводлар қуришга қилинган сарфларнинг ярмини бир йилда қоплаб беради.

Ўғитларнинг ғоят самарали эканлигини назарда тутиб биз ўғитлар ишлаб чиқарувчи қувватларни мумкин қадар тезроқ ошириш учун ғоят кескин чоралар кўрмоғимиз керак. Минерал ўғитлар ишлаб чиқаришни кўпайтириш соҳасида яқин етти йилга мўлжалланган рақамларни кўрсатувчи жадвални (стандарт тукларнинг минг тоннаси ҳисобида) келтириб ўтаман:

	1963 й.	1964 й.	1965 й.	1966 й.	1967 й.	1968 й.	1969 й.	1970 й.
СССР бўйича								
жами	20000	25500	35000	39200	46000	55000	64700	80000
шу жумладан:								
азот	8551	10200	15000	16200	19000	22800	25800	30200
фосфат	5821	7440	9200	10100	12400	15900	20600	26700
калий	3338	4520	5900	6900	8200	9600	11250	15500
фосфат уни	2156	3140	4700	5800	6200	6500	6850	7400
бор	134	200	200	200	200	200	200	200

Перспектива тўғрисида гапирар эканмиз шуни айтиш кераккки, 1980 йилга борганда 150-170 миллион тонна ўғит ишлаб чиқаришимиз лозим бўладиганга ўхшайди.

Ишлаб чиқариш қувватлари жуда оз маблағ сарфлаб вужудга келтириладиган ҳамда айни бир маҳалда қишлоқ хўжалигига керакли хилдаги, сифатли ўғитлар ишлаб чиқаришни таъминлайдиган бўлиши учун бу тармоқни ривожлантиришда техника йўналишини тўғри танлаб олиш жуда муҳимдир.

Биз ҳозир биринчи навбатда карбамид ва қўшалоқ суперфосфат сингари концентрат ўғитлар, шунингдек таркибида барча озуқа моддалари бўлган мураккаб ўғитлар ишлаб чиқаришни ривожлантиришимиз керак. Концентрат ўғитлар бизнинг мамлакатимиз учун алоҳида аҳамиятга эга. Бизда жами ўғитларнинг ярмидан кўпи таркибида 20 процентгача озуқа моддалари бўлган суперфосфат, аммоний сульфати ва нам калий тузлари шаклида ишлаб чиқарилмоқда, ваҳолонки, техниканинг ҳозирги даражаси таркибида 45-50 процентгача ва ундан ҳам кўпроқ озуқа моддалари бўлган ҳам қаттиқ, ҳам суюқ минерал ўғитлар ишлаб чиқариш имконини беради.

Ўғитлар сифатини кескин яхшилашга, ғоят жиддий эътибор бериш, донадор концентрат ва мураккаб ўғитлар ҳамда тайёр аралаш ўғитлар ишлаб чиқаришга тезроқ кўчиш лозим, бу эса, барча зарур озуқа моддаларини тупроққа бир йўла солиш имконини беради. Ишлаб чиқарилаётган микроўғитларнинг хилларини ва ҳажмини кўпайтириш керак.

Янги корхоналарни ҳам ана шу талабларни назарда тутган ҳолда қуриш зарур. Ҳозир донадор қилинмаган ўғитлар ёки таркибида озуқа моддалари кам бўлган ўғитлар ишлаб чиқараётган мавжуд корхоналарни реконструкция қилиб, уларни самаралироқ ўғитлар ишлаб чиқаришга кўчириш лозим.

Концентратлашмаган ўғитлар ишлаб чиқаришни давом эттириб, баъзан таркибидаги фойдасиз моддалар 80 процентгача етадиган ўғитларни ташиш, асраш ва тупроққа солишга жуда кўплаб маблағ сарфлагандан кўра, ана шу заводларни қайта қуришга маблағ сарфлаган маъқулроқдир. Шубҳасиз, ишлаб чиқаришни қайта қуриб, ўсимликлар учун фойдали бўлган химиявий моддаларни концентрат шаклида тайёрлаш фойдалироқ бўлади.

Қишлоқ хўжалигининг эҳтиёжларини тўлиқ қондириш учун оҳакли материаллар қазиш ва ишлаб чиқариш режасини тузиш зарур. Бизда 35 миллион гектар шўрхок ер бор.

Ҳосилдорликни ошириш учун ҳар йили шўрхок ерларга камида 20 миллион тонна оҳак ва бошқа оҳакли материаллар солиш керак, деб Воловченко ва Ольшанский ўртоқлар менга справка беришди. Шу проблемадан яхши хабардор бўлган академик Т. Д. Лисенко ҳам худди ана шу рақамни айтяпти. У, КПСС Марказий Комитетига юборган хатида бундай деб ёзади:

«Мен ўз мақолаларим ва нутқларимда ҳар йили тупроққа солиниши зарур бўлган оҳак миқдорини камида 10-15 миллион тонна деб кўрсатган эдим. Кам деганда 20 миллион тонна оҳак тайёрлаб далаларимизга солсак яхши бўлар эди, деган фикрдаман. Ҳар гектар ерга солинадиган оҳак миқдори қандай бўлади ҳамда оҳак соф ҳолда солинадими ёки органик ўғитга аралаштириб солинадими, буни ҳар қайси хўжаликда тажриба йўли билан белгилаб олган маъқулроқ»

Минерал ўғитлар ишлаб чиқаришни кескин кўпайтириш учун мамлакатимизда ҳамма зарур нарсалар бор. **Фосфоритлар, калий тузлари, табиий олтингугурт, табиий газ ва нефтга қўшилиб чиқаётган газ запаслари жиҳатидан биз жаҳонда етакчи ўринда турибмиз. Вазифа — ана шу бойликларни қишлоқ хўжалигини химиялаштиришга кенг кўламда ва тез хизмат қилдиришдан иборат.** Мўлжаланаётган ҳажмдаги ўғитлар ишлаб чиқарилишини таъминлаш учун 1970 йилга бориб хом ашё тайёрлашни бу йилги даражага нисбатан қуйидаги миқдорларда кўпайтириш лозим бўлади:

Фосфорли рудалар 20 миллион тоннадан 60 миллион тоннагача, калий тузлари 12 миллион тоннадан 50 миллион тоннагача, олтингугуртли рудалар 5 миллион тоннадан 20 миллион тоннагача.

Фосфат хом ашёсининг жуда катта хазинаси — Қозоғистондаги Қоратов фосфорит ҳавзаси халқ хўжалигига хизмат қилдирилади. Бу ҳавза ўз миқёслари жиҳатидан Хибинск конидан унчалик қолишмайди. Ҳавзадаги запаслар миллиард тоннадан ошади, шунинг 60 проценти тўртта жуда катта конга жойлашган. Руда қатламларининг ер юзасига яқин жойлашгани уни ғоят тежамли равишда очиқ усул билан қазиб олишга имкон беради.

Қоратов ҳавзасини тезроқ ўзлаштириш учун ҳамма чораларни кўриш зарур. Бу вазифани бажариш Қозоғистон коммунистлари ва барча меҳнаткашларининг шон-шараф иши бўлиб қолмоғи керак.

Юқори Кама, Белоруссия ва Ғарбий Украинадаги калий тузлари манбалари негизида янги йирик конлар қуриш йўли билан калий тузлар чиқаришни кўпайтириш мўлжалланмоқда. Юқори Камада, Соликамск ва Березники районида калий тузлари чиқаришни кўпайтириш, бу конлар қишлоқ хўжалик районларидан бирмунча узоқ бўлганига қарамай, туз қатламлари жуда қалин ва ғоят катта бўлганлиги учун ўзини оқлайди, бу эса, узоқ муддатда ишлаш учун запаслар билан таъминланган катта-катта конлар қуриш ҳамда таннархи кам бўлган калий тузлари олиш имкониятини беради.

Энг муҳим проблемалардан бири — олтингугурт кислотаси тайёрлаш учун олтингугуртли хом ашёдан фойдаланишга тўхталиб ўтиш зарур. Ҳозир фосфорли ўғитлар ишлаб чиқаришни ривожлантириш шу проблемага тақалиб турибди. Фосфорли хом ашё ва олтингугурт кислотаси етишмаслиги орқасида ҳозир суперфосфат заводларимиз ўз қувватининг фақат 75-80 проценти ҳажмида иш билан таъминланган. Ваҳолонки, мамлакатимизда ана шу кислотани тайёрлаш учун керакли хилма-хил хом ашёнинг чексиз запаслари: олтингугурт кольчедани, табиий олтингугурт, рангли металлургия ва нефтни қайта ишловчи корхоналар ҳамда бошқа заводларнинг жуда кўп миқдордаги чиқинди газлари бор.

Яқинда КПСС Марказий Комитетининг топшириғига биноан, олтингугурт кислотаси танқислигини тугатиш тадбирлари ишлаб чиқилди. Бу, минерал ўғитлар ишлаб чиқаришни тез кўпайтиришнинг энг муҳим шартларидан бири эканлигини ҳамма ўртоқлар билиб қўйишлари ва бундан тегишли хулосалар чиқариб олишлари керак.

Кўриб турибсизки, минерал ўғитлар ишлаб чиқаришни тез кўпайтириш учун бизда ҳамма нарса муҳайё. Лекин биз химия саноатининг хом ашё базасини бундан буён ҳам кенгайтира беришимиз, запасларимиз географиясини яхшилай беришимиз, ўғитлар энг кўп истеъмол қилинаётган районларда керакли хом ашёни топишимиз зарур.

Гербицидлар ва заҳарли химикатлар ишлаб чиқаришни ўғитлар билан бир қаторга қўйиш лозим. Бегона ўтлар ҳамда ҳар хил ҳашаротлар ва ўсимликларнинг касалликлари қишлоқ хўжалигига жуда катта зиён етказмоқда, шуларнинг касофати билан кўп ҳолларда 20 процентгача ҳосил нобуд бўлиб кетмоқда.

Мамлакатда маккажўхори, қанд лавлаги ва шу каби бошқа чопиқ қилинадиган экинларни экиш анча кенгайтирилганлиги сабабли гербицидларга бўлган эҳтиёж йил сайин ошиб бораверади. Қишлоқ хўжалик органларининг ҳисобларига кўра, 1970 йилга бориб ўсимликларни ҳимоя қилиш учун тахминан 800 минг тонна химиявий воситалар ишлаб чиқариш лозим бўлади. Химия саноати ходимлари олдида гербицидлар ишлаб чиқаришни кўпайтириш ҳамда колхоз ва совхозларнинг гербицидларга бўлган талабларини тўлиқ қондиришдан иборат жиддий вазифа турибди.

Илмий муассасаларимиз янги, янада самарали ва арзон химиявий дориворлар яратиш, шунингдек бундай дориворлар ишлаб чиқариш технологиясини ва уларни ишлатиш техникасини такомиллаштириш соҳасидаги тадқиқотларни кучайтириб юборишлари шарт. Қоракўза, какра ва бошқа ярамас ўтларга қарши кураш олиб бориш учун гербицидлар ишлаб чиқаришни тезроқ ривожлантириш керак.

Ўртоқлар! Биз мамлакатимизнинг турли районларида ўғитлардан фойдаланиш билан боғлиқ бўлган масалаларни ҳамда қишлоқ хўжалигига химия маҳсулотлари тайёрлаб берувчи корхоналарнинг қувватларини ошириш учун кўрилиши зарур бўлган чораларни батафсил қараб чиқдик.

Қишлоқ хўжалиги эҳтиёжлари учун химия саноатини ривожлантириш билан боғлиқ бўлган бошқа баъзи проблемаларга энди қисқача тўхталиб ўтишимга рухсат берсангиз.

Химиянинг чорвачиликдаги роли тўғрисида баъзи мулоҳазаларни айтмоқчиман. Ҳозир фан билан практика диққатга сазовор тажриба орттирди. Бу тажриба шуни кўрсатиб турибдики, баъзи химиявий моддаларни қўшиб ем-хашак тўйимлироқ қилинса, маҳсулот бирлигига сарфланадиган ем-хашакни кескин камайтириш, ем-хашакдан фойдаланиш самарасини ошириш мумкин.

Чорва молларни оқсил моддалар билан таъминлаш ҳозирги вақтда чорвачиликда энг қийин ва кескин проблемадир. Рационларда оқсил моддасининг етишмаслиги орқасида ем-хашак ортиқча сарф бўлиб кетяпти, маҳсулдорлик камайиб, чорва моллар секин ўсяпти. Оқсил моддасининг етишмаган қисмини икки йўл билан: ё организмнинг ўзи оқсил моддасини ишлаб чиқарадиган синтетик дориворларни ем-хашакка бевосита қўшиб бериш, ёхуд рационга химиявий ва биохимик дориворларни қўшиш ёрдамида чорва молларнинг оқсил моддали дағал ем-хашакни яхшироқ ҳазм қилишидан иборат билвосита йўл билан тўлдириш мумкин. Чорвачиликни синтетик карбамид билан таъминлаш чоралари ҳозирдаёқ кўриб қўйилди ва яқин йилларда карбамидга бўлган эҳтиёж тўлиқ қондирилади. Етишмаётган аминокислоталарни ишлаб чиқариш эса шу чоққача йўлга қўйилмаган.

Химиявий синтез маҳсулотларигина эмас, балки кўпгина микроорганизмлар — замбуруғ ва бактериялар ишлаб чиқарадиган моддалар ҳам чорвачиликни ривожлантиришда аҳамиятга эга. Сўнгги вақтларда олимларимиз нефтьнинг ва нефть маҳсулотларининг чиқиндиларидан оқсил моддалар олишнинг янги, анча истиқболли усулини таклиф қилишди.

Тахминий ҳисобларга кўра, 1970 йилда қишлоқ хўжалигининг чорвачилик учун химиявий воситаларга жами эҳтиёжи қуйидагича бўлади:

озуқа ачитқилари	— 2 миллион тонна
консервантлар	— 780 минг тонна
микроэлементлар	— 4200 тонна
синтетик аминокислоталар	— 11500 тонна
витаминлар	— 1300 тонна
озуқа антибиотиклари	— 500 тонна

Ем-хашакка химиявий моддаларни қўшиб бериш иқтисодий жиҳатдан ва давлат учун катта аҳамиятга эга эканлигини назарда тутиб, химиявий воситаларни, шунингдек аралаш озуқаларни индустриал асосда ишлаб чиқаришни ташкил этиш ҳамда кенгайтириш йўлида тез ва кескин чоралар кўриш зарур.

Биз қишлоқ хўжалиги учун минерал ўғитлар ва бошқа химикатлар ишлаб чиқаришни кўпайтириш вазифасини ҳал қилар эканмиз, айни бир маҳалда ана шу ўғитлар ва химикатларни асраш ҳамда ташиш практикасини тамомила ўзгартиришимиз керак. Ҳозир бу ишимизда тартибсизлик кўп. Химикларнинг айтишича, хўжасизлик билан ташиш ва асраш орқасида ҳар йили 15 процентгача ўғитни бой бериб қўймоқдамиз. Бу рақамнинг қанчалик аниқлигини билмайман, чунки нобудгарчиликни ҳеч ким астойдил ҳисоблаб бораётгани йўқ. Аммо, биз ҳақиқатан ҳам кўп ўғитни бой бериб қўйяпмиз. Бу жиноят даражасига етиб борган исрофгарчиликдир.

Ўғитларни заводдан далага ташишни ташкил этиш ҳамда шу ўғитларни асраш масаласини тўғри ҳал қилиш ҳозир жуда муҳим бўлиб қолди.

Биринчи усул — механизациялаштирилган омборлар қуриш ва ихтисослаштирилган транспорт яратишдир. Биз 1970 йилда ишлаб чиқарадиган миқдордаги минерал ўғитларни асраш ва ташиш учун тахминан 1 миллиард 500 миллион сўм капитал маблағ сарфлаш лозим бўлади.

Иккинчи усул — қуруқ ўғитларни полиэтилен ёки қоғоз (сув юқтирмайдиган эритма билан тўйинтирилган) қопларда ташишдир. Лекин бунда енгил типдаги омборлар ҳамда тегишли техника билан жиҳозланган йирик қоплаш базалари қуриш шарт. Бундай базалардан бизга тахминан 300-350 та керак бўлади. Америка Қўшма Штатлари, Англия ва бошқа баъзи мамлакатлар шу йўлдан боряпти. Экономистларнинг ҳисобларига кўра, шундай қилинса, сарфлар биринчи усулдагига қараганда бирмунча камроқ бўлиб, 1 миллиард 200 миллион сўмга тушар экан.

Бизнинг мамлакатимиз учун шу вариантларнинг қайси бири фойдалироқ ва мақбулроқ бўлишини яна бир марта ҳисоблаб кўриш, ҳаммасини тарозидан ўтказиб, узил-кесил бир қарорга келиш керак.

Ўз-ўзидан маълумки, суюқ ўғитларни ташиш ва сақлаш учун алоҳида хўжалик барпо этишга ҳамда бунинг учун қўшимча маблағлар топишга тўғри келади.

Кези келганда шуни айтиш кераккки, суюқ ўғитлардан фойдаланиш хусусида шу чоққача ягона бир фикр йўқ. Химиклар бундай ўғитлар ва хусусан аммиак суви ишлаб чиқаришни кўпайтириш тарафдори бўлса, ташиш ва асрашдаги қийинчиликларни ҳамда ерга солиш учун зарур техника йўқлигини ўйлаб, қишлоқ хўжалик ходимлари бундай ўғитлардан фойдаланишга чўчиброқ қарамоқдалар. Бу масалани чуқурроқ ўйлаб кўриш керак. Суюқ ўғитлар ишлаб чиқариш давлатга арзон тушаётганини, бундай ўғитлардан фойдаланиш эса ғоят самарали бўлаётганини ҳисобга олмаслик ярамайди.

Ўз-ўзидан маълумки, суюқ ўғитлар ишлаб чиқариш масаласини ҳал қилган вақтда, уларнинг фақат таннархинигина эмас, балки омборлар қуриш, транспорт воситалари ва ерга ўғит солувчи машиналар ясаш билан боғлиқ бўлган жамики харажатларни ҳам назарда тутмоқ керак. Суюқ ўғитлар ишлаб чиқариш миқёсларини шунга қараб белгилаш лозим. Шунингдек, бу ўғитларни қандай масофаларга ташиб бориш манфаатли эканини ҳисоблаб кўриш ҳамда ҳозир колхоз ва совхозларни суюқ ўғитлар ишлатишдан тўхтатиб турган бошқа бир қанча масалаларни ҳал қилиш зарур.

Ўртоқлар! Химиянинг қишлоқ хўжалигидаги аҳамияти йил сайин ортиб бораверади. Минерал ўғитлар ва бошқа химиявий воситалардан самарали фойдаланилишини таъминламоқ учун кўп ишлар қилиш керак бўлади. Шу сабабли, **бундан буён «Союзсельхозтехника» типида ихтисослаштирилган давлат ташкилотини — Бутуниттифоқ «Союзсельхозхимия» бирлашмасини тузиб, қишлоқ хўжалигини кенг химиялаштириш билан боғлиқ бўлган ҳамма вазифаларни ана шу ташкилот зиммасига юклаб қўйсак мақсадга мувофиқ бўлмасмикин,** деган масалани ҳам бир ўйлаб кўриш лозим.

Ҳозир бизда кўпгина колхоз ва совхозлар ўғитни тупроқларнинг хусусиятини ҳисобга олмасдан солишяпти. Ваҳолонки, тупроқда қанча озуқа моддаси ва нам борлигига қараб ўғитларнинг таъсири билан ҳосилга қўшиладиган ҳосил ҳажми жуда кескин ўзгариши мумкин. Тупроқларни анализ қилиш натижалари, область станциялари ва таянч пунктларининг тажриба маълумотларидан фойдаланиб, далаларга ўғитларни тўғри тақсимлаш, ўғитларнинг айрим турлари ўртасидаги нисбатни яхшироқ белгилаб олиш мумкин.

Бизнинг қишлоқ хўжалигимизда агрохимия хизмати ҳали ёмон уюштирилган. Агрохимия лабораториялари айрим область ва республикалардагина бор, ўғитларга бўлган эҳтиёж тўғрисидаги картограммалар ҳамма хўжаликлар учун ҳам тузиб берилган деб бўлмайди. Шу картограммалардан қандай фойдаланиляпти, улар янгилаб турилибдими —буни назорат қиладиган одам йўқ. **Мамлакатда малакали агрохимия хизматини вужудга келтириш керак.**

Қишлоқ хўжалигига мутахассис кадрлар тайёрлаб беришни қатъиян яхшилаш керак. Ҳозирнинг ўзидаёқ колхоз ва совхозларга қишлоқ хўжалигини химиялаштириш масалаларини яхши биладиган, минерал ўғитлар, гербицидлар, заҳарли химикатлардан самарали фойдаланиш усулларини эгаллаб олган, бу ишни механизациялаштириш билан таниш бўлган малакали кадрлар керак.

СССР Қишлоқ хўжалиги министрлиги, СССР Олий ва ўрта махсус таълим министрлиги ҳамда иттифоқчи республикаларнинг Министрлар Советлари **қишлоқ хўжалигига олий ва ўрта малакали мутахассис агрохимиклар тайёрлаб беришни анча кенгайтиришлари лозим.** Колхозлар, совхозлар ва ишлаб чиқариш бошқармаларидаги агрономларнинг қишлоқ хўжалигида химиядан фойдаланиш соҳасидаги малакасини оширишни ташкил этиш зарур.

Бу ўринда ўқув юртларининг ишини қайта қуриш масаласи ҳам туғилмоқда. Аввало, ўқув программаларини қайта қараб чиқиш керак. Маълумки, ўқув программалари деҳқончиликдаги ўт-далали система асосида тузилган, бизга эса ҳозир принципиал янги программалар керак. Агрохимия мактабини яратган академик Д. Н. Прянишниковнинг асарларини программаларга асос қилиб олиш лозим бўлса керак.

Қишлоқ хўжалик химиясини янада ривожлантириш илм-фан олдига янгидан катта-катта вазифалар қўймоқда. Энг самарали минерал ўғитларни, айниқса комплекс ўғитларни топиш ва синтез қилиш, концентрат мураккаб ўғитлар ишлаб чиқаришнинг тежамли технологияларини тузиш, асосий тупроқ-иқлим зоналари ва етакчи қишлоқ хўжалик экинлари учун минерал ўғитларнинг оптимал аралашмаларини белгилаш соҳасидаги чуқур ва системали тадқиқотларни кенг авж олдириб юбориш зарур.

Химия саноатининг озиқ-овқат маҳсулотлари ресурсларини кўпайтиришдаги имкониятлари ўғитлар ва ўсимликларни ҳимоя қилиш воситалари ишлаб чиқариш билан чекланмайди. Синтетик материаллардан фойдаланиш техника мақсадлари учун озиқ-овқат маҳсулотлари сарфлашни анча камайтириш ва ҳатто бутунлай тўхтатиб қўйиш имконини беради.

Сўнгги йилларда бу соҳада баъзи бир ишлар қилинди. Масалан, озиқ-овқатга ишлатилмайдиган хом ашёдан тоза спирт ишлаб чиқариш 80 миллион декалитрга етказилди. Озиқ-овқат хом ашёсидан ана шу миқдордаги спиртни ишлаб чиқариш учун 162 миллион пуд дон сарфлаш керак. Синтетик мойли кислоталарни ва ювиш воситаларини саноатда ишлаб чиқариш йўлга қўйилди: бу йил 170 минг тоннага яқин ана шундай материаллар ишлаб чиқарилади, бу эса, 125 минг тонна ўсимлик мойини саноат истеъмолидан бўшатиб олиш имконини беради. Бу чакки эмас, албатта.

Лекин саноат эҳтиёжлари учун озиқ-овқат маҳсулотлари ишлатишни асосан тўхтатиш юзасидан ўз олдимизга қўяётган вазифа тўғрисида гапирадиган бўлсак, иқрор бўлиш кераккки, ҳали бу борада кам иш қилинди. Техника мақсадлари учун саноатда истеъмол қилинаётган озиқ-овқат маҳсулотларининг миқдори ҳали жуда катта. Техника мақсадларига ишлатилаётган озиқ-овқат хом ашёсининг ўрнини босувчи материаллар ишлаб чиқаришни йўлга қўйиш тўғрисида қарорлар қабул қилинди. Бу қарорлар сўзсиз бажарилмоғи ва техника мақсадлари учун озиқ-овқат маҳсулотларидан фойдаланиш 1967-68 йилларгача батамом тўхтатилмоғи керак.

Ҳозирги замон химияси озиқ-овқат хом ашёсининг ўрнини босувчи материаллар билан бир қаторда консервантлар, химиявий дориворлар ва антибиотиклар сингари ажойиб воситаларни бермоқда. Булар эса, маҳсулотлар сифатини оширишга, сақлаш ва қайта ишлаш вақтида маҳсулотлар нобудгарчилигини жуда оз даражага келтиришга имкон бермоқда.

(Давоми бешинчи бетда).

ЎРТОҚ Н. С. ХРУШЧЕВ ДОКЛАДИ

(Давоми. Боши 1, 2, 3 ва 4-бетларда).

Бундай дориворлардан озиқ-овқат саноатининг турли тармоқларида кенг фойдаланилиши лозим. Озиқ-овқат маҳсулотларини ишлаб чиқариш ва ўрашда полимер пленка нобудгарчиликни камайтиради ҳамда маҳсулотларнинг таъмини узоқ вақтгача сақлаб қолишга имкон беради. Биз бундай химиявий маҳсулотлар ишлаб чиқаришни мумкин қадар тезроқ йўлга солиб юборишимиз, улардан саноатда, савдо-сотиқда ва рўзғорда кенг фойдаланишимиз керак.

Химия — қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришини юксалтиришда қудратли воситадир. Химия мамлакатда озиқ-овқат маҳсулотларининг мўл-кўллигини вужудга келтиришдан иборат энг муҳим вазифани ҳал қилиш калитини қўлимизга бериб қўяди.

Партия Марказий Комитети ишонадики, партия ташкилотлари, ишчилар ва колхозчилар, олимлар ва мутахассислар экономикамизни ривожлантириш, халқ моддий фаровонлигини ошириш манфаатларини кўзлаб ана шу кучдан тўлиқ фойдаланадилар.

III.

ХАЛҚ ИСТЕЪМОЛИ ТОВАРЛАРИ ИШЛАБ ЧИҚАРИШНИ КЕНГАЙТИРАЙЛИК

Ўртоқлар! Коммунистик партия ва Совет давлати социалистик жамиятимиз, шу жамиятдаги ҳар бир меҳнаткаш моддий ва маънавий талабларини тобора тўлароқ қондириш имкониятига эга бўлсинлар, деган мақсадга ўзининг бутун фаолиятини бағишламоқда. Коммунистик партия Программаси: «Ҳамма нарса инсон учун, ҳамма нарса инсон бахт-саодати учун» деган улуғ принципни эълон қилди.

Бугун биз мамлакатимизда химия қурилишининг гигант миқёслари ҳақида гапирар эканмиз, аввало, қишлоқ хўжалиги учун минерал ўғитлар ишлаб чиқаришни кўпайтириб, шу йўл билан озиқ-овқат маҳсулотлари етиштиришни кескин кўпайтиришни назарда тутяпмиз.

Лекин химия қишлоқ хўжалик ишлаб чиқариши маҳсулотларини мўл-кўл қилиш проблемасини кескин ҳал этиш имкониятини берибгина қолмай, халқ истеъмоли учун кенг ва ранг-баранг ассортиментда юқори сифатли товарлар ишлаб чиқариш соҳасида ҳам чексиз имкониятлар очиб қўяди. Тасвирий ибора билан айтганда, химия одамни боқадигина эмас, балки кийинтиради ҳам, одамнинг турмушига кўпдан-кўп қулай, арзон, бежирим нарсаларни олиб киради.

Бунда минерал ўғитларни кўпайтиришга сарфланаётган капитал маблағлар ҳам, халқ истеъмоли учун саноат товарлари ишлаб чиқаришга сарфланаётган капитал маблағлар ҳам икки вазифани ўтагандек бўлади. Бир томондан, ана шу мақсадларга сарфланган маблағлар озиқ-овқат маҳсулотлари, кийим-кечак, пойафзал, рўзғор буюмлари ишлаб чиқаришни анча кўпайтириш имкониятини берса, иккинчи томондан, кенгайтирилган такрорий ишлаб чиқариш учун, халқни янада яхшироқ уй-жой билан таъминлаш, болалар муассасалари, мактаблар, касалхоналар, дам олиш уйлари, клублар ва спорт иншоотлари қуриш тўғрисида Программада кўрсатилган вазифаларни бажариш учун жамғариладиган маблағларни кўпайтиради.

Химия саноати сингари прогрессив тармоқни ривожлантиришдан бюджетга қўшимча жамғармалар олиш натижасида биз партия Программасида мўлжалланган катта-катта социал тадбирларни тағин ҳам муваффақиятли амалга ошира оламиз.

Шуни яна бир карра таъкидлаб ўтиш қеракки, мамлакатнинг ишлаб чиқарувчи кучлари канча тез ривожланиб, меҳнат унумдорлиги қанча тез ошса, совет кишиларининг турмуш даражаси шунча тез юксалади.

Шу маънода олганда мамлакатни электрлаштириш сингари химия саноатининг роли ҳам ғоят каттадир.

Хўш, халқ истеъмол қиладиган товарларни ишлаб чиқаришни кўпайтириш йўлида химия саноатини ривожлантириш учун ҳозир реал равишда нималар қилишни мўлжалламоқдамиз?

Яқин йилларда кийим-кечак ва пойафзал ишлаб чиқаришни анча кўпайтириш керак. Ўз практикамиз ва бошқа мамлакатларнинг тажрибаси шуни кўрсатиб турибдики, бундай буюмларни ишлаб чиқаришда синтетик материаллар тобора катта роль ўйнамоқда. Синтетик материаллар аҳолини юқори сифатли кийим-кечак ва пойафзал билан таъминлашнинг тежамлироқ йўлини очиб бермоқда. Агар пахта ва жун етиштириш сарфларини химиявий толалар ишлаб чиқариш сарфлари билан солиштириб кўрсак, таннархида ҳам, капитал маблағларда ҳам чиқадиган жуда катта тафовут химиявий толалар фойдасига бўлади. Мана шунинг учун ҳам сўнгги ўттиз йилда Ғарбда, шу жумладан АҚШда табиий толали материаллар етиштириш амалда бир хил даражада қолган бўлса, химиявий толалар ишлаб чиқариш тахминан 11 баравар кўпайди. Ўтган йили жаҳонда 4 миллион тоннага яқин химиявий толалар ишлаб чиқарилди. Тўқимачилик хом ашёси балансида бундай толалар пахтадан кейин иккинчи ўринни эгаллади.

Бир қанча тараққий этган капиталистик мамлакатларда химиявий толалар ишлаб чиқаришнинг ўсганлигини қуйидаги рақамлардан кўриш мумкин.

(минг тонна ҳисобида, ойна толадан ташқари)

	1962 йил	
	Химиявий толаларнинг ҳаммаси	шу жумладан синтетик тола
АҚШ	1017,2	440,2
Япония	609,6	182,3
ГФР	338,4	93,6
Англия	284,5	84,1
Италия	253,2	63,3

Бизнинг мамлакатимизда химиявий толалар ишлаб чиқариш беш йилда 166 минг тоннадан 310 минг тоннага етказилди, яъни қарийб икки баравар кўпайтирилди. Лавсан ва нитрон сингари қимматли толаларни ишлаб чиқариш ўзлаштирилди.

Бу йил тўқимачилик саноатимиз химиявий толаларни аралаштириб бир миллиард 200 миллион метрдан кўпроқ шойи ва жун газлама тўқиб чиқаради. Совет кишилари бундай толалардан тайёрланган буюмларга муносиб баҳо бердилар.

Бироқ, баъзи бир ютуқларга қарамай, химиявий толалар ишлаб чиқаришда ҳали ҳам анча орқада қоляпмиз ва халқ хўжалигининг бундай толаларга ўсиб бораётган эҳтиёжларини қондирмаяпмиз. Биз сунъий ва синтетик толалар ишлаб чиқариш жиҳатидан ҳозир жаҳонда тўртинчи ва Европада иккинчи ўринда турибмиз.

Шуни айтиш керакки, химиявий йўл билан олинадиган толалар сунъий ва синтетик толаларга бўлинади. Вискоза, ацетат толаси ва бошқа шу каби сунъий толалар табиий материаллардан, масалан, ёғочдан, тўғрироғи целлюлозадан ишлаб чиқарилади. Синтетик толалар мураккаб органик моддалардан, масалан, капрон капролактамдан, лавсан полиэфир смоладан олинади, равшанроқ бўлсин учун нефтдан, газ ва баъзи бошқа моддалардан олинади, дейиш мумкин.

Бу толаларнинг ҳаммаси— сунъийлари ҳам, синтетиклари ҳам химиявий толалар деб аталади. Шундай изоҳ беришимга сабаб шуки, химия ҳар бир хонадонга, ҳар бир одамнинг турмушига астойдил кириб келмоқда. Бинобарин, ҳаммамизнинг бу янги номларни билиб олишимизга тўғри келмоқда.

1962 йилда аҳоли жон бошига бизнинг мамлакатимизда 1,3 килограмм, Японияда 6,4, ГФРда 6,2, АҚШда 5,4, Англияда 5,3, Италияда 5,1 килограмм сунъий ва синтетик толалар ишлаб чиқарилди. Ишлаб чиқарилаётган тўқимачилик хом ашёсининг жами ҳажмида химиявий толаларнинг салмоғи бизда ҳали ниҳоятда оз бўлиб, уни қуйидаги рақамлардан кўриш мумкин:

АҚШ ва СССРда ишлаб чиқарилаётган тўқимачилик хом ашёсининг умумий ҳажмида химиявий толаларнинг салмоғи

(тўқимачилик хом ашёсининг умумий ҳажмига нисбатан процент ҳисобида)

	1950 йил		1962 йил	
	жами	шу жумладан синтетик тола	жами	шу жумладан синтетик тола
СССР	2,0	0,1	12,5	1,5
АҚШ	22,0	2,0	23,7	10,3

Сўнгги 12 йил ичида АҚШда жун етиштириш 52 минг тоннадан 61 минг тоннага етказилди, лекин ишлаб чиқарилаётган тўқимачилик хом ашёсининг умумий ҳажмида жуннинг салмоғи ҳатто 1,8 процентдан 1,4 процентга тушиб қолди, ваҳолонки, асосан жун ўрнига ишлатилаётган синтетик толаларнинг салмоғи ана шу йиллар ичида беш баравардан зиёд кўпайди.

Мамлакатимиз енгил саноатининг тегишли тармоқларини жадал ривожлантириш учун химиявий толалар ишлаб чиқаришни 1970 йилда тахминан бир миллион 350 минг тоннага етказиш мўлжалланмоқда. Ишлаб чиқаришнинг бундай ҳажми газламалар, трикотаж буюмлар ва бошқа кенг истеъмол товарлари тайёрлаб чиқаришни анча кўпайтириш имкониятини беради. Айни маҳалда мамлакатнинг тўқимачилик хом ашёси балансида химиявий толаларнинг салмоғи 1970 йилда 38,5 процентга етказилади. Бу эса, техникада, аввало, шиналар, транспортер лентаплари ва бошқа резина техника буюмлари, балиқ овлаш тўрлари ва арқонлар тайёрлашда ҳам табиий толалар ўрнига химиявий толалар ишлатиш имконини беради.

Аҳоли учун товарлар ишлаб чиқаришни кўпайтиришда химиявий толаларнинг қандай роль ўйнашини рақамлар билан кўрсатиб бермоқчиман.

Келгусида биз оладиган табиий ва химия толалари ресурсларидан газлама ва трикотаж ишлаб чиқаришни қуйидаги миқдорларда кўпайтириш мўлжалланади:

	1963 йилда бажарилиши кутилади	1970 йилда мўлжалланади	1970 йилда 1963 йилдагига нисбатан процент ҳисобида
Газлама—жами миллион метр	8634	12300	142
Пайпоқ—миллион жуфт	1120	2200	196,4
Ички трикотаж—миллион дона	554	1600	2,9 баравар
Устки трикотаж—миллион дона	132	400	3 баравар

Шу нарсани қайд қилиб ўтиш жуда муҳимки, бунда харидорлар кўп талаб қиладиган трикотаж буюмларнинг сифати ошиб боради.

Ишлаб чиқаришнинг ана шу ҳажми 1970 йилда газлама бўйича АҚШдаги ҳозирги ишлаб чиқариш даражасига яқинлашувимиз учун, трикотаж ва пайпоқ бўйича эса АҚШдан анча ўзиб кетишимиз учун ва мамлакатимиз аҳолисини трикотаж буюмлар билан истеъмолнинг рационал нормаларига мувофиқ таъминлаш имконини беради.

Тўқимачилик саноатида химия толалари ишлатиш бизга иқтисодий жиҳатдан катта фойда келтиради. Дарҳақиқат, қувватларни вужудга келтириш ва пахта ҳамда жун ишлаб чиқариш учун ҳозирги харажатларни олиб, уларни бир-бирига ўхшаш хоссаларга эга бўлган химиявий толага бўладиган худди шундай сарфлар билан таққослаб кўрганимизда, химиявий толалардан анча кўп манфаат кўрилади. Масалан, жуннинг ўрнини батамом босадиган бир тонна нитрон толасининг таннархи 800 сўм, бир тонна табиий жуннинг таннархи эса 3.090 сўм бўлади. Жунга хос хусусиятларга эга бўлган бир тонна лавсаннинг таннархи 970 сўм бўлади. Агар пахта толасининг таннархини вискоза толанинг таннархи билан таққослаб кўрганимизда, бунда ҳам химиявий тола устун келади: бир тонна пахтанинг таннархи 495 сўм бўлса, бир тонна сунъий толанинг таннархи 460 сўм бўлади.

Техникада химиявий толалар ишлатиш жуда катта устунликка эгадир. Бундай толалар жуда пишиқ ва ғоят чидамли бўлиши натижасида техника буюмларида уларнинг бир тоннаси 2 тоннадан тортиб 4 тоннагача юқори сифатли пахтанинг ўрнини босади.

Мутахассисларнинг ҳисобларига кўра, 1970 йилга бориб техника буюмлари ишлаб чиқаришда табиий толалар ўрнига химиявий толалар ишлатиш қуйидаги миқдорларда тежам беради:

— капитал маблағлар сарфлашда икки миллиард сўмдан кўп;

— ишлаб чиқариш харажатларида салкам 525 миллион сўм;

— меҳнат сарфлари 52 миллион иш куни қисқаради.

Бу йил корд, транспортёр лентаплари, балиқ овланадиган тўрлар ишлаб чиқариш учун 81 минг тонна химиявий толалар сарфланади. 1970 йилда шу мақсадларга 350—360 минг тонна сарфлаш мўлжалланади. 1970 йилда техника буюмлари ишлаб чиқариш учун сарф қилинадиган химиявий толаларнинг абсолют миқдори шу йилги даражада қоладиган бўлса, у ҳолда қўшимча равишда салкам 500 минг тонна юқори сифатли пахта толаси сарф қилиш керак бўлур эди. Бунинг учун биз гектар бошига 25 центнердан пахта ҳосили олган ҳолда, суғориладиган ерларнинг 600 минг гектаридан кўпроғига қўшимча равишда пахта экишимиз керак бўлур эди. Химия бизга қандай манфаат бераётганлигини кўряпсизми, ўртоқлар. Ахир, 600 минг гектар ерни чигит экиш учун ўзлаштиришга қанча киши керак бўлади, қанча металл сарфлаш, қанчадан-қанча инсон меҳнатини сарфлаш керак бўлади!

Ички кийимлик, устки кийимлик ва бошқа буюмлар тайёрлаш учун керакли газламалар ишлаб чиқаришда ҳам химия толаларидан катта манфаат кўрилади. Аммо трикотаж ва тўқилмаган газламалар ишлаб чиқариш энг фойдали бўлса керак.

Химиявий толаларни қайта ишловчи тўқимачилик тармоғида трикотаж саноати жуда катта истиқболга эгадир. Трикотаж саноати тўқувчиликка нисбатан анча унумли бўлиб хомашёдан рационал фойдаланиш имконини беради ва капитал маблағлар сарфлашни кам талаб этади. Ҳисоб-китоблар ва иш практикаси шуни кўрсатадики, ички кийимлик сурп ишлаб чиқарадиган янги айланма трикотаж кўп системали машиналарнинг унумдорлиги автоматик тўқув станокларидан 13-16 баравар ортиқ, ишлаб чиқариш майдонининг квадрат метридан олинадиган маҳсулот эса 10 баравар кўп бўлади. Шу билан бирга ип ҳам анча кам сарф қилинади.

Шуни ҳам айтиб ўтиш керакки, трикотаж буюмлар ўзларининг гигиена хоссалари, кийиш кулайлиги, ихчамлиги ва осон ювилиши жиҳатидан газламадан тайёрланган шу хилдаги буюмлардан устун туради.

Кейинги вақтларда бизнинг мамлакатимизда **тўқилмаган материаллар ишлаб чиқариш** ривожланиб бормоқда. Химиянинг ривожланиши билан ана шу материалларни ишлаб чиқариш учун кенг имкониятлар очилди. Тўқимачилик материалларини йигириш ва тўқиш процессисиз янги технология асосида тайёрлаш, меҳнат ва машина-ускуналарининг унумдорлигини кескин суратда ошириш имконини беради. Тўқилмаган газлама материаллар боғлаб-тикиш усулида ишлаб чиқарилганида машина-ускуналарнинг унумдорлиги 10-12 баравар ортади, елимлаш усули қўлланилганида эса худди шу хилдаги материалларни урчуқли тўқув станокларида тайёрлашдагига нисбатан 60-70 баравар кўпаяди. Меҳнат сарфлари уларнинг ўрнини босадиган газламаларни ишлаб чиқаришга нисбатан 3 баравардан тортиб 10 бараваргача камаяди, майдон бирлигидан олинадиган маҳсулот 3-4 баравар кўпаяди.

Химиявий толалар ишлаб чиқаришни ривожлантиришда ишлаб чиқариш экономикасинигина эмас, балки қайта ишловчи завод ва фабрикаларнинг химиявий толалар ассортименти ва сифатига қилаётган талабларини ҳам ҳисобга олиш зарур. Бизда тайёрланаётган баъзи толалар ўзларининг физик-механик хоссалари ва пардоз берилиши жиҳатидан импорт толалардан анча кейинда қолмоқда. Лавсан ва нитрон каби толаларни, шунингдек ацетат шойи ва штапель толасининг ҳамма турларини ишлаб чиқаришни янада тез суръатлар билан ривожлантиришимиз керак.

Полимер хом ашёдан фойдаланиш асосида **сунъий чарм ва пленка материаллари ишлаб чиқаришни** анча тез ривожлантириш мўлжалланади. Ҳаммангиз яхши биласизки, сунъий чарм ва пленкаларнинг хилма-хил турларидан халқ истеъмоли товарлари, биринчи галда, пойафзал, кийим-кечак ва галантерея ишлаб чиқариш учун, шунингдек полиграфия саноатида муқова материаллари, автомобиль, вагонсозлик саноатида ва саноатнинг бошқа тармоқларида қоплама каби буюмлар ишлаб чиқариш учун кенг фойдаланилади.

Масалан, шуни айтиш кифоя қиладики, бу йил бизда ишлаб чиқариладиган барча пойафзалларнинг учдан икки қисмига яқини, яъни 285 миллион жуфт пойафзал сунъий материаллар ишлатиб тайёрланади. Чарм галантереяси ишлаб чиқаришда сунъий материаллар улуши салкам 83 процентни ташкил этади.

Кези келганда шуни айтиш керакки, табиий хом ашёнинг етишмаётганлигигина эмас, балки бир қанча ҳолларда сунъий материалларнинг сифати яхши бўлиши ва уларнинг ғоят тежамли эканлиги ҳам халқ хўжалигида сунъий чарм ва синтетик пленка материалларини кенг қўлланишни тақозо этади. Маълумки, ғовакли таг чарм анча юмшоқ бўлиб, теридан ясалган таг чармга қараганда кўпроқ чидайди. Ғовакли таг чарм уч баравар енгил бўлиб, икки-уч баравар пишиқроқдир. «Повинол» сунъий чармни ишлаб чиқаришда табиий чарм ишлаб чиқаришдаги сарфларга нисбатан, шу жумладан қишлоқ хўжалигидаги сарфларга нисбатан юз баравар кам меҳнат сарф қилинади. Ўтган йили таг чарми сунъий теридан ясалган 288 миллион жуфт пойафзал ишлаб чиқарилган эди. Ана шу пойафзалларнинг ҳаммаси табиий чармдан тайёрланганида, бунинг учун 10 миллиондан кўпроқ қорамолнинг териси керак бўлур эди. Сунъий чарм материалларини ҳосил қилиш ва улардан пойафзал тайёрлаш учун жамики меҳнат сарфлари табиий чармдан пойафзал ишлаб чиқаришга нисбатан 10 баравар камаяди.

Сунъий чарм ва пленка материалларидан тайёрланган пойафзал ва кийим-кечак, табиий чарм ва газламадан тайёрланган пойафзал ва кийим-кечакка нисбатан анча арзонга тушади. Сунъий чарм ва пленка материаллари саноатининг ривожланишидан аввало, бутун аҳоли катта манфаат кўради.

Сунъий материаллар ишлаб чиқаришнинг кенг ривожлантирилиши 1970 йилда пойафзал ишлаб чиқаришни 650 миллион жуфтгача етказиш, ёки шу йилдагига нисбатан 41 процент ошириш имконини беради.

Халқ истеъмоли буюмлари ишлаб чиқаришда сунъий чарм ва пленка материалларини ишлатиш туфайли 1970 йилда жами 1,5 миллиард сўмга яқин маблағ тежалади.

Уй-рўзғор учун керакли холодильниклар, идишлар, дастурхонлар, хилма-хил галантереялар каби буюмлар ишлаб чиқаришда пластмассалар алоҳида ўрин олиши керак.

Химия базасида халқ истеъмоли товарлари ишлаб чиқаришни кўпайтириш билан бирга уларнинг сифатини, ташқи кўринишини ва пардозини ҳам яхшилаш керак. Бизнинг газлама, пойафзалларимиз ва бошқа маиший товарларимизнинг ихчам бўлишига қарамай, ташқи кўриниши кўпинча чет эл буюмларидан кўркам эмаслигига ортиқ тоқат қилиб бўлмайди. Кишилар ихчам ва чиройли буюмлар ишлаб чиқаришдан манфаатдор бўлишлари учун бу соҳада ижтимоий ва маъмурий таъсир кўрсатиш, моддий жиҳатдан рағбатлантириш чораларининг бутун бир системасини қўллаш лозим. Ана шу муҳим ишга яхши рассомларни, моделчиларни жалб этиш, маиший буюмлар ишлаб чиқаришни кустарчилик йўли билан эмас, балки мустаҳкам асосда уюштириш керак.

Газламаларнинг сифатини яхшилаш ва кўркам қилиш имконини берадиган яхши бўёқлар, тўқимачиликда ишлатиладиган ёрдамчи моддалар ва бошқа химикатлар бўлиши тўғрисида ғамхўрлик қилиш керак.

Ўртоқлар! Химиявий тола ишлаб чиқарувчи заводларнинг муттасил ишлаб туриши учун етарли миқдорда хом ашё бўлиши керак. Ҳозирги вақтда диспропорциялар борлиги сабабли тола ишлаб чиқарувчи завод ва цехлар тўла қувват билан ишламаётир. Масалан, шу йилнинг бошигача капрон тола ишлаб чиқарувчи корхоналарнинг қуввати 30 минг тоннагача ўсди. Аммо Донецк ва Грузия халқ хўжалиги кенгашлари капролактам цехларини ўз вақтида ишга туширмадилар ва капрон толаси тайёрлайдиган заводлар иш билан тўла таъминланмай қолди. Ацетат шойи ишлаб чиқарадиган корхоналарнинг қувватидан атиги 80 процент фойдаланилмоқда. Бунинг учун ким айбли? Москва Халқ хўжалиги кенгаши ва Арманистон Халқ хўжалиги кенгаши айбдордир. Улар ана шу заводлар учун хом ашёларни тайёрлаб бериши лозим бўлган цехлар қуриш юзасидан берилган топшириқни бажармадилар.

Натижада қандай аҳвол рўй бермоқда? Биз янги қувватларни ишга туширмоқдамиз, лекин улар маҳсулот бериш ўрнига бекор турибди. Давлат ва план интизомини мустаҳкамлаш юзасидан қатъий чоралар кўриш, қайта ишловчи корхона ва заводларнинг қуввати билан улар учун хом ашё тайёрловчи корхона ва заводларнинг қуввати ўртасидаги тафовутни тугатиш керак.

Докладга тайёрланиш вақтида менга шундай маълумот бердилар. Бу маълумотда айтилишича, 1964—1970 йилларда химиявий тола ва сунъий чарм ишлаб чиқарадиган завод ва цехлар қуриш учун беш миллиард сўмдан сал кўпроқ маблағ сарф қилиш керак. Бундан ташқари, тўқимачиликдаги барча химиявий хом ашёларни қайта ишлаб, тайёр маҳсулотга айлантириш учун енгил саноатда ҳам зарур қувватларни вужудга келтиришга тўғри келади. Бунинг учун яна тахминан 7 миллиард сўм талаб этилади.

Бинобарин, химия саноатига ва енгил саноатнинг сунъий материаллардан фойдаланиб, халқ истеъмоли товарлари ишлаб чиқариладиган тармоқларига 1970 йилгача ўн бир миллиард сўмдан кўпроқ маблағ сарф қилиш зарур.

Ана шундай жуда кўп маблағлар тўғрисида гап борганида, ҳар томонлама текширмай ва батафсил ҳисоб-китоб қилмай, кўр-кўрона иш тутиш мумкин эмас. Қандай корхоналарни ва қандай ишлаб чиқаришларни биринчи галда ривожлантириш кераклигини пухта ўрганиб чиқиш лозим. Химия ва нефть саноати, Енгил саноат давлат комитетлари ва СССР Госстройи химия, йигирув, тўқув, трикотаж, пойафзал корхоналарининг энг тежамли типовой лойиҳаларини тайёрлашлари, уларни замонавий энг янги техника билан таъминлашлари керак.

Бизда **маиший рўзғор учун химиявий товарлар ишлаб чиқариш, дори-дармонлар химияси** жиддий орқада қолмоқда. Химиянинг ана шу тармоқларини ривожлантириш учун кўп миқдорда капитал маблағ сарфлаш талаб этилмайди. Гап шундаки, бу тармоқларга муносиб даражада эътибор берилмаётир. Юзаки қараганда бу майда-чуйда бир нарса бўлиб кўринади, аммо булар шундай майда-чуйда нарсаларки, кўп кишиларнинг кайфияти, баъзан эса сиҳат-саломатлиги ҳам кўпинча шуларга боғлиқ бўлади. Демак, булар майда-чуйда нарсалар эмас экан.

Химия саноатидаги янги йўналишларнинг ривожланиши совет кишисининг турмушига сифат ўзгаришлари киритади.

Кишининг турмушида, саноатда химиявий материалларни кенг қўлланиш жуда катта иқтисодий фойда беради. Бу эса химиявий толалар, сунъий тери ишлаб чиқаришни ривожлантиришда бўладиган ҳамма харажатларни тезроқ қоплаш имкониниигина бериб қолмай, балки экономиканинг бошқа тармоқларини ривожлантириш, халқнинг фаровонлигини ошириш учун қўшимча маблағлар олиш имкониятини ҳам туғдиради.

Госпланнинг ҳисоб-китобларига кўра, 1970 йилда химиявий материаллардан кенг фойдаланиш йўли билан 1963 йилдагига нисбатан 13 миллиард сўмликдан кўпроқ газлама ва пойафзал ишлаб чиқарилади. Шу билан бирга етти йил мобайнида бу буюмларни кўпроқ ишлаб чиқариш учун зарур бўлган капитал харажатлар, юқорида айтиб ўтилганидек, 11 миллиард сўмни ташкил этади. Кўриб турибсизки, маҳсулот ўсишининг қимматигина 1970 йилда 7 йил ичидаги капитал харажатларнинг ўрнини қоплайди.

Химия саноатининг халқ истеъмоли товарлари ишлаб чиқариш билан боғланган тармоқларини ривожлантириш, мамлакат экономикасини янада юксалтириш соҳасидаги муҳим вазифаларнинг биридир. Биз ана шу буюмларни кўпроқ ишлаб чиқара борганимиз сари мамлакат халқ истеъмоли товарлари нархларини анча пасайтириш имконига эга бўлади. Аҳолининг доим ўсиб бораётган талаблари тезроқ ва яхшироқ қондирилади. бинобарин совет кишилари яхшироқ яшайдиган бўладилар ва бутун инсоният бахт-саодати йўлида унумлироқ меҳнат қиладиган бўладилар.

IV.

ХИМИЯ ЮТУҚЛАРИНИ ОҒИР ИНДУСТРИЯ ВА ҚУРИЛИШГА ЖОРИЙ ЭТАЙЛИК

Ўртоқлар! Химиявий методларни қўлланиш оғир индустрия ва қурилишнинг кўп тармоқларида технологияни жиддий ўзгартириб юборади. Бизнинг мамлакатимизда замонавий полимер материаллар ишлаб чиқарила ва қўлланила бошлаганига ҳали кўп вақт бўлгани йўқ. Пластмассаларнинг хоссаларини ўрганиш, уларни ишлаб чиқаришни ташкил этиш учун муайян вақт талаб этилди, олимлар, ишчилар, инженерлар ва техникларнинг зўр ғайрат билан ишлаши талаб этилди.

Аммо қилинган ишларни биз кичик бир муқаддимагина деб қарай оламиз. Ўтган йили 470 минг тоннадан сал кўпроқ синтетик смола ва пластмассалар ишлаб чиқарилди. Бу — Францияда чиқарилаётган синтетик смола ва пластмасса миқдорига тахминан баравар келади. Бизнинг мамлакатимиз учун бу мутлақо кифоя эмас, албатта.

1970 йилга бориб 3,5—4 миллион тонна пластмасса ва синтетик смолалар ишлаб чиқариш мўлжалланади. Бу — ҳозирги вақтда бизда ишлаб чиқарилаётганидан олти-етти баравар ортиқдир.

Капитал маблағларни аввало, нималарга, пластмассаларнинг қандай турларини ривожлантиришга сарф қилиш кераклигини белгилаб олиш жуда муҳимдир. Иқтисодий жиҳатдан энг кўп манфаат келтирадиган йўналишларни танлаб олиш, техникани тараққий эттириш имконини берадиган полимер материаллар ишлаб чиқаришни ривожлантириш лозим.

Пластмассалардан қайси соҳаларда фойдаланиш мақсадга энг мувофиқ бўлади?

Электр саноатида, химия ва нефть машинасозлигида, шунингдек қурилишда рангли металлар ўрнига пластмассалардан фойдаланилганида энг кўп фойда кўрилади. Тонна ҳисобида таққослаб кўрилганида пластмасса ишлаб чиқариш учун рангли металлар ҳосил қилишга қараганда, 2-3 баравар кам капитал маблағ сарф қилиш талаб этилади. Шу нарсани таъкидлаб ўтиш жуда муҳимки, бунда гап рангли металлар ўрнига арзонроқ синтетик материалларни шунчаки, ишлатиш тўғрисида бормаётир, рангли металлар ўрнига синтетик материаллар ишлатиш билан кўп ҳолларда техника жиҳатидан катта устунликка эга бўламиз.

Масалан, электрдвигателлари ишлаб чиқаришда ўтга чидамли кремний органик лаклардан фойдаланиш уларнинг габаридларини ўзгартирмаган ҳолда қувватларини бир ярим баравар ва хизмат қилиш муддатини тахминан олти баравар ошириш имконини беради. Электротехникада бир тонна эпоксид смола ишлатиш орқасида тўрт тоннадан кўпроқ мис тежалади. Бизнинг мамлакатимизда энергетика ғоят кенг кўламда ривожланаётганлигини ҳисобга олганда бу масалани ҳал этиш жуда катта халқ хўжалиги аҳамиятига эга эканлигини тасаввур этиш мумкин. Кабель саноатининг ўзигина полиэтиленни ва полихлорвинил пластикатни кенг қўлланганида 1970 йилда халқ хўжалигининг бошқа эҳтиёжлари учун тахминан 400 минг тонна қўрғошин ажратиб бериши мумкин. Шу билан бирга 500 миллион сўм миқдорда капитал маблағ иқтисод қилинади ва маҳсулотнинг таннархини камайтириш натижасида 80 миллион сўм тежалади.

Пластмассалар кўп буюмларда қора металлар ўрнини ҳам ғоят муваффақиятли суратда эгаллаши мумкин. Фақат бир мисол келтираман. Темир йўл транспортининг тормоз мосламаларига бўлган эҳтиёжларини қондириш учун ҳар йили 28 миллионга яқин тормоз колодкалари ишлаб чиқарилмоқда. Буларни тайёрлаш учун ҳозир ярим миллион тонна чамаси чўян сарф қилинмоқда. Олимлар ва конструкторлар пластмассалардан анча арзонга тушадиган тормоз колодкаларини тайёрладилар. Бу колодкаларнинг чидаш муддати чўяндан ясалган колодкаларга нисбатан икки баравар ортиқ ва уларнинг вазни уч баравар камдир. Чўяндан ясалган тормоз колодкаларини пластмассадан ясалган колодкалар билан алмаштириш яқин 7 йил ичида қарийб 100 миллион сўмни ва 3 миллион тоннадан кўпроқ чўянни тежаш имконини берган бўлур эди.

1970 йилда машинасозликда, электр саноатида бир миллион юз минг тонна пластмасса ва синтетик смолалардан фойдаланиш мўлжалланади. Бунинг маъноси нима? Тахминан ярим миллион тонна рангли металл ва қарийб уч миллион тонна прокат ва трубалар ўрнига пластмассалар ишлатилади. Бу эса капитал маблағлар сарфлашгагина қарийб ярим миллиард сўм маблағ тежаш имконини беради. Бундан ташқари, маҳсулотларнинг таннархини камайтириш ҳисобига камида 920 миллион сўмни тежаймиз. Меҳнат сарфлари йилига тахминан 55 миллион иш куни миқдорида қисқаради. Бу рақамларни изоҳлаб ўтиришнинг ҳожати йўқ. Аммо машинасозлар пластмассалардан фойдаланишда ҳали дадил иш кўрмаётирлар. Бунга сабаб шуки, тадқиқот ишлари орқада қолмоқда.

Материаллар тўғрисидаги фаннинг янги бобини очишга чинакам киришиш, полимерларни ҳар томонлама тадқиқ қилиш, уларнинг хоссаларини ўрганиш, пластмассалар ва синтетик смолалар ишлатиладиган соҳаларни белгилаш ва тегишли маълумотлар берадиган адабиётни нашр этиш пайти келди.

Аввало, пластмассалардан қаерларда буюм ишлаб чиқариш — ихтисослаштирилган корхоналардами ёки ана шу буюмларни истеъмол қиладиган заводларнинг ўзида ишлаб чиқариш фойдали эканлигини белгилаб олиш керак. Пластмасса буюмларини кўпроқ қўлланадиган заводларга бу буюмларни ишлаб чиқаришни ўз корхоналарида уюштириш фойдалироқ бўлса керак. Улар махсус цехлар қуриб, ўз заводининг эҳтиёжларини ҳам, кичикроқ қўшни корхоналарнинг эҳтиёжини ҳам қондира оладилар. Бир қанча районларда масалан, пластмассалардан трубалар, профилли буюмлар, арматуралар ва кўп ишлатиладиган бошқа маҳсулотлар ишлаб чиқариш учун ихтисослаштирилган катта корхоналарни вужудга келтириш мақсадга мувофиқ бўлиши мумкин. Маълумки, тайёр буюмларни ташишдан кўра смолаларни ташиш тежамлироқдир, шу сабабли маҳсулот истеъмол қилинадиган жойларда қоида тариқасида, уларни қайта ишлаш керак бўлади. Хуллас, ҳаммасини чамалаб кўриш, батафсил ҳисоблаб чиқиш керак.

Синтетик материалларни кўпроқ истеъмол қиладиган яна бир тармоққа тўхталиб ўтишга ижозат бергайсиз. Мен қурилишни назарда тутяпман.

Қурилиш ишларини тобора индустрлаштириш, қурилиш муддатларини қисқартириш ва уларнинг қийматини камайтириш қурилишда ва хусусан, бинокорлик материаллари саноатида химия маҳсулотларининг қандай ўрин олишига кўп жиҳатдан боғлиқ бўлади.

Қурилишда муваффақиятли суратда ишлатилаётган ва синаб кўрилган химиявий материаллар кўп. Масалан, пластмассалардан ясалган трубаларни олиб кўринг. Бу трубалар металлдан ясалган трубалардан анча арзонга тушади. Уй-жой майдонларининг ҳар минг квадрат метр ҳисобига водопровод ва канализация учун ишлатиладиган пўлат ва чўян трубалар 315 сўмга тушса, пластмассадан ясалган трубалар атиги 149 сўмга тушади. Пластмассадан ясалган санитария-техника ускуналарининг қиммати қора ва рангли металлардан ясалган ускуналар қимматидан ўрта ҳисобда қарийб икки баравар кам. Полихлорвинил ва шиша пластикалардан ясалган трубалардан тобора кўп фойдаланилмоқда. Бу трубалар 50 йилдан кўпроқ яхши хизмат кўрсата олади. Мумкин бўлган ҳамма жойда, хусусан қишлоқ хўжалигида пўлат трубалар ўрнига пластмассадан ясалган трубалар ишлатиш йўлига дадил ўтиш керак.

Кези келганда шуни айтиш керакки, шиша пластикалардан қурилишдагина эмас, балки бошқа соҳаларда ҳам самарали фойдаланилмоқда. Шиша пластикалардан енгил кемаларнинг корпусларини, турли идишлар, шу жумладан темир йўл цистерналарини ясаш мумкин. Афсуски, шиша пластикалар соҳасидаги иш тажриба босқичидан ҳали нари ўтган эмас.

Менга ёғочни химиявий усулда қайта ишлаш иқтисодий жиҳатдан ғоят самарали эканлиги тўғрисида кўп марта гапиришга тўғри келган эди. Бу соҳадаги иш йўл қўйиб бўлмайдиган даражада суст бормоқда, ўрмон каби миллий бойликдан норационал фойдаланиш ҳали ҳам давом этмоқда. Бизда целлюлоза, қоғоз, картон ва плиталар ясаш учун ёғочни химиявий усулда қайта ишлаш ёғоч тайёрлашнинг умумий ҳажмига нисбатан 7 процентдан ошмаётир, ваҳоланки, тараққий этган капиталистик мамлакатларда бу 50 процентга ва ундан ҳам кўп миқдорга етди.

Бакелизация қилинган фанера самарали материалдир. Бу фанера ўзининг кўп хоссалари жиҳатидан оз легирланган пўлатлар билан рақобат қила олади. Бу фанерадан кемасозликда, самолётсозликда, инженерлик конструкцияларида кенг фойдаланиш мумкин.

Ҳозирги вақтда бизда одатда дераза ва эшик блоклари, плинтус, тутқичлар, чорчўплар ва бошқа бинокорлик буюмлари ёғоч тахталардан тайёрланмоқда. Бу йил шу мақсадларга 10 миллион кубометрга яқин биринчи сортли ёғоч-тахта сарфланади. Дурадгорлик буюмлари тайёрлашда синтетик смолалар билан аралаштирилган ёғоч-тахта чиқиндиларини пресслаш методига ўтилган тақдирда, ишлаб чиқаришни автоматик линияларда уюштириш ва кўп миқдордаги маблағни тежаш мумкин. Менга берилган маълумотда айтилишича, агар биз 3-4 йил ичида ёғоч чиқиндиларидан 30-40 миллион квадрат метр эшик ва дераза блоклари ҳамда 150 миллион метр бошқа бинокорлик буюмлари ишлаб чиқаришни уюштирсак, бу ишни бемалол ташкил қилиш мумкин, у ҳолда **халқ хўжалиги қарийб 3 миллион кубометр энг яхши сортли тахталарни бошқа эҳтиёжларга ажратиб бериш имконига эга бўлади.**

Умумлаштирилган баъзи маълумотларни келтириб ўтиш эътиборга сазовордир. Агар биз ёғоч-тахтани химиявий-механик қайта ишлаш усулини чинакам жорий қиладиган бўлсак, ёғоч тайёрлаш ҳажмини ўзгартирмаган ҳолда 1970 йилда 1962 йилдагига нисбатан 4,5 баравар кўп целлюлоза, 6 баравар кўп картон, 2,4 баравар кўп қоғоз, 2 баравардан зиёд кўп фанера ишлаб чиқарамиз. Химиявий қайта ишлаш учун ўтин ва дарахт чиқиндилари, қамиш, похолнинг учдан бир қисмидангина фойдаланилган тақдирда, 1970 йилда тўрт юз миллион квадрат метр ҳажмидаги ёғоч қириндисидан плиталар ва қарийб 4 миллион кубометр ҳажмда ёғоч қипиғидан плиталар ишлаб чиқариш мумкин бўлади. Ёғоч қипиғидан ясалган плиталарнинг ҳар кубометри эса 3 кубометр иморатбоп ёғочнинг ўрнини босади, ёғоч қириндисидан ясалган плиталарнинг ҳар кубометри иморатбоп ёғочнинг 4—5 кубометри ўрнини босади.

Ҳисоб-китобларга қараганда, **ёғочни химиявий усулда қайта ишлаш бўйича янги қувватларнинг ҳаммасини вужудга келтириш учун бўладиган капитал харажатлар, шу жумладан энергетика ва уй-жой қурилишига бўладиган харажатлар икки ярим йил ичида қопланади.**

Мамлакатимиз гарчи жуда катта ўрмон бойликларига эга бўлса ҳам улардан ишнинг кўзини билиб, тежаб-тергаб фойдаланиш керак. Бизда уй-жой қурилиши ғоят кенгайиб кетган бир шароитда уйларнинг полини ёпиш учунгина қанча ёғоч-тахта сарф қилинади. Дарахт кесувчилар ҳар бир янги беш қаватли типовой уй учун 5—6 гектар майдондаги дарахтларни кесишлари керак. Бинокорлар 1970 йилда 500 миллион квадрат метр ҳажмида пол ёпишлари керак. Агар бу поллар ёғоч-тахтадан ясаладиган бўлса, у ҳолда 22 миллион кубометр тахта талаб этилади, бинобарин қарийб 500 минг гектар майдондаги дарахтни кесишга тўғри келади.

Химия бу соҳада ҳам анча арзон ва бунинг устига сифатлироқ материаллар беради. Чет элларда полларни кўп вақтдан буён полихлорвинил линолеумдан ясаб келмоқдалар.

(Давоми олтинчи бетда).

ЎРТОҚ Н. С. ХРУЩЧЕВ ДОКЛАДИ

(Давоми. Боши 1, 2, 3, 4 ва 5-бетларда).

Тахта пол билан линолеумдан қилинган полнинг қимматини таққослаб кўрайлик:

	Паркет	Тахта пол	Линолеум
Остини ҳам қўшиб ҳисоблаганда ҳар бир квадрат метр полга кетган материалнинг таннархи (сўм)	4,8	1,6	1,3
Сарфланган капитал маблағнинг салмоғи (сўм)	4,0	4,0	2,6
Ҳар бир квадрат метр полни қоқишга сарфланган меҳнат (одам-кун)	0,3	0,2	0.06

Кўриб турибсизки, манзара жуда равшан ва бундан чиқадиган хулоса фақат битта бўлиши мумкин: линолеум ишлаб чиқариш ўса борган сари паркет ўрнига ва тахта полларнинг кўп қисми ўрнига линолеум ишлата бериш керак. Агар 1970 йилга бориб поллар учун 250 миллион квадрат метр синтетик материал ишлаб чиқарилса, мана шунинг ўзи 200 миллион сўмга яқин маблағни тежайди, шунингдек бошқа қурилиш ишлари учун 100 мингдан кўпроқ ишчини бўшатиб беради ҳамда ҳар йили темир йўлларда 600 мингта вагонда юк ташишни камайтиради.

Пластмасса саноатини вужудга келтириш учун қилинадиган харажатлар тўғрисида умумлаштирилган маълумотларни ва сарфланган капитал маблағларнинг ўрни қандай қопланишини айтиб ўтишга ижозат бергайсиз:

1970 йилда ишлаб чиқариладиган пластмасса ва синтетик смолалар	4 миллион тонна
Пластмасса саноатига 1964—1970 йилларда сарфланадиган капитал маблағ	5,3 миллиард сўм
Бундан ташқари: Пластмасса буюмлар ишлаб чиқарадиган объектларни қуришга сарфланиши керак	2 миллиард сўм

Ҳаммаси бўлиб 7,3 миллиард сўм капитал маблағ талаб қилинади.

Пластмассаларни ишлатиш натижасида 1964—1970 йилларда олинадиган иқтисодий самара қуйидаги рақамларда ифодаланади:

	Таннархнинг камайиши (Миллиард сўм)	Бошқа тармоқларга сарфланадиган капитал маблағларнинг камайиши (Миллиард сўм)
а) Оғир саноатда	0,8	1,2
б) енгил саноатда, озиқ-овқат саноатида (халқ истеъмол моллари ишлаб чиқариш)	0,15	0,05
в) қурилишда ва бинокорлик материаллари ишлаб чиқаришда	0,55	0,45
г) бошқа тармоқларда	0,3	0,3
ЖАМИ:	1,8	2,0

Демак, пластмасса саноатига 1964—1970 йилларда сарфланадиган жамики капитал маблағларнинг ўрни икки ярим йил ичида, кўпи билан уч йил ичида қопланади.

Автомобиль ва тракторларни шиналар билан таъминлаш масаласи нақадар кескин эканлиги маълум. Шиналар ишлаб чиқаришни 1970 йилга бориб икки баравар кўпайтириш мўлжалланмоқда. Ҳақиқатда эса, шиналар ишлаб чиқариш ҳозирги вақтдагига қараганда уч баравар кўпайтирилади, деса бўлади, чунки янги материаллар ва конструкцияларни қўлланиш ҳисобига шиналарнинг чидаш муддати тахминан бир ярим баравар кўпаяди.

Химия саноатининг экономикада аҳамияти кам бўлмаган яна баъзи тармоқларига тўхталиб ўтиш керак. Металл, ёғоч буюмларни ҳамда бошқа буюмлар ва конструкцияларни тез бузилишдан сақлайдиган материаллар бериши лозим бўлган лак-бўёқ саноати ҳақида гапирмоқчиман. Мутахассисларнинг қилган ҳисобларига қараганда, мамлакатимизда ҳар йили 8 миллион тоннага яқин қора металл занглаб ишдан чиқмоқда.

Планлаштирувчи органларнинг ва халқ хўжалиги кенгашларининг кўпгина ходимлари, шу жумладан баъзи химиклар ҳам лак-бўёқ саноатига иккинчи даражали саноат деб қарамоқдалар. Халқ хўжалигининг лак ва бўёқларга бўлган эҳтиёжининг ярмидан сал кўпроғи қондирилмоқда. Лак ва бўёқларнинг сифати пасайиб кетганлиги натижасида халқ хўжалиги катта зарар кўрмоқда. Келгуси етти йилликда лак-бўёқ маҳсулотини ишлаб чиқариш ҳажмини 2—2,5 баравар кўпайтириш, бу маҳсулотларнинг хилини анча кенгайтириш ва, энг муҳими, сифатини кескин равишда ошириш мўлжалланади.

Юқорида айтиб ўтилган нарсаларнинг ҳаммаси бизда «катта химия» деб аталади. Модомики, катта химия бор экан, кичик химия ҳам бўлиши лозим. Мана энди мен ана шу «кичик химия» ҳақида гапириб ўтмоқчиман.

Юз минг ва миллион тонналаб химиявий маҳсулотлар ишлаб чиқарадиган «катта химия»дан «кичик химия»нинг фарқи шуки, бу тушунча оз миқдорда талаб қилинадиган кўп минг хил моддаларни ўз ичига олади. Одатда бундай моддалар йилига бир неча юз килограмм ёки энг кўп деганда бир неча юз тонна миқдорида керак бўлади. «Кичик химия» маҳсулотлари оз миқдорда бўлишига қарамай, халқ хўжалигида бу маҳсулотларнинг берадиган самараси ғоят муҳимдир. Буни фақат бир мисол билан кўрсатиб ўтаман. Кундузги ёруғлик лампаларини ишлаб чиқармоқ учун ёруғлик беришга хизмат қиладиган бир минг тонна химиявий моддани ишлатиш натижасида (1970 йилда бундай моддалардан фақат бир минг тонна ишлаб чиқариш мўлжалланади) 800 минг киловатт қувватли электростанциядан олинадиган электр энергияга тенг миқдордаги энергияни тежашга имкон беради. «Кичик химия»нинг кучи мана шундай. «Кичкина деманг бизни, кўтариб урамиз сизни» деб мана шунга айтадилар.

Лекин «кичик химия»га бизда ҳозирча кам аҳамият берилмоқда. Баъзи бир кишилар «ҳозирча сабр қилиб туринг» «катта химия»ни йўлга қўйиб олганимиздан кейин «кичигини» ҳам юксалтиришга киришамиз» деган мазмундаги гапларни айтишмоқда. Бу нотўғри, ўртоқлар. Катта химияга ҳам, кичик химияга ҳам ҳамиша эътибор бериш керак.

Мен бу ерда айтиб ўтган ҳисоб-китоб маълумотлари ва мисоллар шуни яққол кўрсатиб турибдики, химия муваффақиятларини оғир индустрияга ва қурилишга, шунингдек қишлоқ хўжалигига ва халқ истеъмол моллари ишлаб чиқаришга жорий қилиш катта-катта маблағларни тежашга имконият беради, техника тараққиётини жадаллаштиради ва партия Программасида қўйилган иқтисодий вазифаларни муваффақиятли ҳал қилишга ёрдам беради.

V.
ХИМИЯ ИНДУСТРИЯСИ ҚУРИЛИШИНИ ЖАДАЛЛАШТИРИШ ЙЎЛЛАРИ

Хўш, химия индустриясини жадал юксалтириш программасини амалга оширишдаги энг асосий масала нима? Химия машинасозлиги асосий масалаларнинг биридир.

КПСС Марказий Комитетининг май Пленумидан кейин химия ускуналари ишлаб чиқариш кўпайтирилди, химия машинасозлигининг илмий-тадқиқот ва конструкторлик базаси мустаҳкамланди; институтларда ва заводларнинг конструкторлик бюроларида ишлаётган инженер-техник ходимлар икки баравардан зиёдроқ кўпайди.

Шу билан бирга, шуни айтиб ўтиш кераки, химия машинасозлиги химия саноатининг ўсишига етиб ололмаётир ва бу саноатнинг ривожланишига тўсиқ бўлиб қолмоқда. Ихтисослаштирилган заводлар ҳозирча жуда кам. Ишлаб чиқарилаётган ускуналар техникавий даражаси жиҳатидан ҳам, сифат жиҳатдан ҳам, кўпинча химикларнинг талабини қондирмаётир.

Кейинги вақтларда мен химия саноатининг қурилишларида ва ишлаб турган корхоналарида бўлганимда, кўп ходимлар мана шу қурилиш ва корхоналар ускуналар билан таъминланмаганлигини айтиб, шикоят қилишди ва химия машинасозлиги тубдан ҳал қилиниши лозим бўлган биринчи даражали проблема бўлиб қолди, дейишди.

Химия машинасозлиги химия саноатининг эҳтиёжларини яқин йиллар ичида тўла қондиришини таъминлайдиган чораларни кўриш керак. Мутахассисларнинг қилган ҳисобларига қараганда, химия ускуналари ишлаб чиқаришни (халқ хўжалигининг бошқа тармоқлари эҳтиёжларини ҳисобга олган ҳолда), тахминан тўрт баравар кўпайтириш керак. Химия ускуналарига бўлган талаб тўғрисидаги конкрет маълумотларни айтиб ўтаман.

	Ўлчов бирлиги	1957—1963 йилларда ишлаб чиқарилган	1964—1970 йилларда талаб қилинади	Ўсиш
Химия ускунаси	миллион сўм	1409	6500	4,6 баравар.
Нефть аппаратлари	минг тонна	650	1820	2,8 « »
Компрессор ускуналар	минг дона	140	316	2,2 « »
Насос ускуналари	миллион дона	2,5	6	2,4 « »
Арматура	« »	333	632	1,9 « »
Целлюлоза-қоғоз саноати учун технология ускуналари	миллион сўм	155	580	3,7 « »

Шу қадар кўп ускуналар ишлаб чиқармоқ учун ишлаб турган заводларнинг ишлаб чиқариш қувватларидан яхшироқ фойдаланиш зарур. Шу туфайли ҳар йил 520 миллион сўмлик чамаси химия ускуналари ишлаб чиқариш мумкин бўлиб қолади. Йилига қарийб 500 миллион сўмлик химия ускуналари ишлаб чиқарадиган янги заводлар қуриш лозим. Бошқа профилдаги машинасозлик заводларидан ҳам химия ускуналарини ишлаб чиқариш учун фойдаланиш керак.

Ватанимиз заводларида ускуналар ишлаб чиқаришни янада ривожлантириш бу соҳада бошқа социалистик мамлакатлар билан ҳамкорликни мустасно қилмай, балки аксинча, бундай ҳамкорликни кучайтиришни назарда тутади. Чехословакия, Германия Демократик Республикаси, Польша, Руминия, Болгария ва Венгриянинг олимлари, конструкторлари, инженерлари ва ишчилари бизнинг химия индустриямизни ривожлантиришга салмоқдор ҳисса қўшдилар. Шу мамлакатлардан бизнинг химия саноатимизга етказиб берилаётган ускуналарнинг ҳажми етти йилликнинг беш йили мобайнида тахминан тўққиз баравар кўпайди. Дастлабки мўлжалларга қараганда, Ўзаро иқтисодий ёрдам кенгаши мамлакатларидан бизга 1964—1970 йилларда қарийб миллиард сўмлик ускуналар етказиб берилиши мумкин. Химияни ривожлантириш соҳасида бизнинг мамлакатимиз билан ҳамкорлик қилаётганликлари учун қардош партияларга, шу партияларнинг раҳбарларига, қардош социалистик мамлакатларнинг ишчилари ва мутахассисларига партия Марказий Комитети ва Совет ҳукумати номидан қизғин ташаккур айтишга ижозат бергайсиз.

Химия корхоналари қуришни ва уларни ускуналар билан таъминлашни ташкил этиш тубдан яхшиланиши лозим. Химия саноатида бажарилаётган капитал ишларнинг ҳажми май Пленумидан кейин уч баравардан зиёдроқ кўпайди. Бу чакки эмас. Лекин ўтган беш йил ичида химияни ривожлантиришга планга мувофиқ ажратилган маблағлардан қарийб 700 миллион сўми фойдаланилмай қолиб кетди. Бир қанча ҳолларда химия саноатининг қурилишлари иккинчи ўринга тушиб қолди. Шарқий Сибирь, Ўрта Волга, Волга-Вятка, Кузбассда ва Россия Федерациясининг бошқа баъзи иқтисодий районларида, Украина ССРнинг Донецк ва Приднепровье Халқ хўжалиги кенгашларида, Қозоғистон ва Озарбайжон иттифоқчи республикаларида химия корхоналарини қуриш анча орқада қолмоқда. Саноат область ва ўлка партия комитетлари, Компартиялар Марказий Комитетларининг саноат ва қурилишга раҳбарлик бюролари химия саноатида янги қувватларни ўз вақтида ишга тушириш учун жавобгар бўлишлари лозим.

Химия ва нефтни қайта ишлаш корхоналарини қуриш билан жуда кўп пудратчи ташкилотлар шуғулланмоқда. Ҳозир бундай корхоналарни 160 тадан кўпроқ қурилиш трестлари қурмоқда. Шу билан бирга, қурилиш-монтаж ишларининг атиги 37 процентинигина ихтисослаштирилган трестлар бажармоқда.

Химия саноати қурилишига доир ишларнинг ҳажми кўп бўлган жойларда ихтисослаштирилган қурилиш ташкилотлари тузмасак бўлмайдиганга ўхшайди. Тажриба шуни кўрсатиб турибдики, бундай ташкилотлар объектларни анча қисқа муддатлар ичида қуриб битказадилар, уларда меҳнат унумдорлиги ҳам баланд, қурилиш-монтаж ишларининг қиммати паст.

Химия корхоналарини қуришни ва реконструкция қилишни яхшиламоқ учун лойиҳалаш ташкилотларининг ишида тартиб ўрнатиш зарур. Технология процессларининг лойиҳаларини тузишда лойиҳачилар кўпинча қўпол хатолар ва нуқсонларга йўл қўймоқдалар. Масалан, Саратов химия комбинатида ацетилен цехларини ишга туширмоқ учун бу цехларни қуришдаги хатоларни тузатишга шу цехларнинг сметада кўрсатилган қимматининг қарийб ярмига тенг келадиган маблағ сарфлашга тўғри келди. Бизнинг лойиҳалаш институтларимиз қурилиш жойини рационал равишда танлаш, хом ашёдан комплекс фойдаланиш, ишлаб чиқаришни кооперативлаштириш сингари иқтисодий факторларни баъзан ҳисобга олмайдилар.

Химия корхоналарини жойлаштириш масаласини олиб кўрайлик. Пластмасса, синтетик каучук ва химиявий толалар ишлаб чиқарадиган корхоналарнинг тахминан ярмиси СССР Европа қисмининг марказий районларида тўпланиб қолганлигини тўғри ва мақсадга мувофиқ, деб бўладими, ахир. Бу районларда арзон хом ашё, ёқилғи ва электр энергия йўқ-ку, ахир. Химия маҳсулотларини мамлакатнинг узоқ районларига марказдан ташиб бориш учун қанча чақа сарфланаётганини айтмайсизми! СССР Госплани, СССР Госстройи, Химия ва нефть комитети ҳамда лойиҳалаш институтларидан шуни талаб қилиш зарурки, улар объектлар қуриладиган жойни танлаётган вақтда, барча иқтисодий факторларни жуда синчиклаб пасту баландини ўйлаб кўришлари керак.

Ҳозир бизда ҳам, чет мамлакатларда ҳам йирик химия комплекслари вужудга келтиришга ҳаракат қилинмоқда — бу иқтисодий жиҳатдан мақсадга мувофиқдир. Мутахассисларнинг фикрига қараганда, бир-бири билан узвий равишда боғланган бир неча йирик ихтисослаштирилган корхоналардан иборат комбинатлар вужудга келтириш бу проблемани ҳал қилишнинг энг оқилона йўлидир. Шу корхоналарнинг ҳарқайсиси то пировард маҳсулот ишлаб чиқарилгунча бир-бирининг давоми бўлади.

Лойиҳалаш ишини қатъиян яхшилаш керак. Лойиҳалаш ишларини арзонлаштирмоқ ва жадаллаштирмоқ учун типовой ва такрорий лойиҳалардан ҳамда лойиҳалашнинг модель-макет методидан кенг фойдаланиш лозим. Лойиҳалаш ташкилотларида шундай ходимлар борки, улар лойиҳани топшириб бўлганларидан кейин, заводлар ва цехларни ишга тушириш ва уларнинг лойиҳада кўрсатилган қувватларини ўзлаштириш билан боғлиқ бўлган ишларга аралашмай қўядилар, кези келганидан фойдаланиб, бундай ходимларнинг мана шу қилиғини танқид қилмоқчиман.

Илм-фан замонавий қудратли химия индустриясини вужудга келтиришда жуда катта роль ўйнаши лозим. Ватанимиз химиясини ривожлантирмоқ учун химик олимларимиз кейинги вақтларда кўп иш қилдилар. Н. Н. Семенов, В. А. Каргин, К. А. Андрианов, М. М. Дубинин, А. Е. Арбузов ва бошқа кўп ўртоқлар сингари атоқли химик олимларимиз актив ва самарали меҳнат қилмоқдалар. Бошқа соҳаларга қараганда, айниқса химияда илмий изланишлар ва ишлаб чиқариш ҳамиша бир-бирига боғлаб олиб борилиши лозим. Улуғ химигимиз Дмитрий Иванович Менделеевнинг бу тўғрида айтган қуйидаги образли гапига қулоқ солинг: «Бундаги боғланиш тан билан жоннинг боғланишидек яқин. Уларни бир-биридан айирсангиз, иккови ҳам қолмайди, гарчи кўзга кўриниб турган мурда қолса ҳам, лекин у тирик эмас».

Олимларнинг асосий вазифаси шуки, улар саноат учун тағин ҳам мукаммал химия процессларини ишлаб чиқишни жадаллаштиришлари керак. Шунга интилиш керакки, бу процесслар имкон борича бир стадияли ва узлуксиз бўлсин; хом ашё ўрнида ишлатиладиган материаллардан тўла ва комплекс фойдаланишга имкон берсин. Тадқиқот ишларининг пировард натижалари — янги химиявий материаллар ва буюмлар — юқори сифатлигина бўлиб қолмасдан, шу билан бирга арзонга тушадиган ҳам бўлсин. Янги корхоналар учун тузилаётган лойиҳаларнинг ҳаммасига энг замонавий методлар асос қилиб олиниши лозим.

Олимлар, илмий тадқиқот институтлари реактивлар, айниқса ниҳоят даражада соф реактивлар, энг янги мураккаб асбоблар ва бошқа ускуналар олишда қийинчиликка учрамоқда, деган гапларни айтиб, кўпинча шикоят қилмоқдалар.

Олимларимиз керакли асбоблар ва реактивларни қидириш ва ўз кучлари билан ясаш учун беҳуда вақт сарфламайдиган бўлишлари керак, биз уларни мана шу нарсаларнинг ҳаммаси билан таъминлаб қўйишимиз керак, бунинг учун биз ҳамма чораларни кўришимиз лозим. Экспериментал ускуналар ва реактивлар тайёрлаб берадиган саноат базасини вужудга келтириш зарур.

Кейинги йилларда илмий-тадқиқотлар соҳаси анча кенгайтирилди, химия институтлари ва тадқиқот лабораторияларида ишлаётган ходимлар икки ярим баравар кўпайтирилди. Лекин, тадқиқотларнинг самараси анча кўпроқ бўлиши мумкин эди. Кўпгина илмий масалаларни ишлаш бир неча йилга чўзилиб кетмоқда. Баъзан тадқиқотчилар янги процессларни эксперимент қилиб, чуқур текшириб ўтирмай, шу процесслар тўғрисидаги маълумотларни бера берадилар. Химия ва нефть комитети илмий-тадқиқотларнинг актив ташкилотчиси бўлиш ўрнига институтлардаги кўпгина ходимларнинг бир неча йил давомида қоқ-қуруқ ишлар билан шуғулланаётганликларини индамай томоша қилиб турувчи кузатувчига айланиб кетмоқда.

Химия институтларини тезроқ профиллаштириш ва ихтисослаштириш катта назарий проблемаларни ишлаб чиқиш учун ҳамда химия саноатининг муайян тармоғида техника тараққиёти учун жавобгар бўлган етакчи илмий муассасаларни белгилаб қўйиш керак. Илмий тадқиқот ишларини планлаштириш жиддий равишда яхшиланиши лозим.

Химия фани ҳозирги вақтда ниҳоят даражада тез ривожланмоқда, жуда кўп миқдорда янги моддалар олиш имкониятини очиб бермоқда. Ҳозир масала шу таҳлитда турибди: фан кашфиётларини амалга ошириш учун, бу кашфиётларни лабораториялардан саноат ишлаб чиқаришига тезроқ ўтказиш учун энг яхши шарт-шароит яратиб берган мамлакат химияни ривожлантиришда ҳам етакчи ўринни эгаллаб олади.

Илм-фаннинг бу соҳасида жаҳонда биринчи ўринни олиш учун бизда моддий имкониятлар бор. Бир қанча ҳолларда янги процессларни ишлаб чиқиш жуда суст бораётган экан, бунга моддий ресурслар сабабчи эмас, балки тадқиқот ва тажриба ишларининг ташкил этилишидаги, фан муваффақиятларини ишлаб чиқаришга жорий қилдиришдаги камчиликлар сабаб бўлмоқда.

Шу муносабат билан мен Химия ва нефть саноати давлат комитети тўғрисида ўз фикримни айтиб ўтмоқчиман. Ҳозирги вақтда химия ва нефть саноатини ривожлантиришга илмий-техника жиҳатдан ва планли равишда раҳбарлик қилиш билан фақат бир Комитет шуғулланмоқда. Химия индустриясини ва қишлоқ хўжалигини химиялаштиришни ривожлантиришнинг жуда катта программасини қабул қилмоқдамиз. Шу сабабли, энди мана шу тармоқларда илмий-техника сиёсатига раҳбарлик қилишнинг ташкилий масалаларига яна бир марта қайтмасак бўлмайди, шекилли.

Юқорида айтиб ўтганимиздек, мўлжалланган программани бажармоқ учун етти йил ичида жуда катта капитал маблағни — 42 миллиард сўмни ўзлаштириш зарур. Қурилишни ташкил этиш, химия машинасозлигини тез ривожлантириш билан бирга, корхоналарни жойлаштиришни иқтисодий жиҳатдан асослаб бериш, янги заводлар лойиҳасини ва ишлаб турган заводларни реконструкция қилишни лойиҳалаштиришни яхшилаш соҳасида ҳам катта иш қилишимиз керак. Ватанимиз ва чет эллардаги химия фанининг ва техниканинг энг янги муваффақиятларини жорий қилишимиз лозим.

Нефть ва газ чиқадиган янги конларни қидириб топиш, нефть чиқариш, уни қайта ишлашни ташкил этиш соҳасида навбатдаги етти йилликда жуда катта вазифалар қўйилмоқда.

Мана шу жуда мураккаб проблемаларнинг ҳаммасини битта комитетнинг ҳал қилиши қийин гап, албатта. Бу ишларнинг ҳаммасини битта комитетга топшириб қўйилиши химия ва нефть саноатини ривожлантириш суръатларига таъсир қилиши мумкин.

Шу сабабли, Химия ва нефть саноати комитетини иккита комитетга бўлиш масаласи туғилмоқда. Бир комитет — нефть чиқариш ва уни қайта ишлашга, нефтга қўшилиб чиқадиган газлардан фойдаланишга тааллуқли масалалар билан шуғулланади. Иккинчи комитет — илмий-техника масалалари ва химия саноатига планли раҳбарлик қилиш ишлари билан шуғулланади. Бу жуда катта иш.

Комитет эксперимент ишларини, лабораториялар ва илмий-тадқиқот институтлари учун реактив ва ускуналар ишлаб чиқаришни ташкил этиш сингари масалалар билан ҳам шуғулланиши лозим.

Химия билан шуғулланувчи алоҳида Комитет тузиш лабораторияларда, тадқиқот институтларида, олий ўқув юртларида яратилган янги процессларни ва материалларни синаб тажриба қилиб кўриш учун, янги технологияни ишлаб чиқиш ва фан муваффақиятларини саноат ишлаб чиқаришига жорий қилиш учун энг яхши шароит яратиб беради.

Химия саноати ривожланиб бораётганлиги, илмий-тадқиқотлар кенгайтирилаётганлиги муносабати билан инженерлар, техниклар ва илмий ходимлар тайёрлашни яхшироқ ташкил этиш, мавжуд олий ва ўрта махсус ўқув юртларини кенгайтириш, ўқув юртларининг моддий-техника базасини мустаҳкамлаш, химия ўқув юртларида кечки ва сиртқи ўқиш шохобчаларини ривожлантириш талаб қилинади. Химияга меҳр-муҳаббатни умумий таълим мактабларидан бошлаб уйғотиш керак.

Малакали ишчи кадрлар тайёрлаш тўғрисида ҳам ўз вақтида ғамхўрлик қилишнинг аҳамияти катта. Химия саноати учун етакчи ихтисосга эга бўлган ишчилар жуда етишмай қолаётганлиги ҳозирнинг ўзида ҳам сезилиб турибди. Малакали кадрларга бўлган талаб бундан буён тағин ҳам кўпая беради.

Химия индустриясини ривожлантириш тўғрисида мўлжалланган программани тўлиқ бажармоқ учун амалга ошириш зарур бўлган баъзи энг муҳим масалалар мана шулардан иборат.

Ўртоқлар! Химия саноатини яқин етти йил ичида жадал ривожлантириш программасини мен Пленумга КПСС Марказий Комитети Президиумининг топшириғига биноан баён қилиб бердим. Биз катта, мураккаб, кўп жиҳатдан қийин, лекин мароқли ва олижаноб иш қилишимиз керак.

Биз бу ишга қодирмиз Ҳозир бизнинг қудратли замонавий индустриямиз, олимлар, инженерлар, техниклар, ишчилардан иборат малакали кадрларимиз бор. Химияни ривожлантириш бутун партиянинг, бутун халқнинг иши бўлиб қолиши лозим

Химияни ривожлантиришнинг мўлжалланган программасини муваффақиятли амалга ошириш бизнинг мамлакатимизга жуда катта иқтисодий самара беради. Мана шу планни амалга ошириш туфайли қўлга киритиладиган натижаларнинг ҳаммасини якунласак, бу якунлар миллиард сўмлаб ҳисобланадиган жуда катта маблағдан иборат бўлади.

Халқ хўжалигининг турли тармоқларида химиявий материалларни қўлланиш натижасида 1964 йилдан то 1970 йилгача маҳсулот таннархини камайтириш натижасидагина 32 миллиард 700 миллион сўм маблағ тежалади. Саноатни ва қишлоқ хўжалигини химиялаштириш тадбирларидан 1964 — 1970 йилларда келадиган умумий соф даромад эса қарийб 57 миллиард сўмни ташкил этади, ваҳоланки, мана шу даврнинг ўзида бу тадбирларни амалга ошириш учун 42 миллиард сўм капитал маблағ сарфланади. Бинобарин, етти йил ичида химияни ривожлантиришга қилинган жамики харажатларнинг ўрни қопланибгина қолмасдан, шу билан бирга, мамлакат 15 миллиард сўм чамаси фойда ҳам олади.

Сарфланаётган маблағларнинг ўрнини тез қоплаш, кўпроқ самара бериш жиҳатидан саноатнинг бирор тармоғи ҳам химия билан тенглашолмайди.

Шу сабабли Владимир Ильич Ленинни яна бир марта эсга олиб ўтмоқчиман. Мамлакатимиз индустрияни ривожлантиришга 20 миллион сўм ажратиш имкониятига эга бўлганида, Владимир Ильич нақадар қувонган эди. Партиямиз ва совет халқи Ленин йўлидан бориб, халқ бойлигини, социалистик Ватанимизнинг қувватини бир неча баравар кўпайтирди.

Партия халқ хўжалигини ривожлантириш планларини амалга ошира бориб, такрор ишлаб чиқаришни кенгайтиришга, КПСС Программасида мўлжалланган социал-иқтисодий тадбирларни амалга оширишга янги жамғармалар сарфлайди.

Ўртоқлар! Экономикани янада ривожлантириш ва халқ фаровонлигини ошириш соҳасида партия мўлжаллаётган чора ва тадбирларни совет кишилари кенг суратда маъқуллаб, қизғин қувватламоқдалар. Совет Иттифоқининг коммунистик қурилишдаги муваффақиятлари барча дўстларимизни қувонтирмоқда Лекин бу муваффақиятларга бошқача назар билан қараётганлар ҳам бор.

Буржуа матбуотини ўқисангиз, душманларимизнинг ғазабдан исиғмаси чиқиб, тиғроқ босаётганини кўрасиз Улар бизда бу йил қишлоқ хўжалик йили ноқулай келганлигини кўриб, заҳарханда қилмоқдалар ва шу сабабли Совет Иттифоқи олдига сиёсий талаблар қўйиш, унинг кўксига оёқ тираш мумкин, деб ўйламоқдалар. Социализмнинг энг реакцион ва ғазабланган душманлари бўлган Аденауэр ва шу таҳлитдаги кишилар мана шунга даъват қилмоқдалар. Улар Совет Иттифоқига буғдой сотиш ёки химия ускуналарини етказиб беришдан олдин, унинг олдига сиёсий шартлар қўйиш керак, деб дангал айтмоқдалар.

Империалист жаноблар, сизлар бу гаплар билан янги дунё олдида ожизлигингизни кўрсатяпсиз, холос. Совет социалистик тузуми сиздан фотиҳа олмай туғилган, биз сизлардан ёрдам олмай яшаб турибмиз ва ривожланмоқдамиз, навбатдаги етти йиллик планларини ҳам сиздан ёрдам олмай бажарамиз, биз бу планларни ўз резервларимиз ва имкониятларимиздан фойдаланиб, ўз кучимиз билан амалга оширамиз. Сизларнинг ёвузлик билан қилаётган умидларингиз асло рўёбга чиқмайди. Совет Иттифоқига ўз сиёсий шартларингизни қўймоқчи бўлиб уринмангиз, биз сизнинг шартларингизга кўнадиганлардан эмасмиз!

Биз қардош социалистик мамлакатлар билан иқтисодий алоқаларни ва ҳамкорликни ҳар томонлама ривожлантириш билан бирга, капиталистик мамлакатлар билан ҳам савдо-сотиқ алоқаларини кенгайтириш тарафдоримиз. Биз бутун-бутун химия заводлари комплексини тайёрлаб бериш ва бир қанча бошқа корхоналарни тайёрлаб бериш учун шу мамлакатларнинг фирмаларига бажонидил заказлар берамиз ва савдо-сотиқ шартларига мувофиқ нимаики лозим бўлса, шуни тўлаймиз.

Бироқ, бозор чаққон бўлиб қолди, деб ўйлаб, шу асосда ҳаддан ташқари катта фойда олиш ниятида бўлганларнинг, Совет Иттифоқининг бошқа иложи қолмади, шу сабабли, у ҳар қандай битимга розилик беришга мажбур бўлади, деб умид қилаётганларнинг умидлари пуч бўлиб чиқиб, шармандаликка учраши турган гап. Такрор айтаманки, ҳалол пул ишлаб қолишни истаганларга кредитлар бўлган тақдирда заказ бера берамиз, чунки бу усул эндиликда иқтисодий муносабатларнинг нормаси бўлиб қолди. Бошқа ният билан иш қилмоқчи бўлганларнинг эса шармандаси чиқиши турган гап.

Ҳозирги вақтда Совет давлати шу қадар кучли ва қудратли бўлиб қолганки, ақлдан озган кишиларгина бизнинг планларимизнинг амалга оширилишига ҳалақит бериш мумкин, деган гапни хаёлига келтира олади. Биз ишонч билан олға бормоқдамиз ва йилдан-йилга экономикани ривожлантиришдаги ҳар бир янги муваффақиятимиз билан тобора кенгроқ қадам қўймоқдамиз, коммунизм сари ҳаракатимиз тезлашмоқда.

* * *

Ўртоқлар! Мамлакат экономикасини янада юксалтириш, меҳнаткашлар фаровонлигини ошириш учун ҳал қилувчи тармоқ бўлган химия саноатини жадал ривожлантириш соҳасида партиямиз, бутун совет халқи яқин йиллар ичида ҳал қиладиган вазифанинг ниҳоят даражада катталигини пировардида яна бир марта уқтириб ўтмоқчиман. Бу оддийгина вазифа эмас. Лекин химияни ривожлантириш учун мўлжалланаётган давлат планини амалга оширишни таъминлайдиган моддий маблағларимиз, куч ва иродамиз бор.

Совет Иттифоқи Коммунистик партияси бундан икки йил муқаддам XXII съезд қарорларида мўлжаллаб қўйган, ўз Программасида ёзиб қўйган режалар амалга оширилмоқда! Коммунизмнинг моддий-техника базаси муваффақиятли қурилмоқда. Халқимиз коммунизмнинг моддий-техника базасини вужудга келтириш муддатларини қисқартириш учун ҳамма чораларни кўради.

Марказий Комитетнинг шу Пленумида коммунистик қурилиш учун, мамлакат экономикасини ривожлантириш, унинг қудратини мустаҳкамлаш учун амалга оширилиши жуда катта аҳамиятга эга бўлган масалаларни муҳокама қилмоқдамиз.

Биз ўзимизнинг асосий мақсадимизга эришамиз — коммунизм қурамиз, халқ турмушини яхшиламоқ, меҳнаткашларнинг ижодий ғайратини авж олдирмоқ, ҳар бир кишининг таланти ва қобилиятини авж олдирмоқ учун бутун шарт-шароитни вужудга келтирамиз, деган ният билан жаҳонда энг қудратли экономикани барпо қиламиз. Капиталистик мамлакатлардаги миллион-миллион меҳнаткашларни коммунизм ўзига тортаётган энг катта жозибадор куч мана шудир.

Хўжалик қурилишининг Марказий Комитет Пленуми муҳокамасига қўйилган туб масалалари биринчи даражали ички аҳамиятгагина эга бўлиб қолмасдан, шу билан бирга, катта халқаро аҳамиятга ҳам эгадир.

Социалистик ва коммунистик қурилиш даврида Совет Иттифоқининг, қардош социалистик мамлакатларнинг коммунистлари марксизм-ленинизмни, ўзларининг революцион ғайратларини биринчи навбатда хўжалик қурилиши фронтида тўғри татбиқ қила олиш маҳоратларини исботламоқдалар. Эски дунёга мана шу соҳада, моддий ишлаб чиқариш соҳасида қақшатқич зарба берилмоқда, социализмнинг капитализмга нисбатан афзалликлари рад қилиб бўлмайдиган зўр куч билан барқарор бўлмоқда.

Ҳозирги замон шароитида мамлакатимизда коммунизмнинг иқтисодий базасини вужудга келтириш, социализмнинг бошқа мамлакатларида социалистик экономикани қуриш учун кураш халқаро миқёсдаги синфий курашнинг асосий формаларидан биридир. Капитализм устидан тўла ғалаба қозонишнинг мустаҳкам негизлари ўтареволюцион дабдабали гаплар билан эмас, балки моддий ишлаб чиқариш соҳасида миллионларнинг ҳормай-толмай қилаётган меҳнати билан вужудга келтирилмоқда. Бу меҳнат социализмнинг ялпи фронтини мустаҳкамламоқда, барча мамлакатлардаги халқларнинг революцион курашида унинг кучларини кўпайтирмоқда. **«Биз халқаро революцияга бўлган асосий таъсиримизни ўз хўжалик сиёсатимиз билан кўрсатамиз»** — деб таъкидлаган эди В. И. Ленин. **«...Бутун дунё миқёсида кураш шу соҳага кўчирилди. Агар биз бу вазифани ҳал қилсак, — у вақтда халқаро миқёсда албатта ва узил-кесил ғалаба қозонган бўламиз»** (Асарлар, 32 том, 486-бет).

СССРда коммунистик қурилиш муваффақиятлари — ленинчи партиямизнинг, бутун совет халқининг жаҳон социалистик системасини мустаҳкамлашдан, барча мамлакатлардаги ишчилар синфининг эксплуатация ва зулмга қарши олиб бораётган курашидан иборат ялпи революцион ишга қўшаётган улуғ ҳиссасидир; халқларнинг империализмга ва мустамлакачиликка, ўз озодлиги ва миллий мустақиллиги учун, социал тараққиёт учун олиб бораётган курашига қўшилаётган ҳиссадир. Бу тинчлик иши учун, демократия ва социализм иши учун курашга қўшаётган ҳиссамиздир.

Коммунизм қуришдаги муваффақиятларимиз ҳокимиятни ўз қўлига олган ишчилар синфининг, меҳнаткаш халқнинг нималарга қодир эканлигини барча мамлакатларнинг меҳнаткашларига кўрсатиб турибди. Совет мамлакатининг халқлари қолоқ Россияни Коммунистик партия раҳбарлигида энг илғор ва қудратли социалистик давлатга айлантирдилар. Совет Иттифоқининг, барча социалистик мамлакатларнинг экономикаси нақадар кучли бўлса, социалистик тузумнинг афзалликлари шу қадар кўпроқ намоён бўла беради, уларнинг бутун дунёдаги меҳнаткашлар онгига ва қалбига, озодликка чиққан халқлар онгига ва ўз миллий озодлиги учун курашаётган ҳамда янги турмуш қуриш йўлига тушиб олаётган халқлар онгига ўтказаётган революционлаштирувчи, илҳомбахш таъсири шу қадар кучли бўлаверади.

Ўртоқлар! Бизнинг барча партия, совет, касаба союз, комсомол, хўжалик ташкилотларимиз ўзларининг бутун куч ва ғайратларини халқ хўжалик планларини, химия индустриясини ривожлантириш планларини бажаришга қаратишлари лозим.

Партия, совет, хўжалик органлари қайта қурилган, хўжалик қурилишининг конкрет участкаларида партия ташкилотларининг масъулияти ва роли оширилган ҳозирги вақтда, биз имкониятларимизнинг қўшимча манбаини қўлга киргиздик десак, бўлади.

Марказий Комитет шу нарсага аминдирки, саноат партия органлари заводлар ва фабрикалардаги, қурилишлар, илмий тадқиқот ва лойиҳалаш ташкилотларидаги коллективларга раҳбарлик қилиш ишига моҳирлик билан бош бўла оладилар, партия қарорларини амалга ошира оладилар ва саноатни ривожлантириш планларини бажаришни таъминлайдилар. Қишлоқ партия ташкилотларининг иши янги, тағин ҳам юксак даражада олиб борилиши лозим. Шуни назарда тутиб ишлаш керакки, қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришимизни янада юксалтириш хўжаликнинг ишларини интенсив юритиш — ернинг ҳар бир гектаридан олинадиган дон ва техника экинлари ҳосилини кўпайтириш, чорвачиликнинг маҳсулдорлигини ошириш йўли билан олиб бориладиган бўлади. Бу эса, ишни тағин ҳам чуқурроқ билишни, қишлоқ хўжалигида химия очиб бераётган янги имкониятлардан тўла ва яхшироқ фойдаланиш маҳоратининг тағин ҳам кўпроқ бўлишини талаб қилади. Қишлоқ хўжалиги ишларини интенсивлаштириш — қишлоқ хўжалик фани ва техникасидан, минерал ва органик ўғитлардан моҳирлик билан фойдаланиш демакдир, уруғчиликни ва чорва зотини яхшилаш ишини яхши йўлга қўйиш, меҳнатни тўғри ташкил этиш, меҳнат ва маблағни тежаш учун, маҳсулот таннархини камайтириш ва меҳнат унумдорлигини ошириш учун кураш олиб бориш демакдир.

Биз улуғ Ленин кўрсатиб берган ҳаққоний, бирдан-бир тўғри йўлдан бормоқдамиз. Бу йўлда ҳар қанча қийинчилик учраса ҳам, Коммунистик партия, совет халқи бу қийинчиликларни енгиб ўта беради. Совет халқининг мўлжалланган мақсадга етишига халақит бера оладиган куч дунёда йўқ.

Коммунизм қурилишида янги муваффақиятлар сари, олға, ўртоқлар!

(Ўртоқ Н. С. Хрущчев доклади зўр эътибор билан тингланди ва узоқ давом этган гулдурос қарсаклар билан бир неча марта бўлиниб турди).

Редактор А. ИСМОИЛОВ

«Қизил Ўзбекистон», «Правда Востока» ва «Ўзбекистони сурх» бирлашган нашриётининг босмахонаси, Тошкент шаҳри.

Р—14912. Индекс 64695. Нашр. № 1740.